

OLD RHENEN

VIJFENTWINTIGSTE JAARGANG

JANUARI 2006

NO. I

Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen en Omstreken

Voorzitter : Dr. H.P. Deys, Rhenen, tel. 0317-612812
Secretaris : Ing. H.B. Gieszen, Bruine Engseweg 40,
3911 CL Rhenen, tel. 0317-616076
Penningmeester : W.H. Strous, Rhenen, tel. 0317-614067,
Leden : L.E.G. Bultje- van Dillen, Wageningen, tel. 0317-472129
H.E. Dekhuijzen, Rhenen, tel. 0317-612653
A.J. van Drunen, Rhenen, tel. 0317-617038
Dr A.J. de Jong, Voorthuizen, tel. 0342-471039
Website : www.oudrhenen.nl

Betalingen op Postbank 1211163, t.n.v. Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen e.o

Redactiecommissie Oud Rhenen:

Dr. A.J. de Jong, Voorthuizen, tel. 0342-471039
W.H. Strous, Rhenen, tel. 0317-614067

Inleveren kopij: Bruine Engseweg 25, 3911 CJ Rhenen

ISSN-1384-3338

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen dan na schriftelijke, voorafgaande toestemming van de redactie.

Omslagfoto: Uitsnede van een aquarel van J. le Blanc

O U D R H E N E N

Tijdschrift voor de Historie van Rhenen

uitgegeven door de

Historische Vereniging

Oudheidkamer Rhenen en Omstreken

vijftiengste jaargang

januari 2006

no. 1

Inhoudsopgave

De grens tussen Amerongen en Rhenen

H.P. Deys blz. 5

De Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen en Omstreken
sinds 1980

H.P. Deys blz. 14

Rhenen en de familie Van Amerongen

Ad. J. de Jong blz. 17

Zoektocht naar een tweetal verzetsdaden te Rhenen

Willem H. Strous blz. 21

Heel Rhenen op de schop

Hens Dekker blz. 28

Het jongenskoor van Euphonia tijdens de oorlogsjaren en vlak erna

H.C. Boelhouwer blz. 45

Jaarverslag 2005 Werkgroep Archeologie Rhenen (WAR)

Ton van Drunen blz. 48

(Financiële) Jaarverslagen 2005 Historische Vereniging Oudheidkamer
Rhenen en Stichting ‘Vrienden van het gemeentemuseum Het Rondeel’

..... blz. 55

Van de redactie

De redactie van Oud Rhenen heet de circa 350 nieuwe inwoners van de gemeente Rhenen van harte welkom. ‘Van hogerhand’, door een gemeentelijke herindeling, is besloten dat de Elsterse Amerongers vanaf 1 januari 2006 Elsterse Rhenenaren zullen zijn. Veel zal voor deze geannexeerden niet veranderen; wie voor werk en vrije tijd georiënteerd was op Amerongen zal daar heen blijven gaan. Maar wie zo af en toe voor wat dan ook naar het gemeentehuis in Rhenen moet, zal zes kilometer meer op en neer moeten reizen. De verwachting is dat Elst Elst zal blijven, een dorpsgemeenschap, één van de drie kernen van de gemeente Rhenen, met een rijke historie die duizenden jaren terug gaat. Want net over de nieuw getrokken grens met Amerongen liggen drie grafheuvels waarvan de oudste dateert uit het einde van de Late Steentijd, zo’n 2000 jaar v.Chr.

Een luchtfoto van een gedeelte van het voormalige Elst-Amerongen (foto Janus Visser/BDU)

De grens tussen Amerongen en Rhenen

H.P. Deys

Een plaatsnaamaanduiding die we niet meer zullen zien.

Op 13 september 2005 heeft de Eerste Kamer in het kader van een gemeentelijke herindeling in zuid-oost Utrecht (samenvoeging van de gemeenten Amerongen, Doorn, Maarn, Leersum en Driebergen) onder meer besloten tot een grenscorrectie tussen de gemeentes Rhenen en (de voormalige gemeente) Amerongen. Dit betekende dat per 1 januari

2006 Elst-West, dat in de gemeente Amerongen heeft gelegen, aan de gemeente Rhenen werd toegevoegd. Het betrof o.a. ca. 360 inwoners (125 adressen), ca 7 bedrijven, een camping, 4 wegen en een windmolen. De grens liep tot deze datum dwars door het midden van de Vissersweg, die daarmee de buurtschap Elst verdeelde in een Rhenens en een klein Amerongens deel. De grens aan de noordzijde van de Elsterstraatweg werd daardoor in westelijke richting ruim 300 meter verschoven: van het midden van de Vissersweg tot aan de westkant van de Bosweg, en langs de zuidzijde van de Elsterstraatweg ongeveer 800 meter, tot aan de laatste woningen aan de Molenweg en Oude weg. De voormalige grens is bijna 3 eeuwen officieel van kracht geweest, en in dit artikel zal in het kort de geschiedenis ervan worden besproken.

De geschiedenis van de grens is nauw gerelateerd aan die van het Elster Bos. Voor de vroegste geschiedenis ervan verwijs ik naar Van Iterson. Toen Karel V alle bezittingen en het bestuur over het Sticht (de provincie Utrecht) van de bisschoppen overnam, werd hij daarmee bezitter van alle steden, sterkten en vlekken, dorpen, buurschappen enzovoorts, enzovoorts, maar ook van alle erfpachten, alle landerijen, tienden, beemden, bossen, vennen en moerassen, en nog veel meer om hier te kunnen vermelden. Met dit nieuwe bezit werd hij dus ook eigenaar van het Elster Bos. Dit bos was dermate belangrijk, dat de stadhouder en het Hof van Utrecht in 1554 een algemeen verbod uitvaardigden op het in brand steken van heide, onder meer omdat hierdoor brandgevaar ontstond voor het bedoelde bos (zie Van de Water). Hier waren 'onlangsleden' grote heidebranden geweest. In het bijzonder gold dit de venen 'omtrent den grooten Venloo, en ook achter die hofstede, genaamt Prattenburg, gelegen aan St. Kuneren weg, beyde op Keys. Maj.

Ook als het Elst gemeente Rhenen is zal men er welkom zijn. (foto W.H. Strous)

De borden links en rechts van de weg zijn vanaf 1 januari 2006 overbodig (foto W.H. Strous)

Groote veen...'. Nader specificerende werd gewezen op 'de veenen gelegen in den bedryve van Rhenen en Amerongen, ofte andere heyde, omtrent den bossche van Amerongen, ofte Elst gelegen'. Toen Karel V in 1555 afstand deed ten behoeve van zijn zoon Filips II ging dit bos over in diens bezit, maar het werd bij de afzweering van Filips (1581) bezit van de Staten van Utrecht (de Domeinen), waardoor het bos de naam van Statenbosch kreeg.

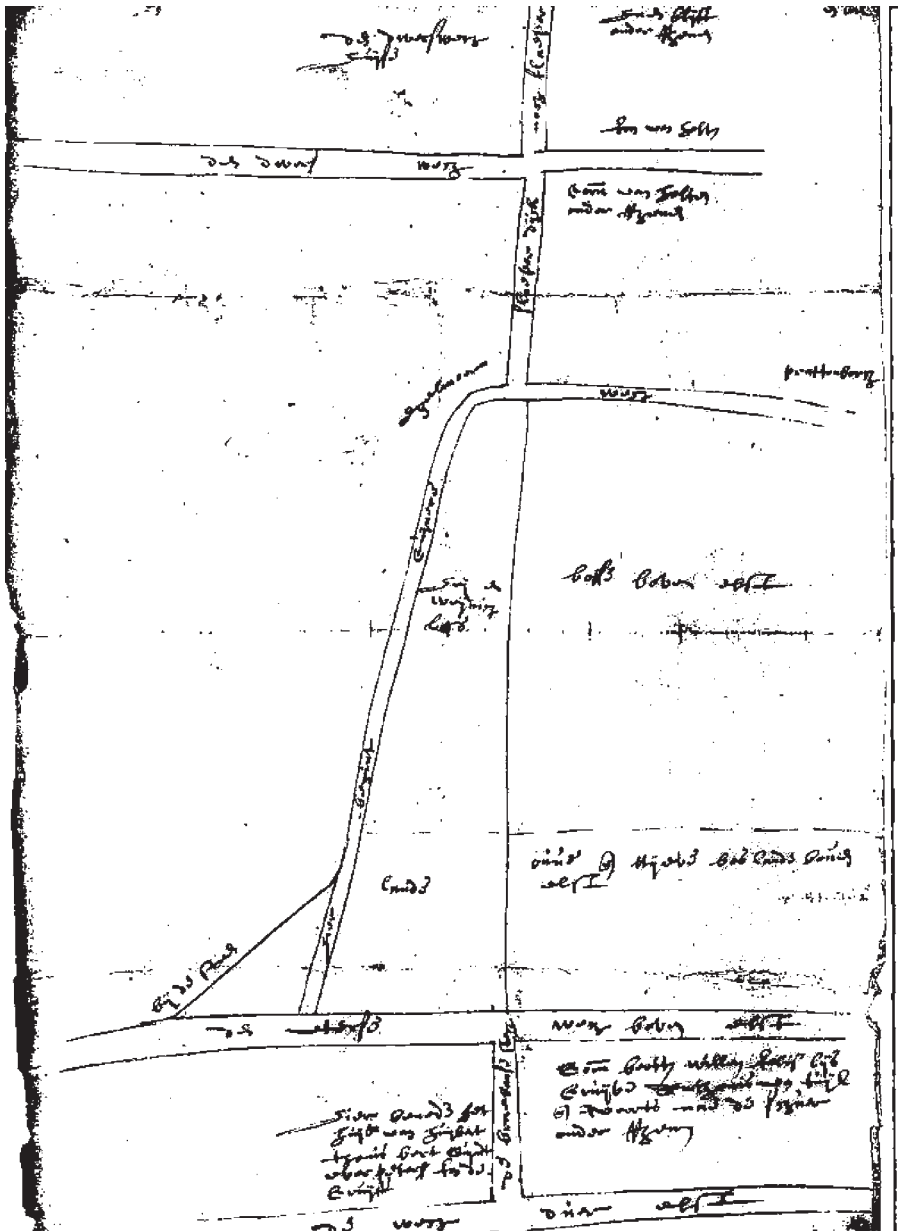
Processen

Het staat vast dat er reeds onenigheid over de grens tussen Amerongen en Rhenen is geweest met Jonkheer Frederik van Reede (1550-1611), en later nog in 1629 met zijn zoon Godard. Meer gegevens zijn mij momenteel niet bekend. Wel is vrij uitvoerig een kwestie uit 1658-1663 bekend, en wel met Godart Adriaan baron van Reede (1621-1691), vrijheer van Amerongen en Ginkel, of, bij diens verblijf in het buitenland, met zijn vrouw 'ofte ymant van harent wegen'. De reden was een grenspaal, die door de Van Reedes was geplaatst op een gebied, waar de magistraat van Rhenen het niet mee eens was. Zij hebben de paal weer terug geplaatst. Volgens Van Reede zou de Branbantsche steeg (de huidige Vissersweg) nog tot Amerongen behoren, maar Rhenen stelde dat de grens een eind verderop westwaarts lag. Er werden allerlei geruchten 'uijtgestroeyt' dat de magistraat of enkele burgers van Rhenen de paal heimelijk zouden verzetten.

Rhenen was van mening dat men de zaak niet te ver moest doorvoeren en door middel van arbitrage een compromis moest zien te bereiken. De zaak sleepte zich voort, en na een rechtszaak voor het Hof van Utrecht werd besloten bemiddeling van buiten te zoeken. Dank zij de tussenkomst van Statenleden Anthonis Charles Parmentier, Heer van Heeswijk, Achthoven; Everhard de Weede, en de beide Utrechtse burgemeesters Nicolaes Hamel en Henrick Moreelse werd de zaak op 4 februari 1663 in der minne geschikt. Behalve door dit viertal werd de acte mede-ondertekend door de beide Rhenense burgemeesters Huibert van Wijck en Willem Woutersz. Roest, de oud burgemeester Gerard Klerck en de schepen Huijbert Henricksen van Isendoorn, en natuurlijk door Godart van Ginckel tot Amerongen (ridder van de Koninklijke Deense Orde van de Olifant, gecommitteerde bij de Staten Generaal der Verenigde Nederlanden). Afgesproken werd dat de grens zou komen te liggen op de plaats waar de Heer van Amerongen de laatste keer de paal had geplaatst. Het blijft voor ons gissen waar dit precies is geweest.

Kaart

Bij het gehele dossier bevindt zich een zeer schetsmatige kaart van het omstreden gebied. Dit kaartje (ca. 1650) is bijgaand weergegeven. We zien hier onderaan 'de wech duer Elst' en daarboven 'den Uterse wech boven Elst', met daartussen 'den

Schetskaartje ca. 1660 behorend bij grenskwestie Amerongen/Elst.

Detail van de kaart van de Slaperdijk (1705) door Justus van Broeckhuysen. Langs de Slaperdijk zijn de 'huijskens of hutjens' en de bomenrij zichtbaar. Rechts de herberg 'den Rooden Haan' en het einde van dit gedeelte van de Slaperdijk tegen de Emmikhuizer berg.

Braebansche steech', de huidige Visserweg. Dan loopt hier schuin naar boven en vanaf 'Egelenmeer' afbuigend naar rechts: 'hier begint Cuijneren wech', met geheel rechts 'Prattenborch'. Vlak na de afbuiging staat 'Slaeper dijk' en 'noch Slaeper dijk', met loodrecht hierop naar rechts de 'Muncke wech' die naar 'Veen en dal' voert. Bovenaan naar links loopt 'den dwers wech'.

Hoewel niet in verband staand met de grenskwestie, is toch wel zeer interessant de aanduiding 'den Uterse wech boven Elst', de huidige Franse weg. Deze weg was dus vroeger de hoofdweg naar Utrecht. In een ander artikel zal hier later nader op worden ingegaan.

Limietscheiding

De Staten van Utrecht hebben het bos in maart 1714 verkocht aan 2 adellijke families: Anthonij van Wijck, voorvader van de familie Van Asch van Wijck, van het kasteel en landgoed Prattenburg en aan (de weduwe) Van Reede, graaf van Athlone, in leven Heer van Amerongen, bewoner van het kasteel Amerongen. Uit deze tijd stamt de behoefte van laatstgenoemde aan een duidelijker grens, die ergens in dit bos moest lopen. Men sprak indertijd over een 'limietscheiding'. Daarom is op 1 september 1714 op verzoek van de Amerongense drossaard (schout) Hardenbergh namens de Graaf van Athlone oculaire inspectie gedaan van de door hem verrichte voorlopige afbakening van de grens tussen de Stadsjurisdictie van Rhenen en de Vrije Hoge Heerlijkheid van Amerongen, welke inspectie plaats heeft gevonden op 22 oktober 1714. Er werd gerapporteerd dat de grens nu iets ('hoewel van geen groot belangh') afweek van de vorige, dat de grens van de stadsvrijheid bijna tot aan de Slaperdijk kwam, waarbij enkele 'huijskens of hutjens met de smalle erfkens' tegen de Slaperdijk aan bij Amerongen zouden behoren. Bovendien waren deze bewoners altijd al door de diaconie van Amerongen onderhouden. Men nam toen een 'zeker rij bomen, behorende aan de hofstede van Jan Evertsen', langs de Slaperdijk staande, als 'richtsnoer'. De Slaperdijk zou tot Amerongen behoren, maar de bomenrij zou binnen de 'stads-

jurisdictie' komen te liggen. Men liep toen lijnrecht evenwijdig aan de Slaperdijk naar het zuiden tot 'in't hangen van den bergh'. Vreemd is, dat men hierbij dwars door het Egelmeer moet hebben gelopen, maar er wordt niets van beschreven. In elk geval ging men van daar uit enigszins schuin, maar lijnrecht naar de paal die in Elst tot grensscheiding was aangebracht.

Er werd afgesproken om 'malkanderen' 's morgens vroeg te ontmoeten in de herberg de Rode Haan, waar men de graaf van Athlone met de drossaard Hardenbergh aantrof. Gezamenlijk werd hetzelfde traject nog een keer afgelopen, ook weer tot de paal in Elst waarna men zuidwaarts doorgelopen is tot aan de 'weijde onder Gelderland behorende'. Hiermee werd bedoeld de Klinkhamer en verdere uiterwaard, die altijd Gelders was geweest en pas in 1805 tot Utrecht werd gerekend. Men besloot zich na afloop naar het Huis Amerongen te begeven, waar de zaak verder werd uitgewerkt. Er werd afgesproken dat er op gezamenlijke kosten vier palen zouden worden geplaatst: één aan het eind van de Slaperdijk aan de bergzijde (de Emmikhuizer berg), één boven op de berg (Elster berg) 'off wel ter plaatse alwaar eenighsints de Zwaaij begint' en van daaruit lijnrecht naar het zuiden bij het schuurtje bij de grote en algemene weg en één bij de 'nieuwe waterlosinge' (in de uiterwaard). Op de palen zou aan de ene zijde 'gesteld off gesneden' worden *Rhenen* een aan de andere zijde *Amerongen*. Deze grensbepaling werd pas contractueel bekrachtigd op 7 november 1717. Tevens werden afspraken gemaakt over een krib voor het kerkeland te Remmerden en de aanwas die daardoor veroorzaakt werd. Hier waren de ondertekenaars B. Smissaert, G. van Bienen, G. van Zwoll, J. van Deventer, D. van Ommeren, D. Roghijn(!) en H. van Deventer.

Grenspalen

In het Elster bos staat thans nog een stenen grenspaal, vlak bij de Galgenberg, op de Topografische kaart 39E 1:25.000 aangeduid met Pl. Deze paal is ca. 3 m hoog. Op deze paal staat in een wapenschild gehouwen: 'HOOGE HEERLYCKHEID AMERONGEN GINKEL EN ELST'. Onder het wapenschild van deze paal is, vermoedelijk later, het woord JAGTREGT toegevoegd. Er zijn in het verleden zóvele algemene placcaten en bepalingen ten aanzien van de jacht en het jachtrecht uitgevaardigd, dat het niet eenvoudig is na te gaan wanneer deze paal tevens als jachtpaal werd beschouwd. In 1816 heeft de 'Vrouw van Amerongen, Leevendael, Ginckel en Elst' aan Koning Willem I verzocht het recht te mogen behouden om jachtpalen te zetten in de gehele jurisdictie van Amerongen, of haar daarmee te willen begunstigen. Het bleek echter dat de Heren van Amerongen zowel in 1794 als tevoren nimmer enig recht van jacht over de jurisdictie van de heerlijkheid of over andere particuliere gronden hebben uitgeoefend. Bovendien

De grenspalen in Elst, ten noorden van de Bosweg, hoek Vissersweg/Utrechtse straatweg, Molenweg 4.

zou dit de particuliere eigenaars te veel benadelen, het verzoek werd daarom per Koninklijk Besluit afgewezen

Op de grens van Elst-Rhenen met Elst-Amerongen staat vlak ten oosten van de uitrit van de Vissersweg op de Rijksstraatweg eveneens een dergelijke grensmaal, op de kaart aangeduid Gp, ca 2.20 m hoog. Van Iterson (1963) publiceerde twee foto's van deze grensmaal. Op deze paal zijn in het verleden de woorden HOOGHE HEERLYCKHEID weggehaakt, en ontbreekt het woord JAGTREGT. Het is zeer waarschijnlijk dat we in beide gevallen te maken hebben met de palen die in 1717 zijn geplaatst. Het woord Rhenen ontbreekt echter, waarschijnlijk zijn de opschriften er indertijd bij nader inzien iets gewijzigd in gehakt. Er staat in die omgeving nóg een paal, een eindje westwaarts aan de Molenweg

4, vlak bij de molen 't Wissel. Deze paal is in oorsprong identiek met de andere twee, maar ook hier is aan de paal geknoeid: het wapenschild en de woorden HOOGE HEERLYCKHEID zijn weggeslepen en ook de toevoeging JAGTRECHT ontbreekt. Deze paal staat echter ruim 300 m westwaarts van de grens, die door de andere palen wordt aangegeven. Het is aan te nemen, dat de paal deel heeft uitgemaakt van de grens uit 1717, en oorspronkelijk in de uiterwaard moet hebben gestaan. In dat geval zou deze door een liefhebber later in de Molenstraat moeten zijn geplaatst.

Ten behoeve van de kadastrale indeling van Nederland werd in 1818 nog een keer de grensscheiding tussen Rhenen en Amerongen opgenomen. Hierbij werd nagenoeg dezelfde grens vastgesteld zoals die hierboven werd beschreven. In het proces-verbaal van de grensbepaling worden enkele palen vermeld waaronder een 'bij het van ouds genaamde Galgeveld op de heide', en een stenen paal aan het einde van de Slaperdijk.

Bronnen en Literatuur

Archief Huis Amerongen (HUA 1001): inv.nrs 353, 354 (grenskwesties), 2045 (jachtpalen 1816).

Oud Archief Rhenen (1337-1851): inv.nrs 20, 21 (notulen politieboek), 101, 150 (grenskwesties 1663 en 1717), 624 (kadastrale grenzen)

Iterson, W. Van, 'Het bos te Elst onder Amerongen en Rhenen', in: *Jaarboekje Oud-Utrecht*, 1963, pp 49-60.

Deys, H.P., 'De kadastrale gemeente Rhenen in 1832, in: Koen, D.T. en H.P. Deys, *Kadastrale Atlas provincie Utrecht, 8, Rhenen in 1832*, Utrecht, 2002, p. 19-20 en 51.

Van de Water, *Groot Utrechts Placcaatboek*, I 658 (7 juny 1554)., Utrecht, 1729.

De Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen en Omstreken sinds 1980

H.P. Deys

Op 5 oktober 1907 werd ten huize van dr. R. Jesse de oprichtingsvergadering gehouden van een historische vereniging, en op 23 december 1907 werd in Rhenen opgericht de ‘Vereeniging Oudheidkamer voor Rhenen en Omstreken’. Deze vereniging heeft in de loop der jaren een aantal activiteiten ontwikkeld, waaronder het onderhouden van een museum, de zogenaamde Oudheidkamer. Door diverse omstandigheden, onder andere de oorlogsjaren, maar ook door vergrijzing van het ledenbestand bleven de activiteiten in de na-oorlogse jaren vrij beperkt. Omdat zich toch de behoefte aan een meer actieve vereniging manifesteerde werd in de loop van 1980 door de heer J. Combrink, een oud Amsterdamse onderwijzer/leraar, en inmiddels woonachtig in Rhenen, het initiatief genomen tot het nemen van stappen die moesten leiden tot de oprichting van een nieuwe historische vereniging. Nadat enkele personen waren gepolst vormde zich een klein werkgroepje, bestaande uit de heren Combrink, Dekhuijzen en Deys en de dames Bovenschen-Bor en Heyenga. Dit comité

"De Koning van Denemarken" zoals de (oudere?) lezers zich het pand herinneren als ze 's avonds naar binnen gingen om een lezing bij te wonen (foto A. van Soest, 1995)

besloot zich tot de geïnteresseerde inwoners van Rhenen te wenden, met het voorstel te komen tot de oprichting van een historische vereniging. In een rondschrĳven van 1 oktober 1980 werden belangstellenden opgeroepen tot deelname aan een bijeenkomst op 9 oktober in de Koning van Denemarken, waarin plannen tot de oprichting zouden worden besproken. Tevens werd door de heer Deys een aantal historische foto's geëxposeerd.

Op de bijeenkomst van 9 oktober waren 43 belangstellenden aanwezig, een viertal personen had bericht van verhindering gestuurd. Hier werd afgesproken, dat er nadere stappen tot een oprichting zouden worden genomen.

Het museum van de Oudheidkamer Rhenen in 1939

Nadat het verslag van de bijeenkomst in de plaatselijke pers was verschenen, reageerde hier de voorzitter van de (nog bestaande) Oudheidkamer Rhenen en Omstreken, mr J. Deen schriftelijk op, waarbij hij de suggestie deed, geen nieuwe vereniging op te richten, maar de oude, na aanpassingen, voort te zetten. Hij zou, met de nog in functie zijnde secretaris-penningmeester J. Hovestad (van de Hoboken-bank) een vergadering van de Oudheidkamer bijeen roepen, waarop een en ander zou kunnen worden besloten.

Met dit voorstel werd ingestemd en zo werd op 10 december 1980 een Algemene ledenvergadering bijeen geroepen van de nog bestaande Oudheidkamer. De ledenlijst telde toen 38 leden. De voorzitter mr. Deen opende de vergadering en stelde niet-leden in staat terstond lid te worden tegen een (statutaire) contributie van f1,=, waar 37 aanwezigen gebruik van maakten. Hiermee was het quorum voldoende om de geagendeerde bestuursverkiezing te houden, waarbij de beide nog zittende bestuursleden Deen en Hovestad meedeelden, zich niet meer herkiesbaar te stellen. Nadat de nieuwe kandidaat-bestuursleden door de vergadering waren gekozen, volgde een schorsing van de vergadering waarbij de nieuwe bestuursleden de functies konden verdelen. Door de vergadering werd als voorzitter aangewezen de heer dr H.P. Deys. In de overige functies kwamen na onderlinge verdeling J. Combrink (secretaris), J.G. Koekoek (penningmeester) en als leden A.J. (Joop) Bovenschen (pers-contacten), mevr. R. Bovenschen-Bor (2e secretaris) en H.E. Dekhuijzen (2e voorzitter). Als zevende bestuurslid werd korte tijd later benoemd mevr. Ch.H. Delfin-van Mourik Broekman (archeologie). De contributie werd vastgesteld op f20,=, hetgeen sommige aanwezigen te laag achtten. Aan het nieuwe bestuur werd machtiging verleend tot een statutenwijziging en opstelling van een huishoudelijk reglement, tot déchargeverlening aan de afgetreden penningmeester en tot het benoemen van een lid in de Beheerscommissie, die de museale bezittingen van gemeente en (voormalige) Oudheidkamer beheerde. Tot slot werden op deze bijeenkomst de nieuwe ontwerp-statuten doorgeno-

men, waarna besloten werd deze door een notaris in definitieve vorm te passeren. De belangrijkste wijziging in de statuten betrof de doelstelling. In de oude statuten luidde deze: het opsporen, verzamelen, bewaren en ten toon stellen van voorwerpen, die hiervoor volgens het Bestuur in aanmerking komen. De nieuwe doelstelling werd veel ruimer opgesteld: de bestudering en de verspreiding van de kennis van de historie van Rhenen, Elst (U.), Achterberg en omgeving in de ruimste zin des woords. Hierdoor werd de taakstelling van onze vereniging veel breder, waardoor het houden van lezingen mogelijk werd, en het uitgeven van een tijdschrift en het instellen van werkgroepen met een speciaal onderzoeksgebied. Daarnaast werden slechts zaken van technische aard in de statuten aangepast.

Eén van de belangrijkste gevolgen van de nieuwe opzet, behalve het houden van zes lezingen per jaar over de geschiedenis van Rhenen en omgeving, is het verschijnen van het tijdschrift Oud-Rhenen. Dit tijdschrift, waarvan juist de 25ste jaargang voor U ligt, wordt alom zeer gewaardeerd. Het heeft een belangrijke functie gehad in het openbaar maken van vele

"De Koning van Denemarken"

verschillende onderzoeken die in de afgelopen jaren hebben plaats gehad en tevens kon verslag worden gedaan van een aantal belangrijke gebeurtenissen. Wat de werkgroepen betreft, kan gesteld worden dat de belangrijkste werkgroep, zeker in omvang, de WAR is, de Werkgroep Archeologie Rhenen. Daarnaast zijn actief (geweest) de Werkgroep Rhenens Dialect en de Werkgroep Toponiemen en de werkgroep Rhenen-virtueel. Ook in het maatschappelijk leven vervult de Vereniging een rol. Zij is vertegenwoordigd in enkele vaste gemeentelijke commissies, op de jaarlijkse Koninginnemarkt wordt de Vereniging gepresenteerd en ook tijdens andere gelegenheden, zoals de Landelijke Archievendag en dergelijke zijn wij present.

Naast de uitgave van het tijdschrift zijn, min of meer in verenigingsverband, door enkele individuele leden boeken gepubliceerd en thans is een groot geschiedkundig werk in voorbereiding dat zal moeten verschijnen bij gelegenheid van het 100-jarig bestaan. Bezien wij ook de diverse activiteiten op verschillende andere gebieden, dan kunnen wij spreken van een geslaagde voortzetting van de in 1980 bijna ingeslapen Vereniging Oudheidkamer voor Rhenen en Omstreken.

Rhenen en de familie Van Amerongen

Ad J. de Jong

Toen C.L. van Otterlo en ondergetekende in 1996 *Genealogie en Heraldiek te Rhenen* publiceerden¹, gaven we al aan dat men alleen al over de lakzegels te Rhenen een boek zou kunnen schrijven. We zijn hier daadwerkelijk mee begonnen, maar dit bleek toch een grotere opgave dan verwacht. Al gauw kwamen we met de historische aspecten in de Middeleeuwen terecht, hetgeen op zich meer studie vereiste dan aanvankelijk ingeschat werd. Inmiddels zijn we al weer 10 jaar verder en wat Charles van Otterlo betreft zal dit een postume publicatie worden.

Wanneer we dieper ingaan op de rechtsverhoudingen in en rondom Rhenen krijgen we te maken met een ware ‘lappendeken’ van Stichts en Gelders bezit. Zo komen we tinsgoederen tegen die ooit toebehoorden aan de abdij Deutz en vielen

onder de tinshof Rijnwijk bij Wageningen. Delen hiervan komen later in handen van de familie van Amerongen en voorts Freys van Dolre. Van Iterson^{2,3} stelt dat we weinig weten van deze tinsgoederen van de Van Amerongen's, maar duidelijk is dat de oorsprong hiervan terug te voeren is tot de vroege middeleeuwen.

Leden van de familie (Borre) van Amerongen behoorden tot de Ridderschap van Utrecht en er werden er een aantal commandeur van de Duitse Orde te Rhenen. In vroeger tijd was de commandeur van Rhenen tevens pastoor van de Cunerakerk. Zo wordt Dirc Borre van Amerongen in 1468 genoemd als priester te Rhenen.

Ook was er in de 17e eeuw nog sprake van een ‘Amerongse Tol’ in de Grebbe⁴, welke geheven werd

Gemeentewapen van Amerongen boven ingang stadhuis.

Zegel anno 1475 van Jan Reyerssoen van Gherixham schepen te Rhenen (Gemeente Archief).

door de Stad Rhenen en vervolgens afgedragen werd aan de familie van Amerongen. Ook betaalden de pachters van het Rhenense veer naast de jaarpacht tevens circa 5% van de pachtsom aan Amerongse Tol.

Boven de ingang van het Gemeentehuis te Amerongen prijkt het gemeentewapen, in zilver een rode schuinbalk, vergezeld van zes zoomsgewijs geplaatste rode leliën. De wapenkleuren zijn tegengesteld aan het wapen van het kasteel of de heerlijkheid, met de kleuren zilver in rood. Dit laatste is tevens het wapen van de familie (Borre) van Amerongen. Daarnaast wordt hetzelfde wapen ook aangetroffen op middeleeuwse zegels van leden van de familie Van Gherixhamme, zodat verondersteld wordt dat zij tot hetzelfde geslacht behoren. In Rhenen worden in 1307 en 1315 de gebroeders Arnoud, Reynier, Hughe en Dideric van Gherixhamme genoemd in verband met vechtpartijen⁵.

Dideric Borre van Amerongen van Gherixhamme, mogelijk schepen te Rhenen in 1362 en later richter te Rhenen, zegelde in 1359 als Bor van Amerongen.

De naam Van G(h)erixham komt men weinig tegen in Nederland. J. Kleynjens⁶ vond in de oudste stadsrekeningen van Culemborg melding van een Claes van Gerixham en 'siin gesellen' in verband met het uitladen van kalk uit een schip. De naam zou verband kunnen houden met de plaats Gerresheim gelegen in de buurt van Kalkar, waar inderdaad kalk vandaan kwam. Kalk was nodig voor het bouwen van torens, kastelen en vestingen. Te Rhenen wordt in de periode 1440-1467 meerdere malen Jan Reyerssoen (Reynerssoen) van Gerixham genoemd als schepen en thynsgenoot. Hij en zijn zoon Reyer, thynsgenoot te Rhenen in 1494, zegelden eveneens met het bekende Van Amerongen wapen, de schuinbalk vergezeld van zes zoomsgewijs geplaatste leliën.

Wijlen ons verenigingslid en amateur-archeoloog Joop Mom vond in de buurt van de Commanderie te Ingen een middeleeuws zegelstempel, met als wapen daarop drie leliën. In het beschadigde randschrift is te lezen: ...ART VAN GERIXHAME. Een opmerkelijke vondst omdat dit de mogelijke voorloper is van het latere wapen van de Van Gerixham's en Van Amerongen's. De schuinbalk zou kunnen duiden op een bastaardbalk.

De naam Van Gerrisheim komt men in latere tijd wel tegen te Ingen en Amerongen.

Een andere Dirk Borre van Amerongen, geb. ca. 1360, overl. 1412, werd ook wel Dirk Borre van Broeckhage genoemd. Hij werd genoemd naar het tinsgerecht Broeckhage in Achterberg dat hij in leen had. Hij zegelde eveneens met het bekende Van Amerongen wapen.

De Van Amerongen's hadden graven in de Cunerakerk. Aernout van Buchell (1565-1641), de bekende Utrechtse historicus en genealoog bezocht, vermoedelijk in 1639, de Cunerakerk in Rhenen en zag daar een 'altaer ofte memorietafel' met 16 wapenkwartieren, waaronder dat van Borre van Amerongen naast dat van Freys van Dolre. Hij merkt voorts op: "In Cunerakerk hangen veel wapenen der verstorvenen ende treffelicken grafsteden werden daer gesien. Op een sarck mette wapen van Borre staet den naem van Henrick van Amerongen".

In 1789 tekende de heraldicus Maximiliaan Louis van Hangest Baron D'Yvoy van Mijdrecht (1774-1840) nog de wapens op van de rouwborden die hij nog aantrof in de Cunerakerk voordat ze verwijderd moesten worden. Zo zag hij de rouwborden van het echtpaar Gerrit (Borre) van Amerongen, overl. 27.2.1675 en Cornelia van Rhede, overl. 2.3.1679. Gerrit van Amerongen, z.v. Jan van Amerongen en Aeltgen de Keyser Gerritsdr., was schepen te Rhenen in de periode 1645/49.

Mr. P.C. Bloys van Treslong Prins⁷ beschreef in 1919 de graven die toen nog aanwezig waren in de Cunerakerk waaronder die van leden van deze familie van Amerongen, zoals van Hendrick Cornelissen van Amerongen, burgemeester te Rhenen 1607/8, schepen in de periode 1592/1621. Diens broer Aelt (Aelbert,

Alard) van Amerongen was in 1625 schout te Amerongen.

Er waren dus de nodige familiebanden bij de Van Amerongen's over en weer tussen Rhenen en Amerongen. Het zou te ver voeren hier nader op in te gaan. Over de genealogie van de familie (Borre) van Amerongen, beginnend met de gebroeders Diederic, Arnoud (vermeld Amerongen 1266) en Henrick Borre van Amerongen zal worden gepubliceerd in het te verschijnen boek over zegels te Rhenen.

Noten

1. Jong, A. J. de, en C.L. van Otterlo, *Genealogie en Heraldiek te Rhenen*, Rhenen 1996.
2. Iterson, W. van, *De Stad Rhenen*, Assen 1960.
3. Iterson, W. van, *De historische ontwikkeling van de rechten op de grond in de Provincie Utrecht – Deel 1 (Proefschrift)*, Leiden 1932
4. Jong, A.J. de, 'Zes eeuwen eigenaren, pachters en veerlieden van het Rhenense veer 1350-1958', in: *Oud Rhenen* 1987, no 1.
5. Immink, P.W.A., en A. Johanna Maris, *Registrum Guidonis – Het zogenaamde register van Guy van Avesnes, Vorst-Bisschop (1301-1317)*, Utrecht 1969.
6. Kleyntjens, J., 'Oudste Stadsrekeningen van Culemborg', in: *De Navorscher* 1915, p. 15.
7. Bloys van Treslong Prins, P.C., *Genealogische en Heraldische Gedenkwaardigheden – Kerken der Provincie Utrecht*, Utrecht 1919.

Zegelstempel (met lakafdruk) gevonden bij de
Commanderij te Ingen. In het randschrift is te lezen:
... art van gerixhame

Zoektocht naar een tweetal verzetsdaden te Rhenen

Willem H. Strous

7 mei 1943

In den voormiddag van den zevenden Mei 1943, te omstreeks 6.07 uur vond onder deze gemeente een dynamietaanslag plaats op de spoorlijn Amersfoort-Kesteren. De spoorlijn werd licht beschadigd, het treinverkeer voor den duur van plm. 3uur gestremd. De beschadiging was van dien aard, dat een trein na het plaats vinden der ontploffing ongestoord passeerde. Door de politie werd onmiddellijk een onderzoek ingesteld en werd bij de plaats van den aanslag het lijk van een 30-jarigen man, den vermoedelijke dader, aangetroffen. Het lijk was zeer ernstig verminkt. De dader was vermoedelijk, te oordelen naar het op hem bevonden persoonsbewijs, een inwoner van een naburige, niet in Uw ambtsgebied gelegen gemeente. Op het lijk werd een automatisch pistool aangetroffen. Na het instellen van dit voorlopige onderzoek werden onmiddellijk de instanties, aangewezen bij de berichtendienst der Nederlandsche Politie, gewaarschuwd, en werd het onderzoek op haar verzoek overgegeven aan de Sicherheitspolizei te Utrecht en Arnhem. Het lijk werd inmiddels in opdracht van de Sipo in alle stilte op de Algemeene Begraafplaats te Rhenen begraven¹.

Onze overbuurman Job Baars (06-03-1926) is voor ons een bron van informatie over alles wat met Rhenen heeft te maken. Al jaren komt hij 's zondags met ons mee uit de kerk om koffie te drinken en vaak weet hij dan dingen te vertellen over het oude Rhenen die ons als import-Rhenenaren onbekend zijn. Zo vertelde hij laatst dat hij in de oorlog op weg was naar zijn werk in Veenendaal maar dat de trein in de buurt van de poortjes bij Achterberg stopte omdat er een aanslag was gepleegd op de spoorlijn waardoor de trein niet verder kon. Er was verder weinig over bekend, zelfs niet bij Job Baars, reden waarom ik besloot in het archief te gaan zoeken. Over zoiets, een sabotagedaad in oorlogstijd, moest toch iets zijn geschreven. Het enige houvast dat ik had was dat het in het voorjaar van 1943 gebeurde, vroeg in de morgen.

In het oudarchief zijn politiemaandrapporten over 1943 en een deel van 1944 bewaard gebleven. Burgemeester d'Aumale van Hardenbroek, als politiegezagdrager van Rhenen, moest deze insturen en in één daarvan trof ik bovenstaand bericht als bijzondere gebeurtenis aan.

Toen ik dit zag heb ik geïnformeerd bij Deys en De Jong of zij wisten of er over deze zaak al eens was gepubliceerd maar zij wisten niet van deze sabotagedaad af.

Deys raadde mij aan contact op te nemen met de heer D. Valkenburg te Rhenen die betrokken zou zijn geweest bij een treinontsporing. Bij navraag bleek deze aanslag in de nazomer van 1944 te zijn uitgevoerd en daarover is nog minder bekend.

Omdat er over de 'dynamietaanslag' zo weinig bekend is ben ik verder gaan zoeken. Ik heb een e-mailtje gestuurd aan het NIOD, het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie te Amsterdam, en kreeg per kerende post antwoord. Later heb ik het NIOD ook nog bezocht voor aanvullende gegevens

*Jan Willem Schouten,
08-01-1912 Bergen op Zoom/
07-05-1943 Rhenen*

Van de bescheiden van de Sicherheitspolizei in Nederland, waar ik naar gevraagd had omdat ik hoopte in die archieven verder te kunnen zoeken, blijkt, voorzover men bij het NIOD weet, niets bewaard te zijn gebleven. Maar bij het NIOD is bekend dat de aanslagpleger Jan Willem Schouten was, geboren te Bergen op Zoom op 8 januari 1912, overleden te Rhenen op 7 mei 1943. Schouten woonde in Bennekom, was getrouwd en had een dochtertje; drie maanden na zijn dood werd een tweede dochter geboren. Schouten was, de ene bron zegt student, de ander bron zegt assistent, aan de Landbouwhogeschool te Wageningen en hij was lid van de illegale CPN, de Communistische Partij Nederland. Al snel werd Schouten betrokken bij allerlei vormen van verzetswerk, sabotagedaden en voorbereidingen daarvoor. Op 7 mei 1943 kreeg Schouten opdracht de spoorlijn Amersfoort-Kesteren op te blazen om de wegvoering van Nederlandse militairen naar krijgsgevangenkampen in Duitsland te saboteren. Hij koos daarvoor de plek uit die tussen de Zuidelijke Meentsteeg en de 1e poort - vanuit Veenendaal gezien - lag. De aangebrachte lading kwam echter te vroeg tot ontploffing waarbij hij om het leven kwam. Schouten is na de oorlog overgebracht naar het mausoleum op de Paasberg te Ede dat werd opgericht ter nagedachtenis aan de plaatselijke verzetsmensen die tijdens de Tweede Wereldoorlog in de strijd tegen de bezetter zijn omgekomen.

De verzetsgroep waar Jan Willem Schouten toe behoorde had tot deze actie besloten omdat de Duitse autoriteiten op 29 april 1943 opdracht gaven dat het Nederlandse leger, dat na de meidagen van 1940 naar huis was gestuurd, zich in Amersfoort moest melden om in krijgsgevangenschap naar Duitsland te worden weggevoerd. De Duitsers gingen hiertoe over omdat: "Afzonderlijke leden van het voormalige Nederlandse leger hebben door hun vijandig gedrag telkens opnieuw het vertrouwen dat bij hunne vrijlating in hen werd gesteld, geschonden. Het misbruik van een vrijwillig teruggeschonken vrijheid wordt thans niet langer meer geduld".

Ongeveer daar waar de trein rijdt, achter Cuneraweg 202, kwam Jan Willem Schouten op 7 mei 1943 om het leven bij het aanbrengen van de dynamietlading aan de rails (foto W.H. Strous, november 2005).

De reactie hierop kwam snel: in heel Nederland werd spontaan gestaakt. Ook in Rhenen volgens het politieel maandrapport, want daarin vermeldde d'Aumale van Hardenbroek dat bij de op 30 april en 1 mei 1943 plaatsvindende stakingsacties niets van politieke groeperingen onder de bevolking was gebleken. Dankzij de houding van de politie 'die tegenover de bevolking goed te noemen is', was het niet tot geweld- of sabotagedaden gekomen.

Niet alleen werd er gestaakt als protest tegen de Duitse maatregel, er werd ook gesaboteerd. In de nachten van 5 op 6, en van 6 op 7 mei 1943 – 7 mei was de dag waarop de eerste Nederlandse ex-militairen zich in Amersfoort moesten melden – werd een reeks spoorwegaanslagen uitgevoerd: Alkmaar-Uitgeest, Hilversum-Amersfoort (2x), Deventer-Almelo, Eindhoven-Boxtel, Amersfoort-Apeldoorn en de lijn langs Rhenen Amersfoort-Nijmegen. De Jong veronderstelde dat verscheidene van deze aanslagen het werk van het communistische Militair Contact zijn geweest, in ieder geval die te Rhenen/Achterberg².

De weduwe, C.A. Schouten - Escher, deed na de oorlog opgave voor de *Eerelijs*³. Zij schreef dat haar echtgenoot in september 1940 zijn studie in Wageningen in de Nederlandse Landbouw-economische richting had hervat - Schouten was gemobi-

liseerd geweest en had de meidagen van 1940 meegemaakt -, lid werd van de CPN in 1940/1941 en onmiddellijk betrokken werd in het illegale werk. Hij werkte in opdracht van de CPN mee aan sabotagegeden, deed onderduikwerk en verspreidde geschriften. Een week voordat hij omkwam in Achterberg heeft hij meegedolpen een trein in Ede te laten ontspreken maar die aanslag mislukte door een oplettende baanwachter. Verder is Schouten actief geweest in de Achterhoek waar hij sabotagegroepen organiseerde. Hij werkte samen met diverse anderen, o.a. Jantje van Gilse en Jeantje Schipper, die allen zijn omgekomen, op Gerben Wagenaar na.

Volgens De Jong onderhield Schouten, één van de drie naaste medewerkers van Jan Hendrik van Gilse, commandant van het door de CPN in de herfst van 1941 opgerichte Militair Contact, het contact tussen partijleiding en sabotagegroep⁴.

Jan Willem had twee medeplichtigen: Paul Morel, en Jonathan Bastiaan (Jon) Nijhoff, geboren te Zeist op 23 maart 1918, van beroep landbouwkundig ingenieur⁵. Zij hadden op de uitkijk gestaan terwijl Schouten de dynamietlading aanbracht. Nadat de lading voortijdig was ontploft, waren zij er als een haas vandoor gegaan over een landweggetje of een karrespoor, door de weilanden vanaf Achter de Lijn richting Weteringsteeg.

De Sicherheitspolizei deed echter zijn werk en, zoals zijn zuster Carla Nijhoff schreef, Jon Nijhoff werd vijf dagen na de aanslag in Zuidhorn gearresteerd nadat men hem door niet opgehelderde wijze op het spoor was gekomen. Jon is vooral actief geweest in het studentenverzet in Wageningen, nadat hij in 1940 ongedeed, hij maakte het bombardement van Rotterdam mee, uit de militaire dienst was gekomen. Vanaf 1941 had hij zich bij het verzet aangesloten. Hij over-

*Het monument in het Bart van Elstplantsoen in Bennekom
(foto W.H. Strous)*

leed op 9 januari 1945 ten gevolge van een bloedvergiftiging aan de voet, in het concentratiekamp Gross Rosen, na vastgezet te hebben in Arnhem, Vught, St. Michielsgestel, Oranienburg en Sachsenhausen.

De tweede medeplachtige, Paul Morel werd eveneens gearresteerd; hij overleefde het concentratiekamp in Duitsland en kwam terug naar Nederland. Over hem heb ik niets kunnen vinden in de archieven van het NIOD.

Jan Willem Schouten leeft in de herinnering voort. In Bennekom in beide kerken en op het monument in het Bart van Elstplantsoen, en in Wageningen in de aula van de Universiteit wordt zijn naam vermeld.

6 september 1944

Een tweede aanslag op de spoorlijn Amersfoort-Kesteren wordt in de politionele maandrappporten niet genoemd hoewel onze inwoner Dick Valkenburg er een aandeel in heeft gehad.

Het enige dat ik in de bronnen heb kunnen vinden is een dagrapport van de Nederlandse Spoorwegen dat als volgt luidt⁶:

9. Om circa 07.45 uur komt de personentrein 2004 op het baanvak Veenendaal-Rhenen op de vrije baan nabij het inrijsein van Rhenen (km 25.500) tot stilstand. Rail en bouten van het spoor zijn losgemaakt. Het tweede rijtuig ontspoord en wordt licht beschadigd. Er zijn geen persoonlijke ongelukken. De baan is versperd.

In het dagrapport van vrijdag 8 september 1944, twee dagen later, wordt het baanvak niet genoemd als versperd zijnde. Dat zou kunnen want de Spoorwegen hadden op diverse plaatsen in het land reparatiematerieel klaar staan om zo snel mogelijk versperringen e.d. op te ruimen ten einde de treinenloop te herstellen. Het was de tijd tussen de landingen in Normandië (6 juni 1944) en de luchtlandingen en gevechten in en om Arnhem (17 september 1944).

Rik Valkenbrug plaatst deze sabotagedaad medio augustus 1944⁷. Acht KP'ers uit Veenendaal schroefden in de spoorlijn bij Achterberg over een lengte van circa 12 meter rail-elementen los omdat de KP had gehoord dat de Duitsers troepen naar Amersfoort zouden vervoeren. De bedoeling was dat de trein van de dijk zou storten, vandaar deze plek waar de spoorlijn enkele meters boven het maaiveld loopt. Rik Valkenburg vermeldt in zijn boek dat de locomotief en een volgwagen aan de opzet voldeden waarbij ook gewonden vielen. Eén van de KP'ers, onze plaatsgenoot Dick Valkenburg, was achtergebleven om de gevolgen van de aanslag waar te nemen waarbij hij de vuurwapens van zijn kameraden bij zich droeg, zodat die bij eventuele controles op weg naar huis ongestoord konden passeren. Dick liep echter zelf op de Kerkewijk bij de Vaartbrug, met 8 pistolen in zijn jaszakken, in een controlefuk. Uitwijken kon niet want in alle voortuinen stonden gewapende Duitsers om ontsnappen te voorkomen. Even voordat hij aan de beurt was om

gecontroleerd en gefouilleerd te worden, werd de controle plotseling opgeheven en kon iedereen weer ongehinderd doorlopen.

Ooggetuigen

Na mijn bezoeken aan het gemeentearchief Rhenen en het NIOD in Amsterdam, en het lezen van wat er reeds geschreven is over deze verzetsdaden, ben ik op zoek gegaan naar ooggetuigen. Dat viel niet mee want het is lang geleden en het gebeurde in beide gevallen vroeg in de morgen. Via ons verenigingslid de heer J.(Jan) de Ridder kwam ik in contact met de heren R.(Reijer) van der Meijden en de broers J.(Job) en R.(Roel) van Laar.

Van der Meijden (18-01-1923) woonde in 1943 waar nu zijn neef de autohandel Van der Meijden drijft; de sabotage vond precies achter hun huis plaats. Op 7 mei 1943 werd hij wakker van een harde knal waarbij het spoorgrind over het dak van hun huis kletterde terwijl de spoorlijn toch zo'n honderd meter verwijderd was. Hij is gaan kijken en zag een man liggen onderaan de spoordijk. De man was dood en verminkt. Tegen het roggenveld stond nog een fiets. Er was een stuk van circa 60 cm uit de rails maar de goederentrein uit Veenendaal die even later langs kwam reed gewoon door, ontspoorde niet. Van der Meijden zag nog wat draad en een kistje of iets dergelijks dat het dynamiet tot ontploffing had moeten brengen als de trein er overheen was gereden. De volgende trein, een passagierstrein vanuit Rhenen met militairen, stopte wel. De passagiers stapten uit, liepen langs de plaats waar het had moeten gebeuren en stapten even verderop in een wachtende trein die hen richting Veenendaal bracht. Van der Meijden was toen al naar zijn werk bij De Jong aan het Laareind want hij voelde er niets voor door de Duitsers daar gezien te worden. Van Huib Baars (inmiddels overleden), die even verderop had zitten melken, hoorde hij later dat er twee mannen hard waren weggefietsd over een zandpad over de grond van Leccius de Ridder richting de Weteringsteeg en ooms van hem hadden de mededaders de Weteringsteeg zien uitkomen.

Van de poging om op 6 september 1944 een trein te laten ontsporen tussen de 2e en de 3e poort weet Van der Meijden niets af, maar als er toen een locomotief zou zijn ontspoord en van de dijk gereden, had hij hier vast en zeker iets van gehoord.

De jongste broer R. van Laar (26-04-1931) weet van de ontploffing alleen van horen zeggen van zijn twee oudere broers, hij was toen pas 12 jaar.

Toen de ontploffing kwam was J. van Laar (31-12-1919) nog bij hun boerderij, gelegen aan de Cuneraweg recht tegenover de 1e poort (vanuit Veenendaal gerekend). Hij spande net het paard voor de kar om met de melkbussen naar de wei te gaan, waar zijn broer Evert, inmiddels overleden, al naar toe was om de koeien om te halen. Van de klap van de ontploffing schrok het paard net zo erg als Van Laar. Hij is toen wel met paard en kar naar de wei gegaan, onder de poort door naar

rechts en even later links het veld in, zo'n 200 à 300 meter van de plaats van de aanslag.

Van de aanslag van 6 september 1944 weten ook de heren Van Laar niets af behalve dat R. van Laar gehoord heeft dat er een rail was losgeschroefd.

Alle mensen die ik gesproken heb vonden het een geluk bij een ongeluk dat de aanslag van 7 mei 1943 was mislukt. Niet omdat de vader hierbij om het leven was gekomen maar omdat men daarom niet voor represailles van de Duitsers hoefde te vrezen. De Duitsers hebben ook geen onderzoek in de directe omgeving ingesteld.

Literatuur

Almanak uitgegeven door het Wageningsch Studentencorps voor het jaar 1946, 38e jrg, Veenman Wageningen

Haar, J. van der, *De geschiedenis van de Landbouwwuniversiteit Wageningen. Van school naar hogeschool, 1873-1945*, dl. I, z.pl. 1993

Hoedeman, Jan, *Veenendaal in de Tweede Wereldoorlog*, Schaffelaarreeks nr 17, Barneveld 1985.

Huurman, C., *Het spoorwegbedrijf in oorlogstijd, 1939-'45*, z.pl., 2001.

Jong, L. de, *Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, Den Haag Valkenburg, Rik, *Bij 't barnen van 't gevaar*, Dordrecht 1970.

Voort, Dirk van der, *De Commandant*, Amsterdam 1967

Noten

¹ Oudarchief van de gemeente Rhenen 1926-1994, inv.nr. 1629 Politie maand-rapporten 1943-1944.

² Jong, L. de, dl. 7, 2e helft, mei '43-juni '44, p. 973.

³ NIOD, Eerlijst der namen van hen, die voor het vaderland zijn gevallen.

⁴ Jong, L. de, dl. 5, 2e helft, maart '41-juli '42, p. 823; dl. 6, 1e helft, juli '42-mei '43, p.167; dl. 7, 2e helft, mei '43-juni '44, p. 968.

⁵ Als noot 3.

⁶ Hurman, p. 470, Bijlage 19, woensdag 6 september 1944, Sabotage.

⁷ Valkenburg, p.237

Heel Rhenen op de schop.

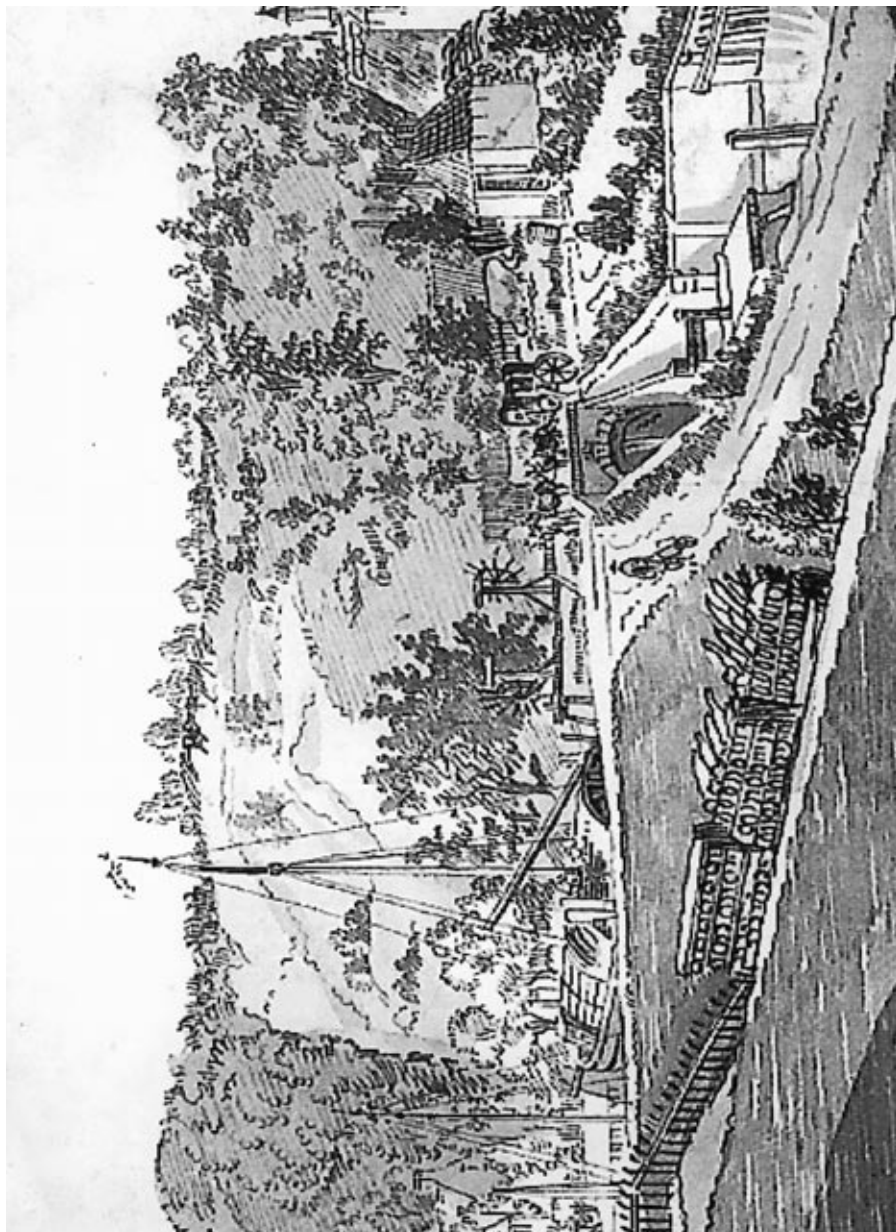
Hens Dekker

In Rhenen is geen plek te vinden waar niet is gespit of gegraven. Overal is turf, klei, leem, zand en grind met de schop of andere werktuigen verplaatst. Met het gereedkomen van de Grift in 1473, onder het bewind van bisschop David van Bourgondië, kon turf uit de Gelderse Vallei via de Grebbesluis naar de Rijn worden afgevoerd. De vervening is, vooral toen Gilles van Schoonbeke in 1549 het recht daarop verwierf, op grote schaal in het hele gebied uitgevoerd. Ook de klei in de uiterwaarden is overal afgeticheld ten behoeve van de baksteenindustrie, met name vanaf 1829 toen in de nabijheid van de stad de veldoven van Sandbrink werd opgericht. De daarna gestichte steenfabrieken zoals de Blauwe Kamer (1881-1975)

De stadsmuur met gracht zoals deze nog in 1925 aanwezig was. De muur, die werd opgetrokken met bakstenen van de in de nabijheid afgetichelde klei, is voor het grootste deel geslecht en de gracht is volgestort met huisvuil en puin.

en de Over-Betuwe (1898-1992), hebben eerst de klei met de hand laten afgraven en later zijn er de draglines en de IJzeren Man aan te pas gekomen waardoor diepe kleigaten zijn ontstaan. De plassen in de buurt van de fabrieken en de kleiputten in de Palmerswaard getuigen hiervan. Tegenover het industrieterrein van Remmerden is een flink stuk oeverwal weggegraven om afgetichelde uiterwaarden met zand op te hogen. Maar ook op de heuvelrug is de gehele oppervlakte, die in vroegere eeuwen voornamelijk uit heide bestond, door de mens bewerkt. Deze heide werd afgestoken en de plaggen werden in de potstallen van de toen veel voorkomende schaapskooien uitgestrooid en na vermenging met mest op de akkers ondergespit. Het areaal aan bouwland werd voortdurend uitgebreid voor met name de tabaksteelt op de zuidelijke

Op deze aan Jan de Beijer toegeschreven tekening uit 1750 van de Grebbesluis en de Zandberg lijkt al het begin van een zandgat zichtbaar te zijn.

hellingen van de heuvelrug. Rond 1700 bereikte deze teelt een hoogtepunt. Vanaf circa 1850 werd tevens veel heide door de aangelegde bossen vervangen.

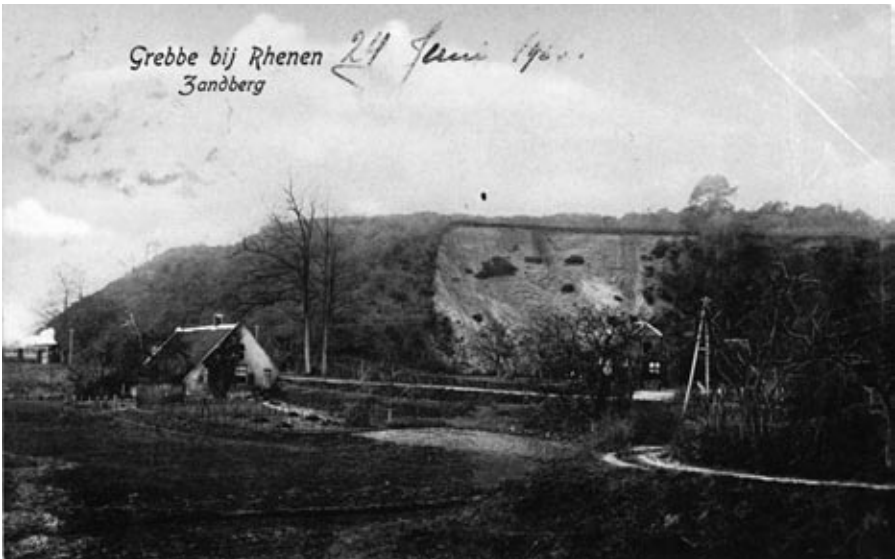
Ook is voor verdedigingswerken het nodige graafwerk verricht. Al in de vierde of vijfde eeuw is de ringwalburcht op de Grebbeberg met primitieve middelen opgeworpen. Rond de stad is een natte en een droge gracht (nu het Koningin Elisabeth Plantsoen) gegraven, waarschijnlijk nog vóór 1346 toen Rhenen met een stadsmuur werd omgeven. Voor het inrichten van de Grebbelinie, met het hoornwerk van circa 1744 en voor loopgraven en stellingen einde jaren dertig van de vorige eeuw, is ook veel grond verzet. Grote kuilen, holle wegen en inhammen hebben op verscheidene plaatsen het landschap van de Utrechtse Heuvelrug danig veranderd. Dit artikel gaat vooral over een aantal nog duidelijk zichtbare sporen van ongebreidelde graafwoede van de mens in onze omgeving.

De Zanderij

Op een aan Jan de Beijer toegeschreven tekening uit 1750 lijkt al het resultaat van enige graafactiviteiten in de Grebbeberg zichtbaar te zijn. Dat deel van de heuvelrug werd de Zandberg genoemd en het ontstane gat de Zanderij. De naam Grebbeberg is trouwens tamelijk nieuw maar gezien het vele graafwerk in de berg wel van toepassing (Grebbe komt immers van graven).

De naam van het deel ten zuiden van de Straatweg (Grebbeweg) heette voorheen de Heijmenberg of Tafelberg. Het zand werd gebruikt voor wegen en dijken en bij het bouwen van huizen. Als vroeger een ernstig zieke in een huis vlak bij de straatweg verbleef, dan werd ook wel zand over de straatstenen gestrooid om het geluid van passerende karren te dempen. Een karrenvracht zand kostte een paar kwartjes die bij de in de buurt wonende beheerder, met als bijnaam De Kukkel, kon worden afgerekend. In 1887 reed de tram van de Ooster Stoomtram Maatschappij voor het eerst onderlangs de Grebbeberg over een traject waar nu het schelpenpad is. Men vreesde dat de stoomlocomotief de helling bij gladheid niet zou kunnen nemen. Voor de tramlijn is destijds 40.000 m³ zand verzet. Het gat met veel mul zand was een geliefde speelplaats voor de jeugd. Het graven werd begin jaren zestig stopgezet en bomen en struikgewas zorgen er nu voor dat de plaats aan het oog is onttrokken. Vlak erbij staat een witte villa van nogal bijzondere architectuur.

In de buurt liep nog in de jaren zeventig water van een spreng over het schelpenpad naar de Grift. Voor de oorlog stond daar een boerderij met schaapskooi; de eigenaar gebruikte het water om de stal zo af en toe schoon te spoelen. Niet ver daar vandaan, ter hoogte van de grote kom in de Grift, levert een andere kleine bron na een natte periode nog water. Doordat de aangeplante bomen veel water

De Zanderij in 1906 met geheel links de stoomtram van de OSM.

verdampen en regenwater sneller dan voorheen afgevoerd wordt, zijn veel sprengtjes bijna drooggevallen of geheel verdwenen.

De Laarse Berg

Dit is het deel ten noorden van de Grebbeweg. Ook hieruit is vooral door boeren uit Achterberg veel zand weggehaald. Bij een plaats op de heuvel waar vroeger een schaapskooi heeft gestaan en die nu nog die naam draagt, was daardoor een kuil ontstaan die gedeeltelijk is volgestort en inmiddels geheel is begroeid. Een kuil aan de Cuneraweg bij de “Koppele Bomen”, een groep eikenbomen aan de voet van de Laarse Berg waar voor de oorlog een schaapskooi stond, is volgestort met afval en ook daar staan nu bomen en struiken. Het “rode zand” uit deze kuil stond bekend als goed metselzand. Rood zand is ijzerhoudend. Het kan ook ontstaan zijn op een plek waar langdurig houtskoolproductie heeft plaats gevonden. Er zouden daar ook nog de kadavers van aan miltvuur bezweken koeien begraven zijn. Wat noordelijker aan de Bovenweg stroomt het water van een spreng via een slootje onder de Cuneraweg door, langs de boerderij Broekhoven richting de Grift. Voor de oorlog heeft daar vlakbij het melkfabriekje “De Eendracht” gestaan. De plaats is wellicht uitgekozen vanwege het voorhanden zijnde heldere bronwater.

Heuvelopwaarts ligt midden in de akkers een grote kuil voor boerengeriefzand, weliswaar volledig begroeid en daardoor niet direct als zodanig herkenbaar. Daar

Karren met paard, zoals deze op het viaduct over het Spoorgat, werden door boeren gebruikt voor vervoer van zand, leem, mest enz. De foto is gemaakt in 1934.

in de buurt zijn enige mooie voorbeelden van zogenaamde “grachten”: het bouwland werd in plaats van gelijkmatig glooiend, enigszins terrasvormig gemaakt met door gras en/of struikgewas begroeide steile afscheidingen tussen de akkers. Dit werd gedaan om het hemelwater beter vast te houden en erosie tegen te gaan.

De Snikkuil

Aan de overkant van de Boslandweg bij het Witte Kerkje in Achterberg is een grasveld waar vroeger een leemkuil is geweest. Deze werd de Snikkuil genoemd. Er is een verhoging in het landschap zichtbaar die de naam de Preekstoel droeg. Het was één der zogenaamde Staatsies, plaatsen waar tijdens de jaarlijkse Cuneraprocessie werd gepreikt. Ook heeft daar vroeger een café gestaan. In en rond de leemkuil stonden wat bomen. Leem bestaat uit veel kleine deeltjes, van maximaal 0,05 mm, die door de wind meegevoerd zijn. (Kleideeltjes zijn nog kleiner, max. 0,002 mm, en dit sediment is door water afgezet). Het werd gebruikt voor het aansmeren van gevlochten wanden van wilgentenen, voor wegen, erfverharding en voor de deel van boerderijen. Een lemen ondergrond was hard maar toch nog enigszins flexibel zodat tijdens het dorsen van graan de korrels minder werden kapotgeslagen dan bij stenen vloeren. Misschien is De Dijk, de weg van de Cuneraweg naar het in 1157 gebouwde kasteel Ter Horst, met zand of leem uit de

nabije Snikkuil aangelegd. Waar komt de naam vandaan? Een mogelijkheid die moet afvallen is de snik, een soort trekschuit die in gebruik is geweest in de provincie Groningen. Dat geldt vrijwel zeker ook voor de snik, afkomstig van het werkwoord snikken. Dat er iemand gewoond heeft die niet goed snik was ligt ook niet voor de hand noch is de naam in verband te brengen met de niet in Achterberg maar elders wel voorkomende familienaam Snik.

Een plausibele verklaring voor de naam is dat deze is ontleend aan een stuk gereedschap voor houtbewerking, de steekbijl of snik. Deze werd gebruikt om vlakke kanten aan balken te maken wat misschien ter plaatse is gedaan. Maar de kuil blijkt al heel oud en onder andere namen in acten te zijn beschreven. In 1689 wordt aan ene Jaspas Willemszn “een lege plaets de Snekuijll geheten” uitgegeven. En in 1737 is weer sprake van de in erfpacht uitgegeven “leege plaets de Smeekuijl geheten”. Volgens het Meertens Instituut komen deze namen het meest overeen met Snijkuil, een kuil waarboven een stellage was gebouwd om bomen tot planken te zagen. Dan zou Snikkuil daarvan een verbastering zijn. De betekenissen van Snikkuil en Snijkuil liggen niet ver uiteen: het betreft in beide gevallen de bewerking van ruw hout. De kuil is begin vorige eeuw een speelplaats voor kinderen geweest maar in de jaren twintig volgestort met huisvuil en puin en daarna afgedekt met zand.

De Vogelenzang

In het begin van de vorige eeuw was de westkant van de Grebbeberg nog

De snik of steekbijl, een oud stuk gereedschap voor het bewerken van hout. Deze is te bezichtigen in het Tabaksmuseum in Amerongen. (Foto uit de collectie van J.Blaas)

onaangetast. De kalkzandsteenfabrieken Leccius de Ridder (1899-1992) en De Vogelenzang (1914-2004) hebben het landschap echter “grondig” veranderd. Het afgraven van het zand was niet zonder gevaar. Een bres, dat is een grote hoeveelheid afgeschoven zand, kon mens en machine bedelven. Daardoor zijn een arbeider Van de Willegen en een onvoorzichtige toerist in het gat van de Vogelenzang om het leven gekomen. Toen verder afgraven van de Grebbeberg werd verboden, ging men over tot het uitgraven van het terrein bij de fabriek. Tenslotte is men met behulp van zandzuigers daarbij tot een diepte van 20 meter gegaan. Toen ook dat moest worden stopgezet, hebben de fabrieken geruime tijd kunnen doordraaien met zand uit Kwintelooijen. Bij het uitzeven van plantenresten en grind zijn door de arbeiders en (amateur)archeologen grote hoeveelheden artefacten zoals pijlpunten van vuursteen en vuistbijlen uit de Vroege Steentijd gevonden. Het terrein is nu door de gemeente Rhenen voorbestemd voor woningbouw.

Het Spoorgat

Hoewel deze spectaculaire doorsteek in de Bruine Eng al door Willem H. Strous in

De verbreding van het Spoorgat ten behoeve van de verkeersweg werd omstreeks 1956 met groot materieel aangepakt.

jaargang 2001, nummer 3 van Oud Rhenen uitgebreid is beschreven, mag dit met de schop uitgegraven gat in een artikel over graven in Rhenen niet ontbreken. Het werk om de stoomtrein doorgang van Veenendaal naar Kesteren te bieden werd in 1879 aanbesteed en de lijn kon in 1886 in gebruik worden genomen. Er is toen een enorme hoeveelheid zand verplaatst. Het gat is later met behulp van draglines en vrachtwagens verbreed om de doorgang te maken voor de Lijnweg naar de verkeersbrug over de Rijn die in 1957 is geopend.

Het Paardenveld

Dit is nu een weg, en niet meer als pad en tevens zandgat herkenbaar. De weg is echter ontstaan doordat er vooral in het Delletje veel zand is weggehaald. Dat is ongeveer de plek waar nu halfweg het Paardenveld een grasveldje voor het uitlaten van honden is. Hierdoor is de weg over een groot deel hol, een fenomeen wat wel vaker in Rhenen aangetroffen kan worden. Bijvoorbeeld de helling van de Grebbeweg is in 1816 uitgegraven om deze minder steil te maken. Andere gedeeltelijk holle wegen zijn de Oude- en de Nieuwe Veenendaalseweg, de Achterbergsestraatweg en de Stationsweg. Het Paardenveld zou de naam volgens Van Nas te danken hebben aan paardenkadavers die daar vroeger zijn begraven.

De Leemkuil

Deze bovenop de Heuvelrug gelegen kuil is één der vele plaatsen waar leem is uitgegraven. Het leem is ook gebruikt voor de aanleg van enige wegen in Achterberg zoals de Zuidelijke - en de Noordelijke Meentsteeg en de Frieseesteeg. Van Nas beschrijft de kuil in zijn boekje, dus moet deze er al eind negentiende eeuw zijn geweest. Dat er op zo'n hoge plaats toch een plas in de kuil is, komt doordat water niet door leemlagen kan wegvloeien. De Rhenense jeugd ging daar voorheen salamanders vangen. Ook padvinders speelden vaak in de kuil en in de omgeving ervan. Tijdens een hardlooptwedstrijd is circa vijftig jaar geleden een zoontje van een onderwijzer van de openbare lagere school, Tonnie de Jager, waarschijnlijk door hartstilstand om het leven gekomen. Men heeft toen bij de kuil ter nagedachtenis een wit houten kruis met opschrift in rode letters geplaatst dat er nog tot enige jaren geleden heeft gestaan.

Maar het is ook de schilderachtige plaats waar pas getrouwde paren zich lieten (en laten) fotograferen. De directeur Gemeentewerken Souerbreu, die ook voor de VVV verantwoordelijk was, heeft ooit een plan naar voren gebracht om in de kuil een openluchttheater te maken voor muzikuitvoeringen, toneelvoorstellingen en dergelijke. In de plas had hij een drijvend podium gedacht met op de kanten van de kuil zitplaatsen zoals dat in de amfitheater-achtige Eder Kuil wel tot stand is

De Leemkuil op een prentbriefkaart uit 1922. Op de Heuvelrug kwamen toen nog grote heidevelden voor.

gekomen. In Rhenen is het bij een plan gebleven. Vlak bij de leemkuil liggen aan de Autoweg de sporen van enige grindgaten evenals aan de Defensieweg bovenaan de Remmerdense heide.

De Rode Eng

Op een oude wandelkaart staat “Zandgat” op de plaats waar de Rode Eng is gelegen. Het gat was van de gemeente Rhenen die het zand in de oorlog voor wederopbouw en later als strooizand bij gladheid heeft gebruikt. Daar werd de camping Roodland gevestigd, nu De Thijmse Berg geheten.

Het zandgat in de Domineesberg

In het zandgat van de Domineesberg staat nu aan de Klaassenweg de villa Interlude. In vroeger eeuwen groef iedereen gaten waar hem dat het beste uitkwam. Zou je mensen hun gang hebben laten gaan dan was de Heuvelrug steeds verder afgegraven en wellicht zelfs op plaatsen verdwenen zoals dat ook is geschied met de Sint Pietersberg en duinen langs de voormalige Zuiderzee.

Camping Roodland is begonnen in een zandgat van de gemeente Rhenen. De prentbriefkaart is van 1957.

De Moordkuil in het Remmersteinse Bos

Achter Huize Remmerstein ligt, in het in de volksmond geheten Flipse Bos, een oude leemkuil die bekend staat als de Moordkuil. Het is niet ver van de Paasheuvel, een opgeworpen zandbult. De eigenaar van het oude gesloopte Remmerstein zou in de kuil zelfmoord gepleegd hebben. Van Nas schrijft rond 1900 daarover dat “het treurige uiteinde van de eigenaar bewijst hoe dronkenschap voert naar de ondergang”. In de buurt van de kuil zijn aarden wallen te zien die in vroegere tijden opgeworpen werden om perceelsgrenzen af te bakenen. Ze werden met bomen en struiken beplant om de akkers tegen schapen en wild te beschermen. Vlakbij Remmerstein is bij de tamme kastanjabomen een kleine kuil die niet is gegraven maar ontstond toen daar in het begin van de oorlog een vliegtuig is neergestort.

Kwinteloijen

In dit geval is de herkomst van de naam bekend. Ongeveer waar nu een stacaravan staat, stond vroeger een klein dubbel woonhuis. Aan de ene kant woonde de familie Kwint en aan de andere kant Looijen, vandaar de naam! In de buurt werden al begin jaren dertig flinke gaten gegraven, onder andere waar nu manege

Het zandgat in de Domineesberg, in 1929 nog zonder veel huizen in de omgeving.

De Blauwendraad is. Toen de Veenendaler Job van Schoonhoven het later naar hem genoemde “Gat van Job” in 1948 pachtte, werden de zaken groot aangepakt. Graafmachines en vrachtwagens kwamen er aan te pas om grote hoeveelheden zand naar de Rhenense kalkzandsteenfabrieken en wegen- en huizenbouwprojecten te brengen. Hierdoor ontstond uiteindelijk een krater met een doorsnede van circa 1 kilometer. Voor de soms wel 5 meter dikke leemlagen was weinig belangstelling. Daarom werden vooral met dat leem de taluds in het gat aangelegd. Kort voor het stoppen van de graafwerkzaamheden is voor de leem nog een nieuwe bestemming gevonden. De bodem van enige uitgedroogde Veluwe beken zijn van een leemlaag voorzien om het weglekken van het bronwater in de bodem tegen te gaan. Men heeft in het gat een bult laten staan waarbij de verschillende, in de voorlaatste ijstijd schuin opgestuwde aardlagen zichtbaar waren maar die nu door begroeiing aan het oog zijn onttrokken. In 1990 werd Kwinteloijen een geologisch en archeologisch monument. Verder afgraven werd toen verboden. De op het laagste punt van het gat ontstane poel herbergt een aantal zeldzame en bedreigde planten- en diersoorten waaronder de rugstreeppad. De 74 hectare vormen nu een prachtig gebied voor dagrecreatie. In 1972 is een enorm grote zwerfsteen in het gat gevonden. De kei was te groot voor de inmaakpot en is toen aan de gemeente Rhenen aangeboden die ervoor een geschikte plaats bij de Kuilweg heeft gevonden. De uit Zuid-Zweden afkomstige granieten kei woog oorspronkelijk 21 ton, maar bij het uitgraven brak er een stuk af (dat ligt nu op de hoek Nieuwe Veenendaalseweg en het Paardenveld) waardoor het gewicht tot 16 ton werd gereduceerd. Een voor

De Rhenense Kei, een enorm grote zwerfsteen waarvoor een mooie plek bij de Kuilweg is gevonden.

de oorlog in het plantsoen geplaatste kei, waarvan de herkomst mij niet bekend is, valt erbij in het niet. Ook de beroemde Amersfoortse Kei kan er met z'n ruim 7 ton niet aan tippen. Wel zijn in een paar plaatsen in Nederland grotere keien gevonden, onder andere een 43 ton wegende kolos in Meddo, een buurtschap in Winterswijk.

Dank zij de opgravingen heeft Rheden wel een ander uniek record in handen. Archeologen hebben vastgesteld dat de in Kwintelooijen gevonden vuurstenen werktuigen tot de oudste in Nederland gevonden sporen van menselijke activiteit behoren. Men spreekt over tot 200.000 jaar oude artefacten! Overigens dankt de Kuilweg de naam aan een grote kuil die op de plaats is geweest waar nu ongeveer de rotonde aan de westkant van Rheden is. Het was waarschijnlijk een natuurlijke kuil, de voortzetting van een stroomdal dat met de komst van de tram als het ware is afgedamd. In de kuil heeft de meubelfabriek "De Kroon" van Van de Waal gestaan die al voor de oorlog is afgebrand. De kuil is, net als een gat in de buurt van de remise, gevuld met het puin van het in de oorlog verwoeste Rheden. De Rijksstraatweg, die voorheen met een boog om de kuil liep, is toen doorgetrokken.

De Rijksstraatweg bij de Kuilweg in 1935. De tramrails buigen naar links om de kuil heen.

De Dienderskuil

Het opschrift op de hierbij afgebeelde prentbriefkaart verwijst naar een kuil bij het voormalige hotel Berg en Bosch (nu Résidence Rhenen). Zeer waarschijnlijk is hiermee een kuil bedoeld waarin vroeger agenten van de politie, de dienders, schietoefeningen hielden en waar ook wel aan kleiduiven schieten werd gedaan.

Het Berggat van Vonk

De Veenendaalse caféhouder Bart Vonk bezat voor de oorlog een perceel in de hoek van de Veenendaalsestraatweg en de Cuneraweg. Hij stond toe dat daar op het glooiende terrein door de voetbalclub De Veense Boys ook op zondag gevoetbald werd wat in Veenendaal niet was geoorloofd. Blijkbaar had Rhenen daarmee geen problemen. Het voetballen op de helling voegde letterlijk een nieuwe dimensie aan het edele voetbalspel toe.

In de mobilisatietijd, omstreeks 1939, is door werklozen in het kader van werkverschaffing een flinke hap uit de “Báárg” gegraven voor stellingbouw in de

Een prentbriefkaart uit circa 1920 met een vergezicht vanuit de Dienderskuil.

De Utrechtsestraatweg in circa 1920 met op de achtergrond restaurant La Montagne. Rechts is de plaats waar later in het Berggat het zusterhuis is gebouwd.

omgeving van Veenendaal ten behoeve van het 10 R.I. Men groef daarbij 35.000 m³ zand weg tot beneden het niveau van de Cuneraweg. Het Berggat is overgedaan aan het Juliana Ziekenhuis dat behoefte had aan een zusterhuis dat daar in 1970 is gebouwd. Alle gebouwen zijn gesloopt om plaats te maken voor de appartementsgebouwen van de buitenplaats Rhenendaal.

De Solkuil

Solkuil 75 is officieel het adres geweest van een boswachterswoning die op de Elster Berg in het Prattenburgse Bos staat. Vlak daarbij ligt de Solkuil, eigenlijk twee kuilen die door een sleuf met elkaar verbonden zijn. Op een oude prentbriefkaart staat de kuil aangegeven als Zoutkuil. Hoewel een betekenis van Sol een zoutoplossing is denk ik toch dat met het afdrukken van de naam Zoutkuil een vergissing is begaan. Waarom “zout” op die afgelegen plaats boven op de heuvel? Dat er zout is gevonden kan uitgesloten worden.

In Zuid-Nederland zijn enige kuilen die als speelplaats voor kinderen hebben gediend ook Solkuil gedoopt, refererend naar “sollen”, dat is met een bal spelen. Ook deze afleiding voor de naam kan verworpen worden omdat de volgende betekenis veel waarschijnlijker is. Op de Veluwe zijn enige kuilen met “sol” in de naam. Volgens Ter Laan's aardrijkskundig woordenboek is een sol een met water gevulde kom in de heide. Een voorbeeld is het Solse Gat bij Garderen. Het is een natuurlijke drinkplaats voor vee en wild. Dit Solse gat is een zogenaamde “pingoruïne”, ontstaan doordat een in de ijstijd met opgestuwd zand meegevoerde enorm grote ijsklomp is gesmolten waarna het zandplafond is ingestort. In de Elsterse Solkuil heeft vroeger dank zij een sprengkop (bron) ook water gestaan. Dit wijst op een bodem van leem. Vanaf de kuil is heuvelafwaarts een circa 100 meter lange rechte geul in zuidelijke richting gegraven. Mogelijk is dit gedaan om het water voor de tabaksvelden te kunnen gebruiken. Het kostte immers veel inspanning om water met kruiwagens of karren bergopwaarts te brengen. Wellicht heeft men toen ook leem in en bij de oorspronkelijke kuil gedolven. Een andere theorie is dat inwoners van Elst via de geul van bronwater zouden zijn voorzien. De kuil staat nu droog.

De Moordkuil in het Prattenburgse Bos

Op de Galgenberg is een kuil dicht bij een sinistere plaats, namelijk waar in oude tijden de gezagdragers van Amerongen misdadigers lieten executeren. Je vindt daar namen als het Galgenbos en de Schelmenweg. De grens met het grondgebied van Rhenen wordt aangegeven door een natuurstenen, 3 meter hoge paal met het wapen van de Van Reede Ginkels, de heren van Amerongen. De kuil heeft

de naam te danken aan een gebeurtenis die zich daar zo'n honderdvijftig jaar geleden heeft voorgedaan. Een vrouw uit Elst zei tegen haar man dat ze hout zou gaan sprokkelen. De jaloerse echtgenoot verdacht zijn vrouw er echter van dat ze diep in het bos in het geheim een andere man ontmoette en ging haar achterna. Of hij reden had om zijn vrouw niet te vertrouwen, vermeldt de historie niet maar wel dat het in de buurt van de kuil tot een echtelijke twist kwam. Het ging van kwaad tot erger en de man stak zijn vrouw dood. Sindsdien heet de plek de Moordkuil. Gezien de plaats van de Elsterse Moordkuil is ook daar gegraven naar leem. Voor zand hoefde men immers niet zo ver te gaan.

„De Zoutkuil” op de Elster Berg in het Prattenburgse Bos. De officiële naam is Solkuil.

Op de Heuvelrug zijn verscheidene nog andere dan genoemde (leem)kuilen en grindgaten aangetroffen. Op de Elster Berg is een plaats waar een grote del in het bos de vindplaats van leem verraadt. Hierin zijn meerdere kleine kuilen gegraven. Ook zou nog ergens in Elst een door Adriaan P. de Kleuver beschreven Spinnegat

moeten liggen. Grind uit de Heuvelrug is onder andere gebruikt voor de aanleg van de Oude Veensegrindweg die in 1856 is aangelegd. Leemkuilen en grindgaten worden typisch op de hogere gedeelten van de Heuvelrug aangetroffen. Sommige mensen konden vroeger aan de vegetatie zien waar men leem of grind vinden kon. Waar leemlagen zijn, is het vochtig en grind laat het water juist gemakkelijk door, waardoor de plaats naar verhouding droog is. Dit beïnvloedt het voorkomen van bepaalde soorten planten en struiken en de groei ervan. Als we met alle hiervoor genoemde feiten in het achterhoofd ons realiseren dat bovendien in voorhistorische tijden ook op tal van plaatsen stoffelijke resten van onze voorouders zijn begraven, dan zult u zich waarschijnlijk wel kunnen vinden in de titel van dit artikel.

Bronnen

ANWB, *Te voet van Amsterdam naar Arnhem*, 1914

Gelderens, Jan van, *Van heuvelrug tot duin: natuurgebieden in Zuid-Holland en Utrecht*, Nieuwegein 2000

IVN boekje "Natuurpad" Prattenburg, wandeling nr 6

Schönfeld, M., *Veldnamen in Nederland*, Arnhem 1980

Zonneveld, J.L.S., *Zand*, Amsterdam 1957

Interviews met Jhr Asch van Wijk, J.Blaas, mevrouw. Bouman-Laros,
C. van Dam, H.A. Dekker, mevrouw J.J.Haalboom-van Beek, G.van de Haar,
G.Henzen, B. van Laar, J. de Ridder, J.Vonk

Artikel in De Vallei van 4 mei 1951

Diverse nummers van De Hank en Oud Rhenen

n.b. Tenzij anders vermeld zijn alle illustraties uit de collectie van de schrijver.

Het jongenskoor van Euphonia tijdens de oorlogsjaren en vlak erna

H.C. Boelhouwer

Verantwoording

De auteur bezocht het Nationaal Archief ter bestudering van het dossiernummer 66682¹ op naam van de Vereniging “Christelijke Oratorium Vereniging Euphonia”. Tevens raadpleegde hij de rubriek “Herinneringen tussen Lek, Grift en Linge” door Piet Verwoert in de Rhenense Betuwse Courant en wel de uitgaven van 21 en 28 april 1999. Ook raadpleegde hij de heer Jan van Ingen, oud-lid van het jongenskoor waarvan de auteur ook lid was.

Overweging

De personen die door de heer Verwoert voor zijn rubriek werden geïnterviewd en leden van de vereniging wisten blijkbaar niet (meer), dat Euphonia ook een jongenskoor heeft gehad. Er werd in de bovenstaand aangehaalde rubriek met geen woord over gerept. De auteur heeft, toen de editie van 21 april 1999 van de Rhenense Betuwse Courant verscheen, de heer Verwoert middels een brief erop gewezen, dat “Euphonia” gedurende enige tijd ook een jongenskoor had om zodoende te bewerkstelligen, dat e.e.a. nog in de editie van 28 april opgenomen kon worden. Dit is helaas niet gebeurd, vandaar dit artikeltje.

Het jongenskoor

Dit koor repeteerde onder leiding van de heer H(enk) van Eck, die ook de eerste dirigent van het grote koor was. De jongens, die tussen de 8 en 12 jaar oud waren, troffen elkaar in de oorlogsjaren en er na op de zaterdagmiddagen bij de repetities in het gebouw “Irene”, het tegenwoordige “Hof van Rhenen”.

De grote zaal van “Irene” werd in die tijd door de Nederlandse Hervormde Gemeente gebruikt als kerkzaal, omdat de Cunerakerk gerestaureerd werd. Deze zaal had een podium, waarop de predikant plaatsnam om vanachter een veredelde kathedder de kerkgangers toe te spreken. Boven het podium bevond zich het orgel en via een luikje in het plafond van het podium konden de predikant en de organist elkaar zien, hetgeen tijdens de dienst nodig was wanneer de organist moest gaan spelen. Aan weerszijden van het podium bevonden zich de consistoriekamers, die zowel vanaf dat podium als vanuit de grote zaal bereikbaar waren. In de hoek vlak voor de consistoriekamer aan de stadskant stond een piano en in die hoek repeteerde het jongenskoor altijd. Het repertoire bestond in eerste instantie voornamelijk uit geeste-

lijke liederen, zoals psalmen uit een speciaal boek en liederen als “Het ruw houten kruis”, “Het nonnenkoor”, e d.

Ook werd er gezongen uit het boek “Kun je nog zingen, zing dan mee”.

Wanneer de jongens van “Euphonia” de jeugdleden van de zangvereniging “Eben-Haëzer” troffen, werden zij door laatstgenoemden nog al eens uitgescholden voor “eksternesten”. In een van de bijdragen van de heer Verwoert werd vermeld, dat de eerste vooroorlogse uitvoering “Die Schöpfung” van Haydn was. Naar het idee van de auteur was de eerste uitvoering in bezettingstijd die van “Zafnath Paäneach”². Dit was een muziek- en zangstuk, waarin volgens het bijbelboek Genesis het levensverhaal van Jozef, een van de zonen van aartsvader Jacob, ten tonele en ten gehore werd gebracht. Het was een spektakelstuk, compleet met een beroepsorkest, het grote koor, het jongenskoor en een aantal uit die tijd bekende solisten, die de rollen van Jacob, Jozef, Ruben en anderen vertolkten. Iedereen was gekleed zoals de levende figuren die in deze tijd in het hoogseizoen op de “Heilig Landstichting” in Nijmegen figureerden. Uiteraard deden de leden van het jongenskoor mee. Zij waren de klaagjongens die, samen met de klaagvrouwen, vader Jacob moesten toezingen nadat de broers hem gemeld hadden dat Jozef door een wild dier verslonden was.

De uitvoering werd in het jaar 1942, of 1943 gehouden in gebouw “Irene” en later ook in gebouw “Eltheto” in Veenendaal. De reis naar die plaats werd vanaf het station Rhenen gemaakt per stoomtrein en omdat er ’s middags ook nog een generale

Uitvoering Bijbelse Operette "Zafnath Paäneach", in 1937 uitgevoerd door Gem. Zangvereniging Euphonia met kinderkoor o.l.v. dirigent Henk van Eck, Veenendaal (Coll. G(ijs)van Ingen)

repetitie gehouden moest worden, moesten de leden van het jongenskoor een aantal uren van school verzuimen. Dat zij dit mochten was wellicht te danken aan het feit, dat de onderwijzeres van een der klassen, mej. H.Oostra, van de "School met de Bijbel" aan de Achterbergsestraat, een van de bestuursleden van "Euphonia" was. Opgemerkt moet nog worden, dat de bijbelse operette "Zafnath Paäneach" in het jaar 1937 ook een keer opgevoerd is hetgeen uit bijgaande foto blijkt.

De leden van het jongenskoor mochten in latere jaren de generale repetities in gebouw "Irene" bijwonen van de "Johannes Passion", gezongen door het grote koor. De jongens zelf gingen zich in die tijd bekwamen in het ten uitvoering brengen van operette-achtige sketches, die in de eerder genoemde gebouwen volle zalen trokken. Een en ander was wellicht het gevolg van het feit, dat het gemengde jeugdkoor van "Eben-Haëzer" al jarenlang kinderoperettes ten uitvoering bracht en daarmee grote successen boekte.

Waren er voor bepaalde sketches meisjes nodig, dan zorgden de leden van het grote koor voor dochters die dan meededen. Uiteraard behoefden zij de tekst niet diepgaand te repeteren en deden zij alleen voor de bewegingen mee en dat alleen tijdens de generale repetities en de uitvoeringen. Enige namen uit die tijd waren Hennie en Ellie, dochters van Rijnco van Til en Aukje en Enkje, dochters van ds. van der Heide.

Het koor werd ontbonden toen van Eck in 1947 of 1948 naar Afrika emigreerde. Toen hij vertrok is er door het Bestuur van de vereniging nog een poging gedaan om hiervoor Kobus van Ingen (vader van Jan en Gijs) te interesseren hetgeen mislukte. In het eerder aangehaalde verenigingsdossier met nummer 66682 waren alleen de procedures opgeborgen die er toe geleid hebben om de koninklijke goedkeuring van de statuten te verkrijgen. Daar in de rubriek van de heer Verwoert hierover niets werd geschreven, is dit een reden om hierover nog enige bijzonderheden te vermelden.

Op 1 oktober 1967 is het zittende bestuur begonnen om de statuten te formuleren en heeft S. J. Vleer, notaris te Rhenen, het kabinet van H.M. de Koningin te 's Gravenhage verzocht goedkeuring op deze statuten te mogen ontvangen. Dit bestuur had de volgende samenstelling: J. B. Meiresonne, B. van de Beek, A. Jager, T. H. de Jong - van der Heide, R. J. P. Woudenberg - van Voorthuysen, R. W. van Zwieten en A. van Dijk - van den Berg.

De Koninklijke Goedkeuring werd verleend op 8 juli 1968.

Noten

¹ Strous, Willem H., 'Verenigingendossiers', in: *Oud Rhenen*, jrg. 12, januari 1993 p. 21.

² Bijbelboek Genesis 41 vers 45.

Jaarverslag 2005

Werkgroep Archeologie Rhenen (WAR)

Ton van Drunen

Malta

Al in lengte van jaren wordt in het jaaroverzicht aandacht besteed aan de zogenaamde Conventie van Malta. Hoewel ons bij het opstellen van het verslag over 2003 te kennen gegeven was dat bovenvermelde Conventie, die al in 1992 door de ministers van Culturele Zaken van alle toenmalige landen van de Europese Unie op Malta getekend was, gedurende het jaar 2005 in de Nederlandse wetgeving zou worden geïmplementeerd, kunnen wij nu, in december van het lopende jaar, vaststellen dat onze ministerraad en de volksvertegenwoordiging het nog steeds niet eens zijn. Hoewel premier Balkenende zich voorgesteld had een en ander vóór het komende kerstreces af te ronden, moet dit toch zo daadkrachtige kabinet 'Malta' over de komende jaarwisseling heen tillen.

Voor de wijze waarop deze wetgeving desondanks van invloed is op het reilen en zeilen van de amateur-archeologie verwijzen wij naar Oud Rhenen no. 2 van mei 2004.

Ringwal Grebbeberg

In september/oktober van het jaar 2001 vond een beperkte proefopgraving van de ROB (Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek) in het aardfort op de Grebbeberg plaats. Hoewel aanvankelijk, vooral door de vondst van een circa 4.000 jaar oude vuurstenen dolk, opgewonden verhalen de ronde deden over een ringwal uit de Late Steentijd, kwamen de archeologen na nauwgezet onderzoek tot de slotsom dat het veel waarschijnlijker leek dat het om een vroeg-middeleeuws bouwwerk ging. In 2005 werd door de eigenaar van het Grebbebos, de stichting Het Utrechts Landschap, tot een behoorlijk ingrijpende restauratie en consolidatie van het aardfort overgegaan. De dubbele omwalling is nu veel beter zichtbaar voor geïnteresseerde bezoekers. De noordwestelijke hoofdingang is op fraaie wijze verstevigd, zodat mountainbikers dit belangrijke cultuurmonument niet aan gort rijden. De oostelijke ingang werd om dezelfde reden toegedekt, terwijl een fraaie trap een goede indruk achterlaat van de grote hoogte en doorsnede van de eigenlijke wal.

Het uitzicht over Blauwe Kamer, Nederrijn en Betuwe is op enkele punten veel meer dan vroeger geaccentueerd, o.a. met behulp van een enorme zitbank en een platform dat uitsteekt boven de steile helling aan de Grift- en Rijnzijde.

In januari 2005 heeft tijdens de renovatie van het geheel de WAR een terreinverkenning uitgevoerd, waarbij nogal wat vondsten geborgen zijn, maar

jammer genoeg allemaal uit een betrekkelijk recent verleden. Complete geweerpatronen uit WOII, verder aardewerk, dakpannen, bouwpuin en venster-glas, waarschijnlijk uit de voormalige woning van het boswachtersgezin van weleer, met als oudste voorwerp de steel van een vetvanger van zogeheten roodbakkend aardewerk.

Achterberg-West

In januari/februari werden voorbereidselen getroffen voor de bouw van een nieuwe wijk in Achterberg. Enkele jaren terug was aangetoond dat in dit gebied een grafveld uit de Merovingische tijd lag. Bij de planning van de nieuwbouw was besloten dat dit grafveld en de naaste omgeving gespaard zou worden, m.a.w. de locatie is opgenomen in de aanleg van een toekomstig plantsoen, terwijl een tweede archeologisch waardevolle plek geheel buiten de bebouwing blijft.

Bij de aanleg van de wegunetten hielden leden van de WAR een terreinverkenning, waarbij vooral aardewerk, maar ook wat glazen flesjes werden aangetroffen. Bij het keramische materiaal zat o.a. nogal wat steengoed, d.w.z. middeleeuws aardewerk uit het Duitse Rijnland, waaronder het zogeheten Siegburg en Andenne aardewerk.

Hans Smulders bij het afwerken van een coupe (foto Ton van Drunen 17-02-2005)

Bob van Ommen

Voor ons volkomen onverwacht overleed Bob van Ommen in februari van dit jaar tengevolge van een operatie. Natuurlijk wisten wij al een tijd van klachten omtrent zijn gezondheid, maar hij bleef in afwachting van een chirurgische ingreep op onze donderdagochtenden komen. Daar veldwerk hem zwaar viel richtte hij zijn aandacht op het verzamelen van veldnamen. Zijn vrijwel levenslange verblijf in Rhenen gaf hem een kennisvoorsprong op de andere leden van deze in het jaar 2000 gevormde werkgroep

Vrijwel de hele WAR begeleidde hem naar zijn laatste rustplaats. Onze werkgroep verliest in hem een trouw, toegewijd en gewaardeerd lid.

Uitbreiding Remmerden II

Tijdens de gure februaridagen werd voor de tweede maal een archeologisch onderzoek op Remmerden ingesteld. Was er in 2001 bij de opgraving door het ADC (Archeologisch Diensten Centrum) geen plaats voor amateurs, nu konden de leden van onze werkgroep dankzij het feit dat de provinciaal archeoloog van Utrecht het gecontracteerde archeologische bureau ARCHOL op ons bestaan gewezen had, nuttig en interessant werk verrichten.

Bij het verlenen van onze assistentie kregen wij, zoals dat tegenwoordig eigenlijk wezenlijk is bij elke opgraving, geen totaaloverzicht. Hiertoe wacht de WAR op het verschijnen van het rapport van de professionele oudheidkundigen.

Contactdag Utrechtse amateurarcheologen

Op 8 oktober was de WAR met een zestal vertegenwoordigers op de jaarlijkse contactdag aanwezig. Tijdens de morgenuren werd in de fraaie raadzaal van Soest een aantal kleine lezingen, afgewisseld door korte verslagen van vertegenwoordigers van een aantal archeologische werkgroepen uit de regio, door een groot aantal geïnteresseerden aangehoord.

Na een smakvolle lunch, tijdens welke contacten werden gelegd of vernieuwd, had de Historische Vereniging Soest/Soesterberg een aantrekkelijk middagprogramma samengesteld. Het aardige weer was mede debet aan dit geslaagde programma. Tot ons genoegen ziet de provinciaal-archeologische dienst van Utrecht elk jaar weer kans om een groot aantal amateurs bijeen te brengen, mede dankzij de bereidwilligheid om als gastheer op te treden van één van de vele plaatselijke werkgroepen die de provincie rijk is.

De Tangh

Eind oktober werd de WAR dankzij bemiddeling door de gemeente Rhenen

Paalsporen van een boerderij van tenminste 2.500 jaar geleden

uitgenodigd voor een archeologische begeleiding tijdens bouwwerkzaamheden op landgoed De Tangh. De verwachtingen waren hoog gespannen vanwege vondsten in de naaste omgeving, zij het van een aanzienlijk aantal jaren terug. De ontvangst was heel vriendelijk, maar de bouwput met funderingssleuven voor een schuur bracht geen enkele archeologische bijzonderheid aan het licht.

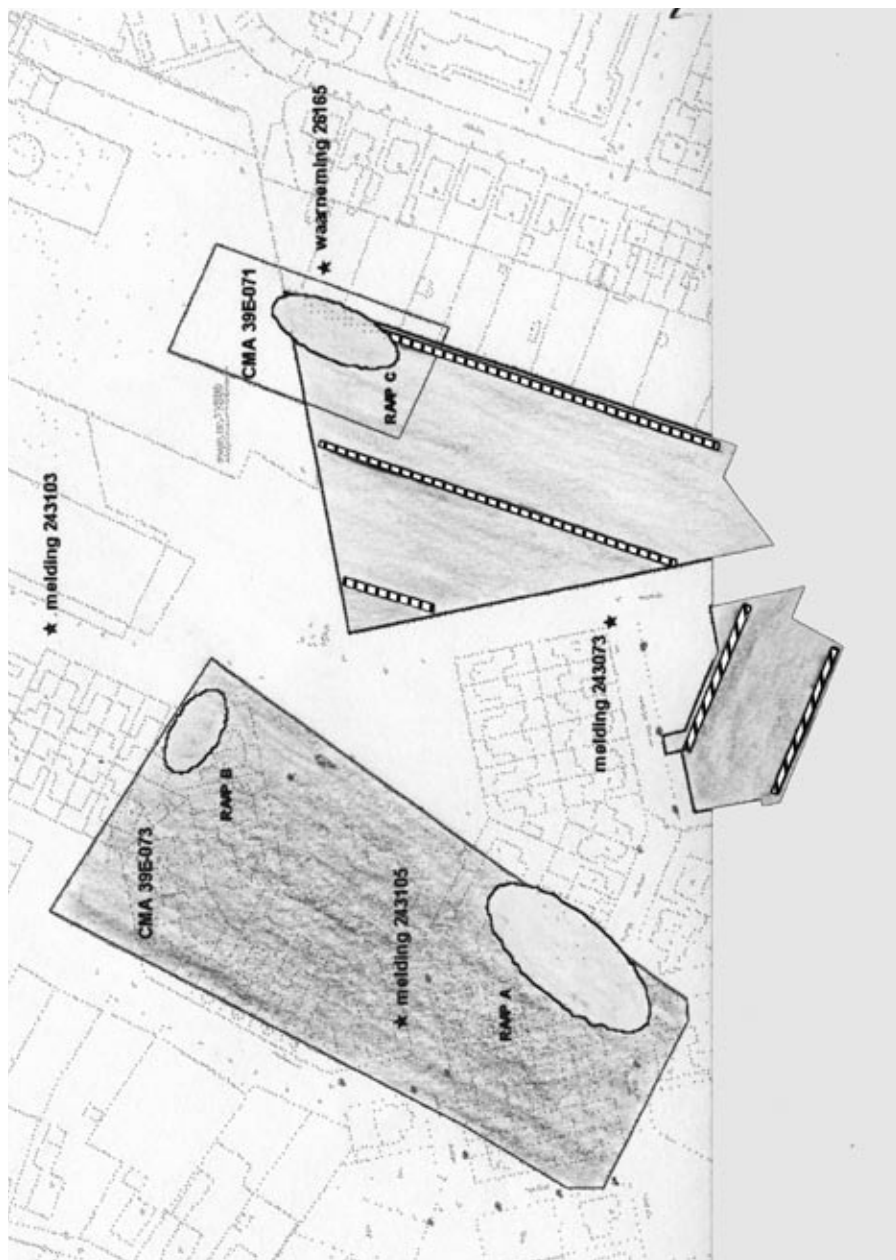
Oude Veenendaalseweg

In een groot deel van Rhenen is in de achter ons liggende periode een net van glasvezelkabels aangelegd. Op verzoek van de provinciaal archeoloog werd de WAR door de gemeente uitgenodigd om het graven van een nieuwe sleuf archeologisch te begeleiden, temeer omdat deze sleuf vlak langs een grafheuvel liep.

Er werden geen grondsporen gezien, noch vondsten gedaan.

Tabaksweg, Elst

In 1999 werd de WAR uitgenodigd om bij het uitgraven van een bouwput voor een kerkje aan de Tabaksweg in Elst aanwezig te zijn. In de bouwput werd een deel van een prehistorisch grafveld aangetroffen. Het graafwerk nam weinig

Omgeving Tabaksweg, Elst; gearceerd: de vijf proefsleuven (oorspr. ARCHOL)

Scherven van een crematie-urn (foto Robine Mulder)

tijd in beslag: de aanwezige amateur-archeologen konden slechts wat foto's maken, een aantal scherven van crematie-urnen en een bijzondere vondst, een bronzen armband, bergen.

Op 7, 8 en 9 december van dit jaar trok ARCHOL, het professionele archeologische bureau dat al eerder door de gemeente gecontracteerd was, een vijftal proefsleuven in de onmiddellijke omgeving van voornoemd kerkje. Door de planning van een multifunctioneel centrum en een tweede gebouwencomplex in inbreidingsplan 't Bosje, zag de gemeente zich genoodzaakt om zó dicht bij een prehistorisch grafveld archeologisch onderzoek te laten verrichten.

De werkzaamheden van de WAR werden beperkt tot het doen van waarnemingen. De resultaten van dit proefsleuvenonderzoek vielen naar onze mening tegen, maar om een gefundeerde mening te vormen moet ook hier de WAR toezending van het rapport van ARCHOL afwachten.

Overdracht

Zoals in bovenstaand stukje al te lezen was werd enkele jaren terug door de WAR een bronzen armband uit de overgangsperiode tussen Bronstijd en IJzertijd in Elst aangetroffen. Tijdens het historisch café van de Historische

De bronzen armband uit een crematiegraf (foto Robine Mulder)

Vereniging Oudheidkamer Rhenen e.o. in september van dit jaar werd in overleg met de provincie dit cultuurhistorische kleinood in bruikleen overgedragen aan museum Het Rondeel.

Tot slot

Was de WAR in de afgelopen jaren nogal ongerust over de ongunstige gevolgen van de Wet van Malta voor de amateur-archeologie, gaandeweg werd, mede dankzij de inspanningen van de provinciaal archeoloog van Utrecht en de betrokkenheid van de gemeente Rhenen, de werkgroep steeds vaker ingeschakeld bij de onderzoeken van door de gemeente ingehuurde professionele bureaus.

Met herwonnen vertrouwen ziet de Werkgroep Archeologie Rhenen de toekomst tegemoet.

Jaarverslag 2005

Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen e.o.

De vereniging heeft een uitstekend jaar achter de rug. Het ledenbestand is redelijk constant gebleven. Tijdens de Algemene Ledenvergadering van 23 Maart 2005 zijn de aftredende bestuursleden de heren dr. A.J. de Jong en H. Dekhuijzen bij acclamatie herkozen. Omdat zich voor dhr. A.J. van Drunen geen geschikte kandidaat heeft aangemeld, blijft hij voorlopig in functie.

In de Hof van Rhenen zijn in samenspraak met het Cuneragilde een aantal voorjaarslezingen georganiseerd in het kader van “Ter Leeringh ende Vermaek”.

Dinsdag 18-01-2005 1150 Jaar Industrie te Rhenen door dhr. H. Dekker.

Maandag 21-02-2005 Pelgrims en Pelgrimsinsignes uit 's Hertogenbosch door dhr. D.M. van de Vrie.

Woensdag 23-03-2005 De wederopbouw van Rhenen, met nadruk op de Delftse School door dhr dr. H.P. Deys.

Vooraf gaande aan deze lezing werd de Jaarvergadering gehouden, die door een groot aantal leden werd bijgewoond.

Dinsdag 27-09-2005 De najaarslezingen begonnen weer met een Historisch Cafe, een variabel programma van “Een praatje bij een plaatje”, korte lezingen die werden afgewisseld met een prettig samen zijn. De navolgende lezingen werden verzorgd:

- Interessante beelden van Rhenen door dhr. dr. H.P. Deys.

- Het jaar 855 door dhr. A. van Drunen. Aansluitend is door mevr. Gieszen- van Hove namens de Werkgroep Archeologie Rhenen, mede dankzij de welwillende medewerking van de Provincie, een bronzen armband die enkele jaren geleden is gevonden, aan de conservator van het museum Het Rondeel in bruikleen aangeboden.

- Graven en begraven in Rhenen door de heren J. Blankestijn en H. Dekker.

Tijdens de pauze werden prentbriefkaarten, boeken e.d. geruild.

Woensdag 19-10-2005 Water in de Gelderse Vallei door de eeuwen heen door dhr J.Aanen.

Woensdag 16-11-2005 De Langbroekerwetering, slagader van de Stichtse Adel door prof. dr. R. de Bruin.

Op 10 december 2005 was het 25 jaar geleden dat de vereniging een doorstart maakte en de huidige statuten werden gepasseerd bij de notaris. Voor het bestuur een feestelijke reden de leden, na de lezing, een drankje en een hapje aan te bieden.

Overige punten:

- * De heren W.H. Strous, H.B. Gieszen en H.P. Deys hebben op 29 oktober 2005 de vereniging vertegenwoordigd op de Landelijke Archievendag te Wijk bij Duurstede.
- * Dr. H.P. Deys heeft namens het bestuur zitting in het Cunera Gilde; H. Dekhuizen vertegenwoordigt ons in de Gemeentelijke Monumentencommissie; H. Gieszen heeft zitting in de Stichting Beiaard Curatoren; W.H. Strous zit namens het bestuur in het Comité van Aanbeveling 100 jaar HVOR.
- * Op de Oranjestad op Koningsdag 2005 was de vereniging actief met verkoop van boeken, prenten, cd-roms en vooral promotieactiviteiten.
- * De Werkgroep Rhenens Dialect heeft inmiddels voldoende materiaal verzameld voor de uitgave van een boek, dat naar verwachting medio 2006 uitkomt.
- * De Werkgroep Archeologie Rhenen (WAR) verrichtte werkzaamheden ten behoeve van het archeologisch erfgoed in de gemeente Rhenen.
- * De Werkgroep Toponiemen doet in de Rhenense notariële archieven in het Streekarchief te Wijk bij Duurstede onderzoek naar Rhenense veldnamen.
- * Tijdens de bestuursvergadering op 29 november 2005 is het besluit genomen om met een groepje leden te brainstormen over voorstellen voor activiteiten in ons Eeuwfeest. Namens het bestuur hebben daar mw. Bultje-van Dillen en dhr. W.H. Strous zitting in.
- * In dit jaar zijn er helaas weer een aantal leden overleden. Aan het begin van de eerste lezingavond op 27 September heeft de voorzitter dr. H.P. Deys deze leden in een korte toespraak herdacht en is een moment van stilte in acht genomen.
- * Ook dit jaar zijn er drie uitgaven van ons blad Oud Rhenen verschenen.

*Rhenen, december 2005,
ing. H.B. Gieszen, secretaris.*

Jaarverslag 2005

Stichting 'Vrienden van het gemeentemuseum Het Rondeel te Rhenen'

In begin 2005 werd de ietwat verouderde folder van de stichting gemoderniseerd. De minimum bijdrage van de donateurs, die door de omrekening van guldens naar euro's een wat merkwaardig bedrag vertoonde, werd afgerond op € 15,-. De vernieuwde folder kwam goed van pas bij de wervingsactie die halverwege het jaar startte. Bovendien werd een aantal exemplaren ervan verspreid over o.a. gemeentehuis, VVV, bibliotheek en museum. Dankzij deze actie nam het aantal donateurs met circa 50% toe.

Uitgaande van dit succes besloot het bestuur om meteen over te gaan tot de aanschaf van een zeer aantrekkelijk schilderij van J. Knikker.

Enige tijd later kwam een interessante reproductie van de Duitse schilder Max

Clarenbach, de Meister des Niederrheins, in het bezit van de ‘Vrienden’.
 Een ‘Gezicht op Rhenen’ van Nicolaas Hendrik (Henri) van Lerven , een bekende schilder uit het laatste kwart van de 19e en de eerste helft van de 20ste eeuw overtuigde ons minder. De forse prijs verbloemde de curieuze visie van de kunstenaar op de Cunerakerk niet.

Een tweetal werken van Roodenburg had naar de mening van het bestuur te weinig betrekking op Rhenen.

Hoewel wij ook naarstig rond speuren naar andere (kunst)voorwerpen die in relatie tot de geschiedenis van Rhenen staan, wilde dit tot voor kort niet erg vlotten. Voor het einde van het lopende jaar hoopt het bestuur echter een dergelijke aanschaf te kunnen doen.

Met het bovenstaande in het achterhoofd menen wij te kunnen zeggen dat het jaar 2005 voor de stichting ‘Vrienden van het gemeentemuseum Het Rondeel te Rhenen’ goed uitpakte.

*Rhenen, december 2005,
 Ton van Drunen, secretaris*

Financieel jaarverslag 2005

Stichting ‘Vrienden van het gemeentemuseum Het Rondeel te Rhenen’

Inkomsten	€	Uitgaven	€
Jaarlijkse bijdragen	1.867,50	Kamer van Koophandel	24,72
Jaarlijkse bijdrage 2006	15,00	Kosten donateursactie	392,88
Rente	14,37	Secretariaatskosten	97,84
		Div.kosten. w.o. accept-giro's	116,81
		Aankopen	1.000,00
	-----		-----
	1.896,87		1.632,25
Saldo 01-01-2005	1.144,23	Saldo 31-12-2005	1.408,85
	-----		-----
	3.041,10		3.041,10
	=====		=====

*Rhenen, 3 januari 2006
 Willem H. Strous, penningmeester*

Financieel Jaarverslag 2005

Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen e.o.

Inkomsten	€	Uitgaven	€
Contributies 2004	15,00	Oud Rhenen, incl. porti	4.506,98
Contributies 2005:		Lezingen/zaalhuur (6x)	550,00
507 x € 15,00	7.605,00	Secretariaatskosten	751,86
17 x € 7,50	127,50	Kamer van Koophandel	20,58
Rente	36,13	Abonn/contributies	453,95
Subsidie Gem. Rhenen	454,00	Kosten WAR	396,44
Kleine giften	8,50	Kosten website	357,00
Introducees	12,00	Kosten bank	15,51
		25 jaar HVOR	375,85
		Kraamhuur Oranjemarkt	12,50
	-----		-----
	8.258,13		7.440,67
Saldo 01-01-2005	1.431,65	Saldo 31-12-2005	1.630,42
Rek-crt Publicatiefonds	- 233,50	Rek-crt Publicatiefonds	385,19
	-----		-----
	9.456,28		9.456,28
	=====		=====
Publicatiefonds			
Inkomsten	€	Uitgaven	€
Verkopen	639,10	Kosten dialectboek	279,19
Rente	103,17		
	-----		-----
	742,27		279,19
Saldo 01-01-2005	5.457,56	Saldo 31-12-2005	6.539,33
Rek-crt HVOR	233,50	Rek-crt HVOR	- 385,19
	-----		-----
	6.433,33		6.433,33
	=====		=====

Rhenen, 3 januari 2006

Willem H. Strous, penningmeester

oud rhenen

VIJFENTWINTIGSTE JAARGANG

MEI 2006

NO. 2

Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen en Omstreken

Voorzitter : dr. H.P. Deys, Rhenen, tel. 0317-612812
Secretaris : W.H. Strous, Bruine Engseweg 25,
3911 CJ Rhenen, tel. 0317-614067
Penningmeester : L.E.G. Bultje – van Dillen, Wageningen
Postbank 1211163, tel. 0317-472129
Logistiek, Ledenwerving : H.B. Gieszen ing., Bruine Engseweg 40
en PR 3911 CL Rhenen, tel. 0317-616076
Leden : H.E. Dekhuijzen, Rhenen, tel. 0317-612653
J.M.D. Doorman, Rhenen, tel. 0317-613279
dr. A.J. de Jong, Voorthuizen, tel. 0342-471039

Website: : www.oudrhenen.nl

Redactiecommissie Oud Rhenen

dr. A.J. de Jong, Voorthuizen, tel. 0342-471039
W.H. Strous, Rhenen, tel. 0317-614067

Inleveren kopij: Bruine Engseweg 25, 3911 CJ Rhenen

ISSN-1384-3338

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen dan na schriftelijke, voorafgaande toestemming van de redactie.

Omslagfoto: Uitsnede van een aquarel van J. le Blanc

Ontwerp en druk: Drukkerij Cunera b.v., Rhenen

O U D R H E N E N

Tijdschrift voor de Historie van Rhenen

uitgegeven door de

Historische Vereniging

Oudheidkamer Rhenen en Omstreken

vijftiengste jaargang

mei 2006

no. 2

Inhoudsopgave

25 jaar spoorlijn Rhenen-Utrecht

H.P. Deys blz. 5

De Geschiedenis van de Rhenense Radiocentrale

J. Schouten i.s.m. A.J. de Jong..... blz. 12

Een Krijgsgevangenkamp in Elst (Rhenen) in 1945

H.P. Deys, i.s.m. W.G. Landzaat blz. 32

Geschiedenis van het Gezondheidscentrum Rhenen

F. Almekinders blz. 39

Herinneringen aan de totstandkoming van het

Bevrijdingsmonument aan de Herenstraat

H.P. Deys blz. 47

Op 18 februari 1886 werd de nieuwe spoorverbinding Amersfoort-Kesteren van de Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij voor het publiek opengesteld. Hierdoor was een internationale verbinding van Amersfoort via Veenendaal, Rhenen en Kesteren en Nijmegen naar Kleef geschapen, waarbij de D-treinen zelfs in Rhenen een vaste halteplaats hadden.

Na de verwoesting van de Rijnbrug in september 1944 was er geen treinverkeer over de Rijn meer mogelijk. In 1957 kwam op het oude traject een splinternieuwe verkeersbrug.

De behoefte aan een spoorverbinding is echter altijd blijven bestaan. Reeds in 1946, dus voordat er definitief besloten was een verkeersbrug aan te leggen, werd in vele kringen gesproken over het reactiveren van de oude spoorlijn.

In 1965 wezen de NS de exploitatie van een spoorlijn Amersfoort-Rhenen af, omdat deze niet exploitabel zou zijn. De Kamer van Koophandel in Utrecht was hier zeer teleurgesteld over. Hoewel de NS dus verklaarden dat er geen sprake was van een heropening van de spoorlijn Amersfoort-Rhenen, werd toch de mogelijkheid opengelaten dat de nog steeds bestaande spoorlijn wellicht in het jaar 2000 weer voor personenvervoer zou kunnen worden ingeschakeld. Er was namelijk nog steeds een dagelijkse goederenspoorverbinding die door de familie Evert van Veenendaal, als contractant van het transportbedrijf de firma Van Gend en Loos, werd onderhouden. De goederentreinen reden tot net ten zuiden van het viaduct waar een depot van Van Gend en Loos stond, op het oude spooremlacement. De wagons kwamen 's morgens uit Amersfoort, werden snel gelost en vertrokken dan

Een proeftrein rijdt hier het nieuwe station Rhenen binnen (1981). Foto folder NS

weer. Hierbij werd allerlei witgoed, blikgroenten, cement en veel meer vervoerd, maar ook het kolenvervoer voor Rhenen en Achterberg liep via dit emplacement.

Spoor naar 75

Inmiddels kwamen er geluiden volgens welke het oude station Veenendaal zou moeten worden afgebroken. Het zou niet meer representatief voor Veenendaal zijn. Het werd onelegant genoemd en het zou niet meer als zodanig dienst kunnen doen, zodat er reeds in 1965 werd overwogen een nieuw station te bouwen. In 1969 werd in een beleidsnota van de NS ‘Spoor naar 75’ gesteld dat mogelijk nog vóór 1975 een aansluiting naar Veenendaal, en later eventueel ook naar Rhenen op het landelijk spoorweginet mogelijk zou zijn. Deze aanleg zou zelfs betrekkelijk goedkoop zijn omdat er reeds een goederenspoorlijn lag en men dacht er aan door middel van een afbuiging in het baanvak Maarn-Ede met een verbindingsboog de lijn Utrecht-Arnhem te verbinden met Veenendaal en Rhenen.

In 1970 was er veel rumoer over een dreigende opheffing van de Betuwe spoorlijn Tiel-Elst. Rhenen was afhankelijk van deze lijn, omdat men via de busdienst naar Kesteren van deze lijn gebruik moest maken voor een verbinding met Arnhem of Utrecht. Ook was de opheffing van de goederen spoorverbinding Amersfoort-Rhenen toen actueel.

Toch bleek in 1970 dat de NS wel degelijk met plannen voor een treinverbinding Utrecht-Veenendaal-Rhenen bezig waren. Zij dachten aan een station bij de kruising van het spoor met de Achterbergse straatweg. Burgemeester Bosch van Rosenthal wilde liever een station dicht bij het centrum. Ook in 1972 was weer sprake van een reactivering van de spoorverbinding met Veenendaal, met eventueel doortrekken naar Rhenen.

Sluiting

Op 24 mei 1972 werd de onrendabele goederenlijn Amersfoort-Rhenen officieel gesloten, waarmee de kans op een reactivering van het personenvervoer weer kleiner leek te zijn geworden. In 1974 verscheen een rapport van een werkgroep ‘Openbaar vervoer Rhenen-Wageningen en omstreken’, waarin onder meer gepleit werd voor de opening van de lijn Amersfoort-Kesteren en een aansluiting hiervan met de lijn Utrecht-Arnhem, waardoor diverse spoorverbindingen aanzienlijk zouden kunnen worden bekort. Het kabinet zag (april 1974) deze reactivering echter niet zitten.

Ondanks veel druk van diverse instanties, gemeentes en belangengroepen kwam de reactivering nauwelijks iets dichterbij. Hierbij speelde de onduidelijkheid over de verwachte bevolkingsgroei in de regio Veenendaal een rol. Men hechtte toen niet veel waarde aan de prognose over een toekomstige bevolking van 65.000

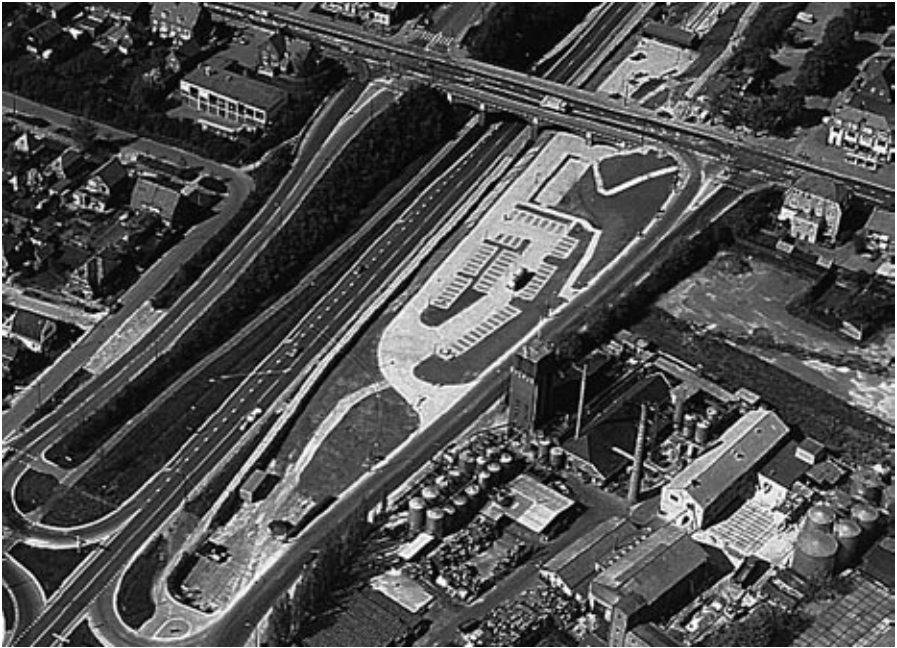
tot 125.000 inwoners. Volgens het Streekplan Vallei en Eemland zou Veenendaal in 1984 een inwoneraantal van 50.000 tellen en zou in Veenendaal-West een nieuw stadsdeel verschijnen voor 20.000 inwoners. Men sprak in verband met deze spoorlijn dan ook wel over de 'expansie-as' van Veenendaal. In september 1974 bleek Minister Westerterp toch besloten te hebben tot het reactiveren van het personenvervoer naar Veenendaal, dat zelfs twee stations zou krijgen. Ook was voorzien in het eventueel doortrekken van de lijn naar Rhenen. Hier zou een station moeten komen net ten zuiden van het viaduct. Hoewel velen, en zeker de autoriteiten en industrieën en de VVV's hier zeer verheugd over waren, was lang niet iedereen enthousiast: men was beducht voor overlast en afsnijdingen van landerijen, geluidshinder, gevaarlijke situaties bij overwegen, aantasting van het milieu door de aanleg van een dubbelspoor, de afsluiting van een aantal toen nog in onbruik verkerende spoorwegovergangen. Bovendien vonden sommigen het maar een overdreven statussymbool. Eén wethouder van een buurgemeente noemde de reactivering zelfs 'misdadig, het rijke natuurschoon in de Heuvelrug werd aangetast, terwijl de treinen werden bemand door een halve man en een paardenkop'. Vooral in Overberg en Leersum was men bereid zich tot het laatst te verzetten tegen deze 'bedreiging van de leefbaarheid'.

Er gebeurde aanvankelijk niet veel, want er werd gewacht op de NS, die op zijn beurt weer wachtte op een opdracht van het Ministerie en daar werd weer gewacht op de vaststelling van het tracé door de Provincie Utrecht. De Provincie maakte in maart 1975 bekend dat de bevolking inspraak zou krijgen en er zouden twee hearings worden gehouden, waarna de provincie advies zou uitbrengen aan de minister. In 1975 werd in Rhenen gediscussieerd over de eisen die aan de verkeersveiligheid moesten worden gesteld en naar aanleiding van de vraag waar het station Rhenen het best zou kunnen worden gesitueerd werd voor f 35.000 een adviesbureau ingeschakeld, dat het nodige verkeersonderzoek zou instellen. In de loop van 1976 werd een aanvang gemaakt met de nodige voorbereidende werkzaamheden ten behoeve van de 'Veenendaal-lijn', waarbij men verwachtte dat deze in mei 1979 zou kunnen worden opengesteld. De kosten werden geraamd op 43 miljoen gulden. Er moest ca. 1 km nieuwe spoorlijn worden aangelegd, er kwamen spoorwegovergangen beveiligd door Ahobs, een brede overgang was nodig in de Rondweg-West, diverse tunnels, aarden wallen, afasteringen waren noodzakelijk en de bouw van drie nieuwe stations.

Twee bruggen

Eén van de meest kostbare voorzieningen was de aanleg van twee spoorbruggen over de A12, die inmiddels door Rijkswaterstaat onder handen was genomen in verband met de voorgenomen verbreding tot zes rijbanen! De bruggen zouden 1 miljoen gulden het stuk kosten en zeker twee jaar werk vergen.

Medio 1978 kwam er meer duidelijkheid in de ontwikkelingen. Het station (gesproken werd over een 'halte') Rhenen was geprojecteerd direct ten noorden van het viaduct, waardoor een hoogteverschil met de straatweg over het viaduct van 8 m ontstond. Door ophogen van de spoorbaan vanaf de Achterbergse straatweg met 4 m werd een gedeelte van het verschil weggehaald. Er was voorzien in een parkeerterrein voor auto's ten zuiden van het viaduct en ook aan een fietsenstalling voor 500 fietsen (het werden er 120) en bromfietsen (15) was gedacht.

Luchtfoto van het nieuwe emplacement rondom station Rhenen (1981). Foto Cord Otting (gem. archief Rhenen)

Ook de ligging van de bushaltes in de omgeving moest zo gunstig en veilig mogelijk ten opzichte van het station worden gesitueerd, en de Kastanjelaan zou uit veiligheidsoverwegingen niet meer uitmonden op de Grebbeweg. Kortom, de bereikbaarheid van het nieuwe station vereiste de opstelling van een raamovereenkomst tussen de gemeente en de NS over de nodige voorzieningen rondom het station.

Het aanhoudend verzet van Leersum heeft de bouw van een gedeelte van de nieuwe lijn, die voor een deel over Leersums grondgebied moest lopen, ernstig vertraagd. Toch moest elders worden voortgegaan. De familie Van Veenendaal kreeg de aanzegging dat zij eind 1979 het pand moest hebben verlaten in verband

met de aanleg van het parkeerterrein (voor de auto's, de 'heilige koeien', zoals Van Veenendaal boos opmerkte). Het oude gebouwtje uit 1886 werd, ondanks protesten van de Werkgroep Milieubeheer in december 1980 afgebroken.

Pas in maart 1980 gaf Leersum zich gewonnen en werd het 'bestemmingsplan buitengebied' gewijzigd, nadat afgesproken was dat de spoorlijn een meter zou worden verlaagd om geluidshinder zo minimaal mogelijk te maken. In juni 1980 werd Veenendaal aangesloten op de lijn Utrecht-Arnhem.

Rover

Bij de ontwikkelingen van de laatste voorafgaande jaren heeft de Stichting Reizigers Openbaar Vervoer (Rover) een belangrijke rol gespeeld. Een door deze groep aanbevolen buslus, die zou moeten voeren tot aan de zuidelijke voet van het viaduct, werd echter niet gerealiseerd. Ook het voorstel een verwarmde wachtkamer te bouwen in één van de bogen van het viaduct heeft het helaas ook niet gehaald.

Eind 1980/begin 1981 werd het kopstationnetje Rhenen gebouwd: klein maar toch een volwaardig station, compleet met plaatskaartenkantoor, wachtruimte, toilet en rijwielstalling.

Aankomst van de eerste trein op 30 mei 1981

Eindelijk werd op 30 mei 1981 de spoorlijn officieel geopend. Er was voorzien in een groots feestprogramma: ballonnenwedstrijd voor kinderen, internationale A-junioren voetbalwedstrijden op Candia, een optocht door de stad met 'Ons Genoegen', oude ambachten en antiekmarkt in de stad, een tekenwedstrijd in de Panoramamol, atletiekloop met 'Arena', een 'Piratenfestival', een orgelconcert in de Cunerakerk, een biertapwedstrijd, een talentenjacht (zingen, goochelen enz.) en nog veel meer. De officiële openingshandeling van het station Rhenen werd verricht door de Minister van Verkeer en Waterstaat, ir. D.S. Tuijnman in aanwezigheid van de commissaris der Koningin in de provincie Utrecht mr. P. van Dijke en burgemeester J. Schoonderbeek.

De dienstregeling gaf aan, dat treinen uit Rhenen vertrokken om 6 over het hele en halve uur. Een enkeltje Utrecht kostte f 7,10 en een retourtje 11,90. Er werd toen (nog) niet gestopt in Maarn en in Bunnik. Het spoor Utrecht-Rhenen is 42 km lang, het gedeelte vanaf de hoofdlijn Utrecht-Arnhem bedraagt 14 km.

De Historische Vereniging Oudheidkamer voor Rhenen en Omstreken gaf een speciale herdenkingsuitgave uit, gewijd aan de heropening van deze spoorlijn. Het werd tevens nummer 1 van de eerste jaargang van het tijdschrift Oud Rhenen, dat thans met haar 25ste jaargang bezig is.

Met dit korte overzicht over het feit dat 25 jaar geleden de aansluiting met het landelijke net werd geopend hopen wij voldoende aandacht te hebben besteed aan deze voor onze regio belangrijke spoorverbinding.

Foto vanaf het viaduct. Links het terrein van Van Gend en Loos en rechts de oude Stationsweg (1958)

De geschiedenis van de Rhenense Radiocentrale

Jaap Schouten m.m.v. Ad J. de Jong

Draadomroep (of beter: radiodistributie) was een bijzondere voorziening voor het doorgeven van radiosignalen. De luisteraar van de draadomroep beschikte alleen over een luidspreker en een zogenaamde programmakiezer. Deze kiezer was aangesloten op een plaatselijke radiocentrale.

Radiocentrales beschikten zelf over radio-ontvangers, maar konden ook gebruik maken van een kabelnet waarlangs radiosignalen landelijk werden verspreid. Het aantal kanalen waarover de programmakiezer beschikte was meestal beperkt tot vier: twee waarlangs de signalen van Hilversum I en Hilversum II werden doorgegeven, en twee waarlangs een selectie van andere, buitenlandse zenders werd aangeboden.

Twee typen luidsprekers die in gebruik waren bij de radiodistributie in Rhenen, links een ouder type, rechts de PTT luidspreker van vlak na de oorlog (verz. J. Schouten te Veenendaal)

Draadomroep kende een aantal voordelen boven ‘normale’ radiotoestellen. In de eerste plaats betekende een abonnement op de draadomroep dat geen dure radio hoefde te worden aangeschaft. In de tweede plaats was de geluidskwaliteit van de draadomroep doorgaans beter dan de eigen ontvangst.

De eerste radiocentrale in Nederland dateert uit 1924. In dat jaar installeerde de Haagse HBS-scholier A.L. Bauling luidsprekers bij enkele burens en verbond deze met zijn radiotoestel. De bijdrage die hij hiervoor vroeg was in eerste instantie een tegemoetkoming in de kosten van zijn dure hobby. Binnen vier jaar echter was hij directeur van zes radiocentrales en had hij 3.500 abonnees.

In de eerste jaren rezen de radiocentrales als paddenstoelen uit de grond. Het ging zo goed dat het er zelfs op leek dat de radiodistributie de eigen radio zou verdringen. In 1932 waren er 285.000 abonnees op de radiodistributie en 275.000 geregistreerde radiotoestellen.

*Afbeelding van een bakelieten
programma schakelaar van
de radiodistributie, die men
in de huizen had*

In 1940 gingen alle particuliere radiocentrales verplicht in handen van de PTT over, hetgeen tot een aanzienlijke afname van het aantal abonnees leidde. Een korte opleving volgde in 1943, toen de Duitse bezettingsmacht verordonneerde dat alle radiotoestellen dienden te worden ingeleverd; de –goed te controleren – radiodistributie was van dit verbod uitgezonderd.

Aan het einde van de eerste wereldoorlog, in 1918, werd de Nederlandse Seintoestellen Fabriek (NSF) opgericht in Hilversum. De eigenaar Ir. Hanso Schotanus à Steringa Idzerda, bedacht dat particulieren vast meer radio's zouden kopen als er regelmatig radioprogramma's zouden worden uitgezonden. Daarom begon hij hiermee. Hij kreeg een zendvergunning en zond op donderdagavond 6 november 1919, om acht uur 's avonds vanuit zijn woning in Den Haag het eerste Nederlandse omroepprogramma uit. Een dag tevoren kondigde hij deze uitzending aan in een advertentie in de Nieuwe Rotterdamsche Courant. Een historische gebeurtenis, want waarschijnlijk als eerste ter wereld bedreef Idzerda daarmee 'omroep'.

Radiodistributie

'Omroep bedrijven' houdt namelijk in dat het programma van tevoren wordt aangekondigd, zodat iedereen erop kan afstemmen. In Amerika gingen pas in 1920 radiostations regelmatig en vooraf aangekondigd uitzenden. Eind 1922 volgden Duitsland en Engeland, waar in dat jaar de BBC werd opgericht. In 1924 werd de Eerste Nederlandsche Radio Centrale opgericht en kwamen er omroepen als de Algemeene Verenigde Radio Omroep (A.V.R.O., voorheen HDO, de Hilversumsche Draadloze Omroep, opgericht in 1923). Vervolgens kwamen er de Nederlandsche Christelijke Radio Vereniging (N.C.R.V 1924), Katholieke Radio Omroep (K.R.O 1925), Verenigde Arbeiders Radio Amateurs (V.A.R.A 1925) en de Verenigde Protestantische Radio Omroep (V.P.R.O 1926).

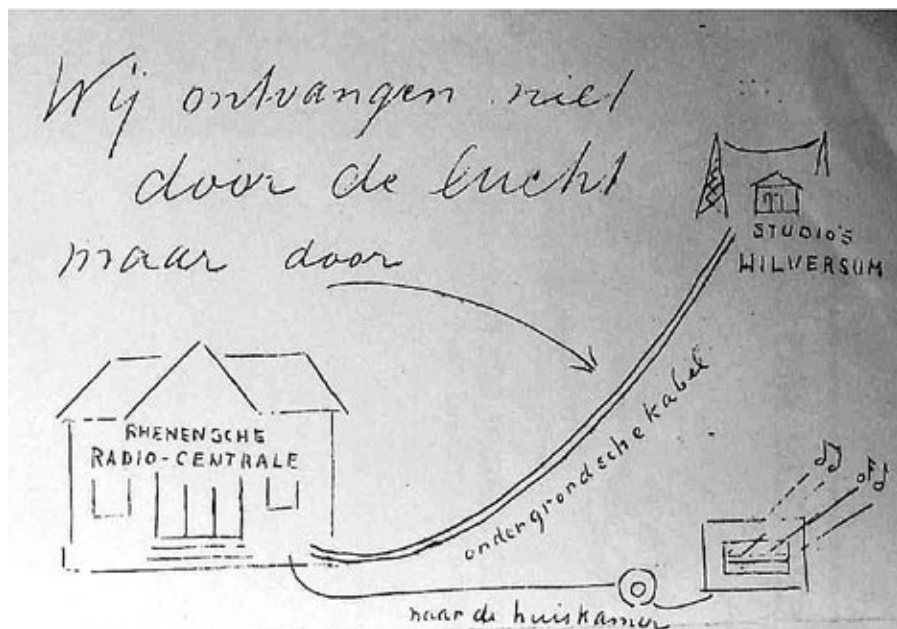
Er kwamen voorts exploitanten van radiocentrales en vanaf 1932 programma's direct vanuit studio's over de draad via het Hilversumse Telefoonkantoor naar de distributeurs die op uurlijnen waren aangesloten. Dit was technisch gezien het begin van de draadomroep.

In 1928 werd een Bond van Exploitanten van Radio Centrales (B.E.R.C.) opgericht, die later nog een rol zou spelen in de financiële afwikkeling van de naasting van de radiocentrale in 1940 door de Duitse bezetters.

Foto van de villa Acacialaan 2 uit 1934, waarin een radiocentrale werd gevestigd. De huizen Acacialaan 4 en verder en Nieuwe Veenendaalseweg 138 ernaast waren toen nog niet gebouwd (Achter Berg en Rijn afb. 547)

Op 11 oktober 1932 werd een bouwvergunning voor een middenstandswoning verstrekt aan Maximiliaan la Chapelle te 's Gravenhage, architect was de Rhenenaar A.A. van Ommen. Het is wat onbegrijpelijk waarom la Chapelle deze bouwvergunning aanvraag. Hij had de grond in 1932 gekocht van het Gast- en Weeshuis, de bouwvergunning gekregen, maar reeds vóór de bouw verkocht hij de grond weer, en wel aan R. Koch, die de woning volgens de bouwvergunning in 1935 voor f 6000 liet bouwen, op het adres thans Acacialaan 2. In 1938 verkocht deze de woning aan Jeen Andries Faber, radiodistribuant te Apeldoorn. Dit is interessant, want Faber was radiodistribuant. Ook zijn opvolger, de technisch ambtenaar P.T.T. Jan Cornelis Schouten (volgens het kadaster 'radiocentrale-exploitant'), die het pand een jaar later kocht, zou vanuit deze woning de radiodistributie verzorgen. In dit pand bevond zich een radiocentrale van de Algemene Nederlandsche Radio Omroep. Er waren wel radio's met draadloze ontvangst, maar die piepten en jankten door rondzingen, zodat ze ook wel de bijnaam 'Mexicaanse Hond' kregen. Door een aansluiting met de radiocentrale kreeg men, zoals gezegd, betere kwaliteit en hoefde men geen nieuwe radio te kopen, hetgeen een kostbare zaak was in de Crisistijd. Je hoefde alleen maar een luidspreker te hebben, die gehuurd kon worden.

NU DE NEDERLANDSCHE ZENDERS STEEDS VROEGER SLUITEN
komen de voorstellen van een aansluiting van de radio-centrale
eerst goed tot zijn recht.

Wij zijn namelijk door eigen TELEFOON-LIJNEN verbonden met
alle studio's

DE OMROEPVEREENIGINGEN geven nu een SPECIAAL PROGRAMMA voor
de aangesloten van de radio-centrale en wel vanaf het
sluitingsuur der Zenders tot 's avonds elf uur.

MAAK DE DONKERE AVONDEN GEZELLIG en neem een aansluiting
op de radio-centrale; zóó duur is het niet!

RADIO VAN DE CENTRALE IS GEEN
GEWONE RADIO ---- HET IS BETER!!!

Aanslaan ?

Vraagt vrijblijvend inlichtingen

Tel. 424

Jan Schouten

Mijn vader Jan Cornelis Schouten was in 1932 gehuwd met Anna Catharina Metselaar. Mijn oom Cor Metselaar, broer van mijn moeder, had in Velzen-Noord (en ook in Alkmaar) een electriciteitswinkel en mijn vader was daar in 1928 in dienst getreden. Hij beheerde daar ook een radiocentrale.

Mijn ouders verhuisden later naar Ommen om daar een eigen radiocentrale te beginnen. Ze kregen daar een concessie van de gemeente en hadden er eerst aan de Markt 3 een Trix speelgoed en electriciteitszaak bij, later verhuisden ze met de centrale naar de Zeesserweg 1 en hadden daar ook een Radio Technisch Bureau. Henk Middendorp kwam hem toen wel eens helpen.

Hoewel Ommen grotendeels Rooms Katholiek was, was men er toch redelijk conservatief en de radiocentrale liep niet goed.

Mijn vader probeerde toen in het Gooi een centrale te starten via een radiocentrale makelaar, maar dat ging uiteindelijk niet door. In Rhenen bleek de centrale plus villa, Acacialaan 2, te koop te staan. Er werd uiteindelijk f 9000 voor gevraagd maar mijn vader had niet genoeg geld. Ene Middendorp in Ommen kon wel financiële steun geven op voorwaarde dat mijn vader zijn zoon, Henk Middendorp, in dienst zou nemen. De radiocentrale in Rhenen ging dan ook Schouten & Co heten.

Acacialaan 2 was voor die tijd een luxe villa, met 2 badkamers en een toilet boven. In elke slaapkamer bevond zich een wastafel, hetgeen luxe was voor die tijd. Boven had mijn vader een donkere kamer voor zijn hobby fotografie; hij ontwikkelde zelf foto's. In de zomer van 1938 gingen ze er wonen.

Henk Middendorp, gehuwd met Bep Bos, was vanuit Ommen mee gekomen en zat aanvankelijk ergens aan de Grebbeweg met vrouw en drie dochters in de kost. Hij werkte ook bij de P.U.E.M.

Aan het huis naast ons, Nieuwe Veenendaalseweg 138 zat een grote antenne aan de schoorsteen; er was een handle om deze antenne af te schakelen in geval van onweer.

Een deel van de ontvangst was dus draadloos. Daarnaast kwam er een vaste lijn. Er waren aanvankelijk twee zenders: Hilversum 1 en 2. De ene liep via de antenne, de ontvangst hiervan was slechter, en de andere liep via de vaste lijn met de studio in Hilversum. Op Hilversum 1 zaten de A.V.R.O en de V.A.R.A en op 2 de K.R.O, N.C.R.V. en de V.P.R.O. Om de zoveel tijd werd er van zender gewisseld om niet als omroep benadeeld te zijn.

In september 1939 begon de mobilisatie en vader werd als sergeant opgeroepen te Leiden. Ook Middendorp werd gemobiliseerd. Mijn moeder zat met 2 kleine kinderen, ikzelf en mijn zuster Gerda, maar we hadden iemand in dienst om te

Mevr. A.C. Schouten-Metselaar met zoontje Jaap tijdens de Mobilisatie op de stoep achter de serre van de villa Acacialaan 2; links van haar Mevr. Kievit echtgenote van een te Rhenen gemobiliseerde soldaat, die een aparte kamer in huis had. Zij hielp in de huishouding (foto verz. J. Schouten)

helpen. Zij runde tijdens de afwezigheid van mijn vader de radiocentrale. Zo schreef ze in een brief aan haar man, die in een school Pelikaanstraat 20 en later op een adres van de heer van Heteren, Haarlemmerstraat 242 te Leiden zat:

“Liefste Kuuf,

Even gauw wat opkladden, 't is hier net een gekkenhuis, iedereen is voor je aan het werk om je vrij althans wat vrij te bezorgen. En verder om hier hulp te krijgen. De majoor hier heeft een verzoekschrift voor me geschreven en daarmee is Bets naar de naar de overste om van Doesburg hier in dienst te krijgen. Het resultaat hoor je dan wel.

Zeg Kuuf moet je hooren. Gister kwam er weer zoo'n hooge oome om muziek in Elst. Ik zei dat dat niet ging omdat de lijn niet overal lag. Hij zei dan maken we die er. Nu heb ik zoo afgesproken dat ze de palen uit Achterberg zullen ophalen, het net spannen en dat de rest door monteurs afgewerkt wordt. Hij zegt als ik zeg dat het net er komen moet dan hebben de burgers toe te geven. Ik vond het een mooie gelegenheid uit te breiden in Elst, 't is dan voor ons alleen het materiaal.

Er zitten ook particulieren tusschen die aangesloten willen worden.

Heb ik goed gedaan m'n toestemming te geven? Ze spannen door heel Elst heen. Kuuf en dan heb ik 25 van de systemen van Hulshof besteld op klankborden want

de komende
winteravonden

RHENENSCH E RADIO-CENTRALE
Fa. SCHOUTEN & Co.
ACACIALAAN 2 - TELEFOON 424

**DONKER EN
GEEN RADIO**
tensil...

Reclame voor de Rhenense radiocentrale waarbij onder de aandacht gebracht wordt dat de centrale-luisteraars ook na 9 uur 's avonds nog twee uur extra uitzendingen kunnen ontvangen (verz. J. Schouten)

we kunnen toch bij die militairen alleen geen luidsprekers zetten, dat wordt veel te kostbaar, ze kosten f 3.85, 't is wel duur he, ik heb geprobeerd te pingelen maar 't ging niet, maar ik dacht zoo als ik die bordjes moet laten maken en dan laten montereën kost ook geld, etc....."

De militairen zaten bij burgers ingekwartierd of in de pasgebouwde huizen aan de Nieuwe Veenendaalseweg. In de kelder van Acacialaan 2 zaten ook militairen, omdat deze tevens goed als schuilkelder kon dienen. Een van de militairen heette Kievit, die net getrouwd was. Zijn vrouw hielp in de huishouding en woonde bij ons in een aparte kamer. Dat was dus mooi geregeld. Voorts was er in ons huis een kantoor waar de militairen hun geld konden krijgen.

Luchtbescherming..

Het conflict in Europa is losgebroken

EN NAUWELIJKS ZIJN DE LUCHT-
MACHTEN DER ONS OMRINGENDE
MOGENDHEDEN MET ELKAAR IN
STRIJD GEWIKKELD OF REEDS TREEDT
BIJ ONS DE RADIO ACTIEF OP OM
DE BEVOLKING TE WAARSCHUWEN.

De Radio-Centrale

STAAT DAG EN NACHT PARAAT OM
EEN ZEER GROOT GEDEELTE VAN
DE BURGERBEVOLKING TE WAAR-
SCHUWEN VOOR „LUCHTGEVAAR“!
DOOR CENTRALE RADIO-ONTVANGST
HEEFT MEN 'T RUSTIGE GEVOEL DAT
Zóó ER GEVAAR DREIGT DE HOOFDEN
VAN DEN LUCHTBESCHERMINGS-
DIENST IN CONTACT MET ONS STAAN
EN TIJDIG ZULLEN ALARMEEREN.

**Laat dus nu een ieder Centrale Radio-Ontvangst nemen.
MEN VERHOOGT DAARMEDE „HET PARAAT-ZIJN“ VAN ONS VOLK.**

Oorlog

Toen de oorlog uitbrak, gingen we met vele andere Rhenenaren op de boot richting Zeeland, maar we kwamen uiteindelijk uit in Krimpen aan de Lek. Daar werden we ingekwartierd bij een slager P. de Groot, Dorpsstraat 56.

Mijn vader bleek later na de slag om de Grebbeberg in Vianen te zitten. Moeder

HULP-SECRETARIE VAN RHENEN TE KRIMPEN AAN DE LEK.

Onderstaande per~~son~~ (o) n (en):

Anna P. Schouten, Metselaar, geb. te Oudendijk op 24 Dec. 1909
Jacob Schouten, geb. te Ommen op 5 Mei 1936.
Gerda Schouten, geb. te Rhenen op 9 Juni 1939.

gaat (gaan) op eigen risico naar: *Velzen.*

Aldus is (zijn) hij (zij) uit het Hulp-Bevolkingsregister van Rhenen te Krimpen aan de Lek afgeschreven.

Krimpen aan de Lek, *25, Mei 1940*
De Chef van de Hulp-Secretarie van
Rhenen te Krimpen aan de Lek,

A.C. Sliker
A.C. Sliker,

Gezien de Hoofdgeleider
der Evacuatie,

H. van Dam

Gezien te Krimpen aan de Lek,
op: *25 Mei 1940*

In de meidagen van 1940 werden vele Rhenenaren per boot geëvacueerd naar Krimpen aan de Lek. Er was daar een hulp-secretarie van Rhenen opgericht. Mevr. A.C. Schouten-Metselaar verzocht te mogen vertrekken naar haar broer in Velzen en kreeg een document mee d.d. 25 mei 1940, waarin aangegeven was dat dit op eigen risico geschiedde (verz. J. Schouten)

AAN DE ABONNEES OP DE RADIOCENTRALE

L. S.

Mu, zooals U uit bijgaande circulaire van den Directeur-Generaal der P.T.T. blijkt, de exploitatie van de radiodistributie in handen van het Staatsbedrijf is gelegd, doet de tegenwoordige exploitant een beroep op U om, indien het U eenigszins mogelijk is, het abonnement te handhaven, aangezien daarmede de belangen van den exploitant en het in zijn dienst zijnde personeel zijn gediend, terwijl U op geheel dezelfde wijze de programma's zult kunnen beluisteren en dezelfde service zult genieten.

21 December 1940.

Het plaatselijk Radiodistributiebedrijf.

STAATSBEDRIJF DER P. T. T.
PLAATSELIJKE RADIO-DISTRIBUTIE.

AAN DE AANGESLOTENEN VAN DE
PLAATSELIJKE RADIO-DISTRIBUTIE.

1. Ik deel U - ook namens de leiding van het plaatselijk radiodistributiebedrijf - mede, dat op grond van een verordening van den Rijkscorrespondent voor het bezette Nederlandsche gebied de radiodistributie in 'twee gemeente voertuigen uitlootend door het Rijk (Staatsbedrijf der P.T.T.) zal worden aangevoerd. Het Rijk treedt in verband hiermede in de rechten en verplichtingen, voortvloeiende uit de overeenkomst welke de plaatselijke radiodistributeur met U heeft aangegaan.

2. De Rijksexploitatie aanschiet voortdurend - behoudens het bepaalde in het 3e lid van deze circulaire - onder de thans bij den plaatselijke radiodistributiedienaar geldende voorwaarden. De wijze van aanvragen en uitgifte van een aansluiting, almede de wijze van betaling der verschuldigde aansluitings- en abonnementsgelden blijven des mede voorsiening ongewijzigd, door deze betaling is U tegenover het Rijk rechtsgeldig gestaan. De leiding van den plaatselijke radiodistributiedienaar is thans overgegaan op het Staatsbedrijf der P.T.T. en T. op.

3. In verband met de op 1 Januari 1941 ingevorderde verplichting tot betaling van een latenterbijdrage, welke voor het jaar 1941 op f. 9,- is bepaald en welke B.W.D. het aan den radiodistributiedienaar verschuldigde abonnement moet worden voldaan, heb ik tenen gemiddeld om latenterbijdrage abonnement. Hetzelfde thans in den regel f. 6,30 per week of f. 2,- per maand bedraagt, te verlagen tot f. 6,30 per week of f. 1,30 per maand, voor zover het toe doe ver hooger was dan dat bedrag.

De Directeur-Generaal der P.T.T.,
DAME

Mededeling d.d. 11 december 1940 aan de abonnees van radiocentrales, dat deze onderdeel gaan uitmaken van het staatsbedrijf der PTT (verz. J. Schouten)

LUCHTBESCHERMING RHENEN. GEMEENTE RHENEN (gemeente-stempel) Dit bewijs betreft den houder van persoons- bewijs nr. <u>4906</u> Handtekening van den houder, <i>J. Schouten</i> N.S. 18769		Aanstellings- en Legitimatiebewijs voor Naam en voorletters <u>J.C. Schouten</u> Adres <u>Acacialaan 2</u> als <u>wijkhoofd</u> <u>blokhoofd</u> <u>lid v. d. blokploeg</u> Vak: <u>Wijk:</u> <u>Blok:</u> <u>V</u> <u>Rhenen</u>, den <u>10 Sept. 1941</u> Het hoofd v. d. luchtbeschermingsdienst, <i>d'Aumale</i> N.B. Deze kaart bij ontslag inleveren bij het h.l.b.d.
---	--	--

Aanstellings- en Legitimatiebewijs voor J.C. Schouten, als blokhoofd van de Luchtbescherming in Rhenen, in 1941 te Rhenen afgegeven door burgemeester d'Aumale van Hardenbroek (verz. J. Schouten)

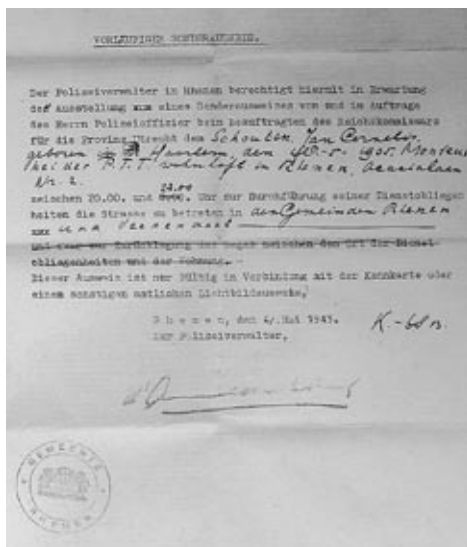
had vanuit Krimpen aan de Lek op 13 mei 1940 aan mijn vader, Dpl. Sgt. J.C. Schouten 2-II-46 RI 3de sectie - Veldpost 10, op een briefkaart geschreven:

“Wij zijn alle drie heel goed. Als je deze kaart ontvangt schrijf je dan direct terug? Telegram kan ook heb ik gehoord. Dag hoor het beste en veel liefs van Mammie, Jaap en Gerda”

Mijn moeder ging hem zelfs in Vianen opzoeken met de fiets over de dijk die hier en daar behoorlijk beschadigd was door bominslagen. Wat later in mei kreeg ze toestemming met haar kinderen op eigen risico naar haar broer Cor Metselaar in Velzen te reizen. Aardig te vermelden is dat deze Cor Metselaar later de Nederlandsche Seintoestellen Fabriek kocht. Van hieruit reisden ze later met het openbaar vervoer terug naar Rhenen. Rhenen kwamen ze binnen via de tram, met de trein was het niet mogelijk. Het was een enorme ravage in Rhenen. In ons huis zat een N.S.B.-er; alle ruiten lagen er uit en hij had er luidsprekerplanken voor gespijkerd met stukjes glas erin. In de tuin was een granaat ingeslagen. Deze NSB-er vertrok later naar het oostfront vanwaar hij nooit meer is teruggekeerd.

Mijn vader kwam bij de aanval van de Duitsers in Opheusden terecht en ontsnapte daar ternauwernood aan de dood bij een granaatinslag, waarbij een medesoldaat om het leven kwam. Hij heeft echt geluk gehad, want eerst zou hij naar de stellingen op de Grebbeberg gegaan zijn.

In december 1940 werden op last van de Duitse bezetter alle plaatselijke radio-distributie bedrijven in Nederland genaast en mocht de radiodistributie in Rhenen uitsluitend nog door het Rijk (Staatsbedrijf der P.T.T.) worden geëxploiteerd. Voor mijn vader was er geen keuze, of werken in Duitsland, of bij de PTT het onderhoud van het radiocentrale netwerk rayon Wageningen/Rhenen/Veenendaal verzorgen (in Wageningen zat smid Viets, in Veenendaal Frans Diepenveen).

'Sonderausweis' afgegeven te Rhenen in 1943 door burgemeester d'Aumale van Hardenbroek, waarin verklaard wordt dat J.C. Schouten voor zijn werk op straat mag zijn tussen 20 en 23 uur in Rhenen en Veenendaal (verz. J. Schouten)

Vrijstelling vordering van rijwielen.
Freistellung Fahrradforderung.

De Burgemeester van RHENEN verklaart, dat de aan ommezijde vermelde
Der Bürgermeister von Rhenen erklärt, dass der auf der Rückseite
persoon is vrijgesteld van inlevering van het aan hem toebehoorend
genannte Person ist befreit von Einlieferung des ihm zugehörenden
heerenrijwiel.
Herrenfahrrads.

Omschrijving van het rijwiel,
waarvoor de vrijstelling geldt:
Umschreibung des freigestellten Fahrrads:

Merk: *Bugus.*
Name: *120002*
Nummer: *120002*
Nummer:

Nummer persoonsbewijs: *4906.*

Rhenen, **18 AUG. 1942**

De Burgermeester voornoemd,
Der Bürgermeister,

R. van Voorthuysen

Vrijstelling van vordering van rijwielen afgegeven te Rhenen in 1942 door R. van Voorthuysen namens de burgemeester (verz. J. Schouten)

Sonderausweis F Nr. 68159

Der — Die **Schouten, J.C.** **Beheerder radio centra-**
(Zuname) (Vorname) (Beruf) **le**

18.5.05 19..... Nr. **R.13** / No. **4906**
(Geb.-Datum) (Kennnummer des Pers.-Ausweises)

Rhenen **Acaciëlaan 2**
(Wohnort) (Strasse, Hausnummer)

ist berechtigt zum Aufenthalt in den Orten **Veenendaal**

Er — Sie ist bei der deutschen Dienststelle:

(Art der Beschäftigung)

als beschäftigt.
(Bezeichnung bzw. Feldpost-Nr.)

Dieser Sonderausweis ist nur in Verbindung mit nachgeprüftem Personalausweis gültig.

Gültigkeitsdauer bis **31.12.1945**

O. U., den **29 JAN 1945**

Der Abschnitts-Kommandant: *[Signature]*

(Name)

Rückseite für Prüfvermerk !

Der Kortickdiv *[Signature]*

'Ausweis' afgegeven aan J.C. Schouten tijdens de evacuatietijd in Veenendaal in 1945 (verz. J. Schouten)

Inmiddels waren heel Rhenen en Elst aangesloten.

Hij bleef in Rhenen en was kennelijk blokhoofd bij de luchtbeschermingsdienst blijkens een legitimatiebewijs afgegeven op 10 september 1941 door burgemeester d'Aumale van Hardenbroek.

Ook later na de oorlog was mijn vader blokhoofd van de Bescherming Bevolking (B.B.).

Vanwege zijn beroep als monteur bij de PTT mocht hij 's avonds tussen 20 en 23 uur op straat zijn blijkens een Sonderausweis wederom afgegeven door d'Aumale van Hardenbroek op 4 mei 1943.

Mijn vader en het personeel van de PTT in de regio kregen in de oorlog een vrijstelling voor inlevering van hun fiets. Voor mijn vader werd deze, getekend door R. van Voorthuysen namens de burgemeester, te Rhenen afgegeven op 18 augustus 1942 (zie afbeelding).

Er zijn diverse Ausweisen van mijn vader als PTT beampte en beheerder van de radiocentrale bewaard gebleven. Zo kreeg hij ook later en tijdens de evacuatie in Veenendaal nog de nodige Ausweisen, mede om zijn werk te kunnen doen en te voorkomen dat hem zijn fiets afgepakt werd, hetgeen overigens wel een keer gebeurd is.

Hij had in Rhenen Jan Bogaard in dienst, deze probeerde in de oorlog Rhenenaren aan te zetten tot staking. Zo was er een brievenbesteller, die zei dat hij alleen zou staken als hem de brieven uit handen werden geslagen, hetgeen Bogaard prompt deed. Een NSB-er had dit gezien en Bogaard vluchtte daarna naar Rotterdam en dook onder bij een vroeger slapie van mijn vader tijdens zijn militaire diensttijd, 'Ome Jopie' noemden we hem.

Deze had geregeld dat hij in het Kralingse Bos boten kon verhuren. Mijn vader werd vastgezet omdat hij er van werd verdacht dat hij Bogaard had geholpen. Bogaard meldde zich later vrijwillig en moest in Duitsland gaan werken. Mijn vader kwam daarmee vrij.

Links Jan Cornelis Schouten, geb. Haarlem 18 mei 1905, als militair met zijn dienstmakker 'Ome Jopie' (verz. J. Schouten)

Abonnements - Kwitantiekaart
van de
RHENENSCH E RADIO - CENTRALE

Nr. _____ J. G. _____

Naam v.d. Abonné _____

BETALING PER WEEK PER MAAND f _____

Bij vooruitbetaling te voldoen.

Januari	Februari
1 _____	1 _____
2 _____	2 _____
3 _____	3 _____
4 _____	4 _____
5 _____	5 _____

Maart	April
1 _____	1 _____
2 _____	2 _____
3 _____	3 _____
4 _____	4 _____
5 _____	5 _____

Mei	Juni
1 _____	1 _____
2 _____	2 _____
3 _____	3 _____
4 _____	4 _____
5 _____	5 _____

Juni	Augustus
1 _____	1 _____
2 _____	2 _____
3 _____	3 _____
4 _____	4 _____
5 _____	5 _____

September	October
1 _____	1 _____
2 _____	2 _____
3 _____	3 _____
4 _____	4 _____
5 _____	5 _____

November	December
1 _____	1 _____
2 _____	2 _____
3 _____	3 _____
4 _____	4 _____
5 _____	5 _____

Wij verzoeken U beleefd, van het onderstaande goede nota te nemen.

1. Alle geleidingen tot en met de programmakkeizer zijn en blijven het eigendom van de Centrale en worden door haar gratis onderhouden.
2. Het zelf aaneleggen van verlengleidingen kan niet worden toegestaan, daar dit storingen tengevolge kan hebben. De Radio-Centrale berekent hiervoor niet meer dan de kostprijs.
3. Bij eventuele storingen niet zelf gaan repareren, doch zoo spoedig mogelijk bericht zenden naar de Centrale. De fout wordt dan zoo mogelijk nog denzelfden dag hersteld.
4. Bij beëindiging van het abonnement geve men hiervan schriftelijk kennis, waarbij rekening moet worden gehouden met een opzeggingstermijn van een week voor weekabonnees en een maand voor maandabonnees.

Ph. SCHOUTEN & Co.
Amsterdam 2. Tel. 424.

Voor- en achterkant van een abonnementskaart zoals die bij de Rhenense Radiocentrale in gebruik was (verz. J. Schouten)

Deen

Terug nu naar de radiocentrale zelf. De erbij aangesloten abonnees hadden een abonnementskaart met op de achterkant de voorwaarden; men kon per week of maand betalen (zie afbeelding).

De radiocentrale had ook een soort regionale uitzendingen. Zo was er vlak voor de oorlog een uurtje waarin men lokale mededelingen kon laten doen of vragen of er een bepaalde plaat gedraaid kon worden. Deze platen werden rondgestuurd tussen

de centrales. De meeste platen, 78 toeren, zijn verloren gegaan, maar er is er nog eentje bewaard gebleven van Bob Scholte "Een stoere zeeman". Deze zanger Bob Scholte sloot in die tijd met een lied de A.V.R.O. uitzendingen af. Ook werden er wel voordrachten van de bekende Paul Deen, broer van de Rhenense advocaat mr. T. Deen, uitgezonden.

Een van de weinige overgebleven 78 toeren platen die circuleerden tussen de radiocentrales; Bob Scholte met twee liedjes uit 'Hoop van zegem' (verz. J. Schouten)

Toen de centrale einde 1940 was genaast door de Duitsers werd er gecontroleerd of er geen Engelse zender op zat. Naast Hilversum 1 en 2 kwam er ook een Duitse zender. De radioovereenkomsten werden verboden.

De centrale zelf met de schakelpanelen heeft zich zowel bij een werkplaats van de PTT naast de garage als in een achterkamer in ons huis bevonden. Deze kamer was met schuifdeuren gescheiden van de grote kamer met serre. De kamers waren voorzien van een haard, want centrale verwarming hadden we niet. Toen de brandstof schaars werd kregen we slechts kolen op de bon voor één haard, die in de kamer van de centrale stond. Tijdens de winterkou gingen we dan ook in deze kamer zitten en moest het water boven afgesloten worden om bevriezing van de leidingen te voorkomen.

Evacuatie

Vanaf 22 oktober 1944 werden we met het gezin geëvacueerd naar Veenendaal. We trokken daar in bij het gezin Hummel aan de Talmastraat 15. We bleven daar wonen tot aan de bevrijding, die voor Veenendaal overigens pas op 10 mei 1945 plaatsvond, omdat de Duitse SS daar nog zat.

Aan het einde van de oorlog was er nauwelijks meer aan voedsel te komen, maar mijn vader was op het idee gekomen om gebruik te maken van de 6 volt die op

*Foto van het schakelpaneel van de radiocentrale in de achterkamer van de villa Acacialaan 2
(foto verz. J. Schouten)*

de radiocentrale zat. Zo kon een schoenmaker Henzen een lampje laten branden. Deze dacht dat hij de stroom uit accu's kreeg, in feite kistjes met zand en wat draden die telkens bij hem "gewisseld" werden. Als tegenprestatie kregen we onze schoenen gratis gerepareerd. Op deze manier kreeg ook een kruidenier in Veenendaal licht, waardoor we nog in ruil wat raapolie konden krijgen. De Hummels zelf waren inmiddels naar Groningen vertrokken waar nog voedsel was. Wij bleven tot de bevrijding in het huis wonen. Mijn vader had daar nog een radiotoestel dat hij onder de kapstok in een koffer voor het grijpen had klaarstaan. Uiteindelijk was er ook geen stroom meer. Zo werd in het huis van Hummel door mijn moeder zelfs een geboorte bijgelicht met een "knijpkat" zaklamp.

Bond van Exploitanten van Radio Centrales

TELEFOON 4523

BIJ GEEN GEHOOR 3123

€
B • R
C

NED. MIDDENSTANDSBANK

POSTREKENING 24166

KANTOOR VLAARDINGEN

SCHIEDAMSEWEG 36 — VLAARDINGEN

Vlaardingen, 14 November 1953

Aan de leden van de B.E.R.C.

Ingesloten doen wij U toekomen de mededeling, die in de Staatscourant verscheen betreffende de slotuitdeling voor de overname van de radiodistributiebedrijven. Hiermede heeft de B.E.R.C. zijn taak vervuld en het secretariaat is dan ook met ingang van heden opgeheven. De Liquidatie-commissie hoopt, zodra de commissie, die de bijzondere gevallen nog heeft te bekijken, haar werkzaamheden zal hebben afgewikkeld, zo spoedig mogelijk tot liquidatie van de B.E.R.C. over te gaan.

Het is het bestuur een behoefte om U allen dank te zeggen voor het grote vertrouwen, dat het steeds in de afgelopen jaren van de leden heeft mogen genieten. Hoewel ons aanvankelijk doel, het terugverkrijgen van de bedrijven, niet is bereikt, doet het ons genoegen, dat ons werk toch niet geheel zonder resultaat is gebleven. Aanvaardt bij dit afscheid onze beste wensen voor U persoonlijk.

Namens het Bestuur,

J. J. FRIS, Voorzitter

H. J. QUAKKELSTEYN, Secretaris

Bericht van de Bond van Exploitanten van Radio Centrales d.d. 14 november 1953, waarin melding wordt gemaakt dat deze ophoudt te bestaan en hun rol wordt genoemd in de financiële afwikkeling van de overnames van de radiocentrales door de PTT in 1940 (verz. J. Schouten)

Medaille die J.C. Schouten kreeg bij zijn afscheid in 1970 na ruim 40 jaar in dienst van de PTT te zijn geweest; meegerekend werden de jaren dat hij een radiocentrale exploiteerde voordat deze bij de PTT werd ondergebracht (verz. J. Schouten)

In mei 1944, richtten AVRO, KRO, NCRV en VARA officieus de Federatie van Omroepverenigingen op. De organisatie werkte weliswaar ondergronds, maar de Duitsers en de Hilversumse radio-wereld waren niet onkundig van deze ontwikkeling.

In september 1944 is dan Nederland voor een deel bevrijd. De minister van Algemene Zaken, die de omroep regeling in zijn portefeuille had, droeg de verzorging van radio-uitzendingen op aan de subsectie radio van het militaire gezag. Radio Herrijzend Nederland zond toen voorlopig uit vanuit Eindhoven; Hilversum behoorde nog tot bezet gebied.

De Federatie van Omroepverenigingen wilde onmiddellijk na de bevrijding op 5 mei 1945 de Hilversumse studio's weer in bezit nemen, maar op 9 mei 1945

verwijderde het militair gezag de Federatie uit de studio's met het argument dat het initiatief van de Federatie in strijd zou zijn met de nadrukkelijke bedoeling van de regering: niemand mag vooruit lopen op de toekomstige vorm van de radio-omroep in Nederland. Radio Herrijzend Nederland ging zelf uitzenden in Hilversum, totdat een commissie voor de Radio-Omroep klaar was met de voorbereidingen van een nieuw beleid. Radio Herrijzend Nederland ging via de Nederlandse Radio Unie (NRU) uiteindelijk over in de Nederlandse Omroep Stichting (NOS).

Inmiddels waren na de oorlog de radiotoestellen (met "kattenoog") steeds goedkoper geworden en was de pick-up om zelf grammofoonplaten te draaien sterk in opkomst. Men kon via de radiocentrale wel een versterker krijgen op de luidspreker om daar de pick-up op aan te sluiten. De nieuwe radiotoestellen echter hadden naast LG, KG en ultra KG ook FM (met stereo) en uiteindelijk was de Rhenense radiocentrale niet meer rendabel. De activiteiten werden daarom ergens in de 50-er jaren gestopt.

Pas per 11 november 1953 werd de compensatie voor de naasting van de Rhenense radiocentrale in 1940 door het Staatsbedrijf der PTT afgewikkeld. De naastingsom die mijn vader en Middendorp samen ontvingen bedroeg f 11251,50. Een en ander was tot stand gekomen in overleg met de Vereniging

Een uitje met enkele middenstanders en de buurtvereniging naar Schiphol vlak na de oorlog in de 40-er jaren. V.l.n.r. achteraan: Wout Baars, H. Hardeman (met hoed, was sigarenfabrikant en beschermheer van de muziekvereniging O.B.K.), J.C. Schouten, Mevr. de Vries, Mevr. Schouten-Metselaar, Lou van den Berg, Mien de Jong-Jochems, Jans Hensen - de Jong, Mevr. De Roder-van Kooten, Cor van den Berg - Hensen, Mevr. Hardeman (met zwarte hoed), Aaldert de Jong, Door Hogenkamp-Baars, Mevr. Spies-van Laar en D.B. Spies (melkboer, hoek N.Veenend.weg/Reumersweg). Geknield vooran: Wout Baars, timmerman-aannemer; Wim Groenen (tabakswinkel naast het postkantoor aan de Palishof), Gartie de Roder. (foto verz. A.J. de Jong)

van Nederlandse Gemeenten en de nog bestaande Bond van Exploitanten van Radiocentrales (BERC), die per 14 november 1953 ophield te bestaan. Toch waren er in 1975 nog zo'n 15000 abonnees in Nederland toen op 31 januari officieel om 12 uur 's nachts de draadomroep officieel ophield te bestaan. Een distributiesysteem dat zich beperkte tot radio had geen levenskansen; zonder het doorgeven van televisieprogramma's was dit niet meer goed te exploiteren. De werkplaats van de PTT bleef nog enige tijd aan de Acacialaan 2, naast de garage; bekende medewerkers, naast genoemde Jan Bogaard, waren Hent van Blitterswijk en Vos uit Wageningen. Ze droegen van die PTT uniformen met pet, die mijn vader als "kantoormedewerker" altijd pertinent geweigerd heeft te dragen.

Mijn ouders verhuisden later in de 50-er jaren naar Ede, waar mijn vader als hoofd employé in de Dienstkring Ede, Telefoondistrict 83, bij zijn afscheid op 65-jarige leeftijd een vergulde medaille ontving vanwege zijn dienstverband bij de PTT van 14 maart 1928 tot 31 mei 1970 (zie afbeelding).

De jaren doorgebracht bij de overgenomen radiodistributiebedrijven waren daarbij meegeteld. In de villa Acacialaan 2 vestigden latere bewoners een Nutsspaarbank, die uiteindelijk naar elders in Rhenen verhuisde.

Bron

Deze bijdrage is gebaseerd op een interview dat Ad de Jong in april 2006 had met Jaap Schouten, geb. Ommen 5 mei 1936, zoon van Jan Cornelis Schouten, die samen met H. Middendorp zomer 1938 begon met de exploitatie van een radio-centrale in de villa Acacialaan 2 te Rhenen.

Het accent lag daarbij op de periode vlak voor, tijdens en vlak na de oorlog. Er kwam het nodige documentatiemateriaal tevoorschijn. Gezien het belang voor de moderne geschiedenis van Rhenen en naaste omgeving, zijn kopieën gemaakt die aan het gemeente archief in Rhenen zullen worden aangeboden ter aanvulling van daar aanwezige bouw- en exploitatie vergunningen van de radiocentrale en de villa Acacialaan 2.

Een krijgsgevangenkamp in Elst (Rhenen) in 1945

H.P. Deys

Het komt in de geschiedenis regelmatig voor dat bepaalde gebeurtenissen of situaties die niet schriftelijk gedocumenteerd zijn, in het vergeetboek raken zodra ooggetuigen er niet meer zijn. Het gevolg is dat deze feiten nooit meer te achterhalen zijn. Een dergelijke situatie deed zich voor in de dagen rondom de bevrijding van ons land in 1945. W.G. Landzaat, zoon van de in 1940 op de Grebbeberg gesneuvelde majoor, was bereid zijn belevenissen in die dagen rondom Elst (Rhenen) aan mij te verhalen.

Willy Landzaat in 1945

Elst in afwachting

De situatie in de laatste oorlogsmaanden

in Rhenen was uiterst verward. Als gevolg van de luchtlandingen bij Arnhem was Rhenen geëvacueerd en lag de stad er spookachtig en verlaten bij. Van de buurt-

Klaas Vermeer (foto coll. mevr. W.H.M. Sabel-Vermeer)

schap Elst mocht het gedeelte ten westen van de Veenendaalse straatweg in februari 1945 weer terug keren. De laatste paar weken vóór de Duitse capitulatie waren de gevechtshandelingen tussen de Duitsers en de geallieerden practisch tot stilstand gekomen. Er vonden geen artilleriebeschietingen meer plaats. Wel vlogen er vele Typhoons, Hurricanes en Spitfires over maar deze voerden vrijwel uitsluitend verkenningvluchten uit.

De leden van de Rhenense KP (de KnokPloeg, waar Landzaat toe behoorde) hadden van september 1944 tot maart 1945 een ondergrondse verblijfplaats ingericht, 'De Put', binnen het spergebied in de bossen van Prattenburg. De Put werd na te zijn verraden

op het nippertje verlaten in maart 1945 en de leden werden verdeeld over diverse onderkomens in Elst en Amerongen en Elst.

Landzaat maakte deel uit van een groepje, ondergebracht bij kruidenier Vermeer aan de Straatweg in Elst en zij sliepen in de schuur achter het huis. De familie Vermeer heeft een belangrijke rol gespeeld in de KP van deze regio. Hun kruideniersbedrijf voorzag de KP ploeg in De Put van levensmiddelen en dergelijke. Klaas Vermeer leidde de KP ploeg Elst, zoon Andries was lid van de ploeg en dochter Tonny was als onschuldig 17-jarig schoolmeisje een ideale koerierster. Zij heeft onder andere de aardappelen naar De Put gebracht, wapens vervoerd naar de Betuwe en allerlei krantjes weggebracht. Landzaat noemde haar steeds 'het meisje met de fiets'. Het bedrijf annex woonhuis van de Vermeers was het centrum van de illegaliteit ter plaatse, zeg maar het hoofdkwartier.

De stilte van het onofficiële 'staakt het vuren' veroorzaakte een gevoel van onzekerheid en verwachting bij iedereen. In deze periode vóór de capitulatie was de KP aangezegd op straat gewapend en voorzien van armband te patrouilleren. Hierdoor ontstond de merkwaardige situatie dat door Elst twee gewapende patrouilles elkaar tegenkwamen, de KP aan de ene kant en de Duitsers aan de andere kant van de straat.

Rijksstraatweg 66 Elst, de kruidenierswinkel van Klaas Vermeer was het 'hoofdkwartier' van de KP in de laatste oorlogsjaren. Thans helaas afgebroken (foto coll. mevr. W.H.M. Sabel-Vermeer)

Onder deze militairen bevonden zich een aantal Nederlanders in Duitse dienst, onder andere een zekere Pijnenburg, die onder de Elstenaren een slechte naam had en waar men bang voor was.

Toen kwamen de enorme voedseltransporten van de ‘Operatie Faust’ door Elst onder grote belangstelling van zowel Duitse militairen, de KP ploeg als van burgers. De capitulatie kwam in zicht!

Capitulatie

Op de ochtend van de capitulatie trokken de Engelsen behorend tot de Polar Bear Division met tanks, bren gun carriers en andere voertuigen Elst binnen. Zij deelden kwistig chocolade en sigaretten uit aan de bevolking.

De Duitsers, allang blij dat aan de ellende een eind was gekomen, gaven zich in groten getale over, zowel aan de Engelsen als aan de KPers die zij tegenkwamen. Deze laatsten wisten niets beters te doen dan hun wapens onklaar te maken en hen door te sturen naar de Engelsen.

Zo kwam Landzaat met een andere KPer eens op de hoek van de Veenendaalse Straatweg twee gewapende Duitsers tegen. Deze werden ontwapend door de grendels uit de geweren te halen en in een sloot te gooien. Er ontstond meteen een opstootje van een aantal burgers om hen heen. Een van de Duitsers greep plotseling naar zijn koppel waar hij een handgranaat had. Landzaat was hem voor en greep de handgranaat uit zijn riem. De omstanders riepen: ‘waarom schiet je hem niet meteen dood?’

De eerste militairen die Elst kwamen bevrijden, begin mei 1945 (foto coll. H. Dekker)

Op verzoek van de Britten verleende de KP assistentie met gidsen/tolken. Landzaat kwam bij een compagnie die in Elst bleef. Ook de Canadezen die naar Amerongen trokken kregen deze assistentie. De verschillende Knokploegen werden alle een deel van de BS, de Binnenlandse Strijdkrachten.

Het krijgsgevangenkamp

De Engelsen hebben meteen een noodkrijgsgevangenkamp ingericht op een groot stuk land langs de Veenendaalse Straatweg, vlak ten noorden van Zwijsbergen. Dit terrein werd door middel van eenvoudige prikkeldraadhekken in vakken verdeeld. In ieder vak werd een onderdeel van de Duitse krijgsmacht ondergebracht: de Wehrmacht, SS, Luftwaffe, Kriegsmarine. De Duitsers kwamen in grote convoaien aan vanuit het westen. Het was een gigantische colonne: te voet, op de fiets, met handkarren, bakfietsen, paard en wagen enzovoort. Ze werden bij aankomst ontwapend. Bij de ingang van het kamp werden de Duitsers ondervraagd: de bekende vragen werden gesteld: naam, registratienummer, onderdeel, alles volgens de Conventie van Genève. Hierna werden ze in de vakken geplaatst. Hoewel alle wapens en munitie werden afgenomen mochten ze voor de rest alles houden wat ze verder nog hadden, ook gestolen goederen. De Engelsen hadden geen tijd zich daar ook nog mee te bemoeien. Het enige wat de Engelsen konden geven was water. De aantallen gevangenen waren te groot en de Duitsers moesten maar van hun eigen voorraden leven. De Engelsen konden er niet aan beginnen die duizenden militairen allemaal te voeden en te doorzoeken.

In het kamp was op geen enkele wijze in huisvesting voorzien: geen tenten, geen barakken of wat dan ook. Ze hadden zelf omgekeerde wagens en bakfietsen geïnstalleerd. Er was verder niets, alleen een open veld met een hoge prikkeldraadomheining tegen uitbreken.

Deze activiteiten hebben naar schatting ongeveer tien dagen geduurd. Het waren echt gigantische hoeveelheden manschappen en de Engelsen hadden daar maar een eenheid van ongeveer 300 man tegenover.

Na een dag of wat kwamen er mensen van de Britse Inlichtingsdienst bij en konden de echte ondervragingen beginnen. Onder de Duitsers waren veel Hollanders, Polen en Russen en daaronder ook nog de drie Armeniers die in december 1944 - februari '45 in De Put waren.

In het kamp vonden diefstallen, ruzies en vechtpartijen plaats, vooral tussen de onderdelen. Er zijn af en toe 's nachts schoten gehoord en er zijn zelfs doden gevallen. Kennelijk waren er nog wapens binnengesmokkeld. De Engelsen hebben hier absoluut niets aan gedaan. Ze vermoorden elkaar maar als ze dat willen was hun opvatting.

Incidenten en de dood van Fred Urbanus

Een merkwaardig incident verhaalt Landzaat: Toen ik met enige Engelsen bij de T-kruising van de Veenendaalseweg liep kwamen enkele Duitsers op de fiets ons tegemoet. Toen zij ons zagen draaiden ze om. Wij losten een schot in de lucht waarop de Duitsers van de fiets sprongen en vluchtten in de tuintjes. Wij er achteraan. Ik rende de hoek van Stuivenberg om en stond daar plotseling tegenover ongeveer 40 gewapende manschappen van de Kriegsmarine. Zij riepen ‘Nicht schiessen, nicht schiessen’. Ik rende door en de 40 man zijn keurig afgemarcheerd naar het kamp. De Duitsers in de tuintjes hebben wij helaas niet te pakken gekregen”.

Dit was op de dag dat Fred Urbanus, die bij onze KP ploeg hoorde, om het leven kwam. Er was gerapporteerd dat er een handgranaat op het erf van een boerderij lag. Fred werd er op afgestuurd en heeft de handgranaat opgeraapt die toen explodeerde..... Het was een boobytrap. De Engelsen waren op dergelijke situaties voorbereid, de KP niet. Het kwam vaak voor dat de Duitsers bij terugtrekking zulke vallen zetten. Fred is begraven op het kerkhof van Elst. Op iedere 4de mei legt de KP bloemen op zijn graf.

Hollandse SS

Bij Remmerden bevond zich een afdeling van de SS. Hier waren ook Hollanders bij die zich niet hadden overgegeven omdat zij verwachtten tegen de muur gezet te worden. Zij zochten contact met SSers in het kamp om hen te ontzetten. Om dit tegen te gaan hadden de Engelsen een tweede prikkeldraadversperring om het kamp aangelegd. Tussen de beide versperringen door werd dag en nacht gepatrouilleerd met jeep en brencarrier. Landzaat heeft hier ook aan deelgenomen met de compagnie waarbij hij was ondergebracht. Er zijn twee infiltratiepogingen vrijdeld. Hierna besloten de Engelsen tot actie over te gaan. Tezamen met de KP hebben zij op de Plantage Willem III op de SSers gejaagd. Toen maakte de KP de omgekeerde wereld mee: de SSers doken onder en probeerden in burgerkleding te ontkomen en de KP zat hen achterna. De patrouilles waren 5 a 6 man sterk. Tot twee keer toe zijn er Hollandse SSers aangehouden, gedeeltelijk gekleed in burger gedeeltelijk in uniform. Hiermee kwam een eind aan de infiltratiepogingen.

Het drankschip

Een dag of drie na de capitulatie kwam er een bericht bij Landzaat's compagnie binnen dat er een schip met Duitse militairen de Rijn op voer richting Elst. De compagniescommandant en Landzaat reden naar het veer waar het schip werd aangehouden. Er zaten enkele Duitsers aan boord en een Nederlandse schipper uit

Rotterdam. Het bleek een bevoorradingschip voor de Duitse fronttroepen te zijn en ze waren nog niet op de hoogte van de capitulatie. Bij inspectie werd een zeer grote voorraad drank aangetroffen. In de loop van de morgen werd deze voorraad door de Engelsen gelost en afgevoerd. Toen bleek onder de drank een grote voorraad levensmiddelen te zijn gestouwd zoals rijst, aardappelen, meel, etc. Deze lading werd ter beschikking gesteld aan de burgers van Elst. Door de politie in het dorp werd bekend gemaakt dat de levensmiddelen door de bevolking kon worden weggehaald. In korte tijd was het schip leeg.

Laat in de middag begaven de compagniescommandant en Landzaat zich naar de Steenfabriek waar de Canadezen lagen. Door het dorp rijdend zagen ze een man op straat liggen. Het bleek dat hij stomdronken was. Even verderop kwamen zij een jonge moeder tegen met een baby op de arm, drinkend uit een fles sterke drank. Ook zij was dronken. Verderop werden nog meer lallende dorpingen aangetroffen. Het hele dorp was laveloos. Het bleek dat onder de levensmiddelen nog een tweede lading drank had gezeten, namelijk Apricot Brandy, die door de dorpingen willig was meegenomen.

De BS na de Duitse capitulatie voor het huis van het nieuwe hoofdkantoor in Rhenen-stad, de woning van Tino Deen aan de Herenstraat. De meeste leden van de BS behoorden tot de voormalige Knokploeg. Bovenste rij v.l.n.r.: Henk Henzen, Jan van Voorthuizen, Willy Landzaat met hand boven Henk van Doesburg, Dirk (Drost? Achterberg of Elst) en J.G. Drost (geheel rechtsboven). Midden: Nico van Schuppen en Johan Klaassen (beiden in licht overhemd), Mevr. Klaassen, Frans Dierkes (blond) en Piet van Veldhoven (rechts, middenin). Onderste rij: Jaap (Drost?), Gerrit Drost, Peter Draaier en Tabe Kooistra; geheel rechts Cees Drost, die commandant van de KP-Rhenen was (foto coll. mevr. W.H.M. Sabel-Vermeer)

Slot

Na de bevrijding werd de KP die op verschillende locaties ingekwartierd was geweest, geconcentreerd en ondergebracht in het leegstaande huis van het Hoofd van de Lagere School tegenover Stuivenberg. De school en het terrein er omheen was ingericht als opslagplaats voor legervoorraden. Er stond bijvoorbeeld een enorme voorraad jerrycans, gevuld met benzine. Iedere militair kon hier binnenrijden en zijn lege jerrycans omruilen voor volle. Zo ging het ook met munitie. Hier kreeg de KP battle dress en wapens waaronder de Lee Enfield.

Hoe het met het krijgsgevangenkamp is afgelopen en wanneer de Duitsers zijn afgevoerd heeft zich aan het oog van Landzaat onttrokken, aangezien hij inmiddels naar Engeland was vertrokken om te dienen bij de Expeditionaire Macht.

Meer over deze materie in de bundel **Rhenen bedreigd, bezet, bevrijd, 1940-1945**. Rhenen, 1995:

over de gehele oorlogsperiode in de gemeente Rhenen: Deys, H.P., *Rhenen tijdens de bezetting*

over de KP in de put bij Prattenburg: Terlouw, P., *Den vijand wederstaan*

over de Tweede evacuatie: Strous, W.H., *Verspreid bevrijd*

over de voedseltransporten: de Jong, A.J. de, *Voedseltransporten vanuit Rhenen vlak voor en na de bevrijding; de operatie 'Faust'*

Na de bevrijding werden overal uitbundige bevrijdingsfeesten georganiseerd. Hier in de Bantuinweg een deel van de optocht

De ontstaansgeschiedenis van het Gezondheidscentrum Rhenen

F. Almekinders

Hoe zag de medische verzorging van de gemeente Rhenen er qua bemensing uit in het eerste oorlogsjaar 1940? De totale Rhenense bevolking telde op 31 december 1940 8416 personen. Er werkten vier artsen, één tandarts, één verloskundige, één apotheker en twee drogisten. In september 1941 werd zuster E.L. de Kat als vroedvrouw aangesteld. Zij verving hiermee mevr. Van der Meulen. Zuster C.A. van Lonkhuizen was als wijkzuster sinds 1920 verantwoordelijk voor de kindverzorging. Als artsen fungeerden: C.H. Paris, C.J. van Kerkwijk, en in Elst S.M. van Ommeren. De artsen W. Waller en F.C.H. Comerell waren al min of meer met pensioen. Er was in 1927 aan de Nieuwe Veenendaalseweg een weeszieken- en badinrichting gebouwd in opdracht van het Bestuur van het Weesen Ziekenfonds 'Rhenen', dat eenvoudigheidshalve het Wijkgebouw werd genoemd.

Wijkgebouw Ziekenzorg in 1938

Na de oorlog was de situatie niet wezenlijk veranderd. Dokter Van Kerkwijk en dokter Paris waren in Rhenen dé huisartsen, en in Elst dokter Van Ommeren. Dokter Van Kerkwijk deed in 1950 zijn praktijk over aan B. Stegeman, die als militair arts teruggekomen was uit het toenmalige Nederlands Indië. Rond 1947 vestigde zich een jonge arts, W. Treffers, in Achterberg, die zich een plaats wist te veroveren naast de artsen Paris en Stegeman. Hij werd ernstig ziek, zijn praktijk werd na zijn overlijden in 1953 voortgezet door G.E. Wijchers.

De jaren '50

De gezondheidszorg in Rhenen was eind jaren vijftig niet te vergelijken met de huidige eerste-lijnszorg. Er werkten vier huisartsen, ieder met een eigen praktijk,

G.E. Wijchers

waarvan één in Achterberg, één in Elst en twee in Rhenen: de artsen G.E. Wijchers, S.M. van Ommeren, B. Stegeman en C.H. Paris. Zij hielden spreekuur aan huis en werden in hun praktijkvoering geholpen door de (onbetaalde) doktersvrouw, of een assistente.

De wijkverpleging werd verzorgd door twee wijkverpleegkundigen: zuster G.H. Feitsma en zuster J. Slagter.

Zij waren in dienst bij de plaatselijke kruisorganisatie, de Vereniging Ziekenzorg. Deze vereniging was eigenaar van het Wijkgebouw uit 1927, waarin ook het consultatiebureau voor zuigelingen was gehuisvest en waar een groot uitleenmagazijn en een mortuarium deel van uitmaakten. Een enkele specialist hield er een spreekuurtje. Vanaf 1958 werkte schrijver dezes samen met dokter Paris en sinds juli 1960 werd deze praktijk in maatschapsverband voortgezet door de artsen F. Almekinders en P. Rienstra. In 1959 vond een forse verbouwing van het wijkgebouw plaats, om een betere accommodatie te verschaffen aan het mortuarium, het magazijn, de toegenomen consulten en tevens werden er flatjes gebouwd ten behoeve van de wijkzusters en de conciërge. In het wijkgebouw werkte ook de eerste fysiotherapeut in Rhenen, Henk van der Linden. Er was wel een vroedvrouw in Rhenen (zuster De Kat), maar veel van de verloskundige zorg werd verleend door de huisartsen zelf. De gemeente had een maatschappelijk werker in dienst, de heer Both, en de kerken oefenden hun diaconale taak zelfstandig uit. Tot slot: er was een apotheek in Rhenen, die in 1961 door het echtpaar Deys was overgenomen van de heer Th. Njo.

B. Stegeman

Het Wijkgebouw ca. 1960

Er waren twee kleine ziekenhuisjes in de regio: in Wageningen en Veenendaal. Eén internist en één chirurg waren verantwoordelijk voor de klinische zorg. Pas ná 1955 waren er behoorlijke ziekenhuizen in Wageningen en Bennekom, Veenendaal opende pas in 1959. Het aantal specialisten groeide snel.

Ook het ziekenvervoer stond aanvankelijk in de kinderschoenen. Garage Van der Kolk in Wageningen exploiteerde een omgebouwde bestelbus als ambulance-wagen. Later werd het veel beter, toen taxibedrijf Bijl, later Van Suilichem, een professionele auto exploiteerde. Door het Rode Kruis getrainde vrijwilligers deden dienst als ambulance personeel. Vooral Peter van der Pijl en Willemien Stomphorst mogen hier wel genoemd worden.

De huisartsenzorg zag er in die tijd heel anders uit dan nu het geval is. Er werden veel huisbezoeken afgelegd, naar verhouding minder spreekuurbezoek en het telefonisch consult bestond vrijwel niet. Overigens waren er nog maar weinigen die toen een eigen telefoon hadden.

Een van de oorzaken van het veelvuldige huisbezoek was de toenmalige ziekwet waarbij de werknemers verplicht waren direct de huisarts te waarschuwen in geval van ziekte, op straffe van inhouding van het loon. Bovendien beschikten de meeste mensen niet over geschikt vervoer. Daarbij kwam nog dat de arbeidsomstandigheden in veel bedrijven slecht te noemen waren: berucht waren de sigarenfabrieken, de kunstzijde-industrie en de steenfabrieken. Ook de rol van de huisarts bij de vele ongevallen op de wegen veroorzaakte een zware fysieke en psychische belasting.

Ontwikkelingen

In de tweede helft van de jaren 60 van de vorige eeuw was de samenleving volop in beweging. Ook het beroep van huisarts maakte een grote ontwikkeling door. De huisartsengeneeskunde werd veel meer een vak met een eigen universitaire opleiding, anders dan de ziekenhuisgeneeskunde. In veler ogen leek het beroep van huisarts ondergewaardeerd en onderbetaald. Na jarenlange onderhandelingen kon een dreigend conflict met de ziekenfondsen over de honoraria door ingrijpen van de minister-president ten gunste van de huisartsen worden afgewend.

In dezelfde periode werden er in Rhenen regelmatig bijeenkomsten georganiseerd met de overige werkers in de eerste lijn, waardoor over en weer inzicht en begrip ontstond in elkaars werkwijze en mogelijkheden.

F. Almekinders

Bij de Rhenense huisartsen groeide het inzicht dat verdere samenwerking vanuit één gebouw veel verbetering zou brengen aan de zorg, maar ook in de zwaar belaste thuissituatie. De meest gehoorde argumenten voor samengaan waren:

- afstemming van het behandelingsbeleid
- afstemming van de receptuur, in overleg met de apothekers
- elkaar steunen bij moeilijke situaties
- bij waarneming beter op de hoogte zijn van wat er speelt
- nascholingen kunnen bijwonen en elkaar op de hoogte houden van nieuwe ontwikkelingen
- verdelen van specifieke vaardigheden, zoals E.C.G., plaatsen van het spiraaltje

Deze ontwikkeling had tot gevolg dat bij de huisartsen het plan rijpte, gezamenlijk een groepspraktijk te vormen, met de opzet om gemeenschappelijk vanuit één locatie te werken. Het Wijkgebouw leek daartoe een goede mogelijkheid te bieden, maar dan zou het eerst drastisch moeten worden uitgebreid. Hierbij moest ook ruimte worden gecreëerd om het paramedisch personeel onder te brengen, zonder wie een goede praktijkvoering ondenkbaar is.

Het overleg met de plaatselijke Vereniging Ziekenzorg over de vestiging van een

groepspraktijk in het wijkgebouw verliep constructief, maar langzaam, want het betrof een ingewikkelde situatie, waar elders in Nederland geen ervaring mee bestond.

Speciale vermelding verdient de secretaris-penningmeester van Ziekenzorg, die zeer veel werk heeft verzet om de plannen mogelijk te maken. Dit was Jan Hovestad, directeur van de plaatselijke Hobokenbank, die natuurlijk verantwoordig schuldig was aan de leden van de vereniging.

Uitgangspunt was dat de vereniging geen winst behoefde te maken, en dat de te vormen groepspraktijk garant zou staan voor alle kosten. Daarnaast werden voorbereidingen getroffen voor een gezamenlijke praktijkvoering. Onderdeel daarvan waren onder andere de invoering van een afspraak-spreekuur, een gezamenlijk kaartsysteem, een grote wachtkamer, een balie, een laboratorium en de EHBO-kamer.

Verbouwing

Na de verbouwing van het Wijkgebouw in 1969-1970 waren er nog lang niet de ruimtelijke mogelijkheden die het nu heeft. In de nieuwbouw tegen het oude wijkgebouw waren de huisartsen gevestigd, in de bovenste verdieping waren flatjes ondergebracht. De fysiotherapie en de wijkverpleging bevonden zich nog in het oude gedeelte, en er was een kamer voor maatschappelijk werk en een gezamenlijke koffiekamer.

Op 11 mei 1970 vond de officiële opening plaats. Er was veel belangstelling, ook vanuit landelijk werkzame instanties. Vanuit het hele land kwam men kijken, want

Nieuwbouw Medisch Centrum 1969

dit was bijna uniek: in Hoensbroek was het eerste centrum al in gebruik genomen, maar Rhenen was het tweede in ons land.

Als gevolg van de invoering van een afspraak-spreekuur verdween ook het gescheiden behandelen van particuliere en ziekenfondspatiënten, zoals in die tijd in Nederland overal nog gebruikelijk was. Een andere bijzonderheid was de onderlinge

financiële samenwerking van de huisartsen: bij de aanvang van de samenwerking vond geen verrekening plaats van de waarde van de oude praktijken. De inkomsten en de uitgaven van de vier praktijken werden samengevoegd, eveneens zonder onderlinge verrekening, maar elke huisarts bleef wel 'zijn' eigen patiënten behandelen. Deze verregaande samenwerking bevorderde sterk de onderlinge solidariteit.

Heel snel echter liet zich toen de wet van de remmende voorsprong gelden: alle disciplines hadden al heel snel ruimtegebrek en dit was vooral merkbaar na de komst van de vijfde arts: dokter H.H.G. de Jong. Ook deed de eerste huisarts-in-opleiding, een vaste stageplaats vanuit de huisartsenopleiding in Utrecht, zijn intrede. Er kwamen inmiddels fysiotherapeuten bij, een derde wijkverpleegkundige en maatschappelijk werk deed zijn intrede vanuit kerkelijke organisaties. Deze situatie veranderde in enkele jaren drastisch. Het aantal consulten steeg, het aantal huisbezoeken daalde. Hierdoor ontstond een steeds grotere behoefte aan praktijkruimte, met laboratorium en een EHBO-kamer. Een nieuw verschijnsel deed zich einde zeventiger jaren voor: het praktijkonderwijs ging bij alle disciplines een rol spelen. Al met al leidde dit in 1977/1978 tot een nieuwe verbouwing, eveneens zeer ingrijpend, waarbij het gebouw zijn huidige contouren verkreeg. Een belangrijke factor hierbij waren ook de gunstige voorwaarden die van kracht werden bij het geven van opleidingen. Alle disciplines gingen een rol spelen in het praktijkonderwijs. Deze nieuwe verbouwing was ook organisatorisch geheel anders voorbereid: de vier deelnemende disciplines hadden hun onderlinge banden vastgelegd door middel van formele samenwerkingsafspraken, er was een bestuur gevormd waarin de vier kerndisciplines vertegenwoordigd waren met ieder twee leden. Voorts waren twee bestuursleden toegevoegd als vertegenwoordigers van de bevolking en er was een vertegenwoordiger van de Gemeente, met een adviserende stem. Begin 1979 werden de statuten van de Stichting Gezondheidscentrum Rhenen bij de notaris gepasseerd. Hiermee was ook juridisch en bestuurlijk een gezonde basis gelegd voor het voortbestaan van het Centrum.

Op deze plaats is het nog van belang één naam te noemen: de heer Berend Haan, die eerst als adviseur van de gemeente, en later als penningmeester en ook nog als voorzitter van de Vereniging Ziekenzorg van onschatbare waarde is geweest. Sinds 1979 hebben er nog diverse bouwkundige aanpassingen plaatsgevonden, de grootste daarvan vond plaats in 1990 toen de ruimte van de kruisorganisatie ingrijpend gewijzigd werd. Hierbij moest de conciërgewoning worden opgeofferd.

Op organisatorisch gebied veranderde er eveneens het nodige. In 1990 deed de coördinator haar intrede. In haar takenpakket stonden het helpen sturen van de dagelijkse gang van zaken, het begeleiden en stimuleren van de samenwerking

tussen de verschillende disciplines en het ondersteunen van het bestuur van de Stichting Gezondheidscentrum Rhenen. Zowel het kruiswerk als de maatschappelijke dienstverlening gingen op in grotere, regionale verbanden. Hiermee namen in het bestuur regiodirecteuren de plaats in van lokale bestuurders. Het betekende de overname van vrijwillig bestuurswerk door beroepsmensen. Geleidelijk is men toegegroeid naar een geheel nieuwe opzet. Er is nu een onafhankelijk bestuur op afstand, gevormd op basis van deskundigheid. De medewerkers vormen een samenwerkingsverband dat aangestuurd wordt door vertegenwoordigers van de grootste disciplines. Dit managementteam wordt ondersteund door de coördinator en de secretaresse. In 2004 werden nieuwe statuten gepasseerd en in 2005 is een nieuwe samenwerkingsovereenkomst getekend.

P. Rienstra

Huisvesting

De huisvesting is opnieuw een probleem aan het worden door diverse factoren. Nieuwe paramedische disciplines zijn toegetreden, zoals de verloskundige, de diëtiste, de logopedie, de trombosedienst enzovoorts. Ook de veranderde werkwijzen, sterke uitbreiding van de thuiszorg en een grotere behoefte aan privacy bij de balies zijn voorbeelden hiervan. Er wordt nu uitgezien naar een nieuwe locatie omdat het huidige gebouw 'uitverbouwd' is.

Het Gezondheidscentrum van 1990

Conclusie

Het huidige gezondheidscentrum is voortgekomen uit een initiatief, genomen in 1969, gebaseerd op het bieden van goede eerstelijnszorg vanuit één gebouw. Het is in die tijd meegegroeid met de veranderende samenleving.

De achterliggende filosofie is: bundeling van krachten in de eerstelijnszorg leidt tot betere resultaten, grotere arbeidsvreugde en het geheel komt de patiënten/cliënten ten goede.

Overzicht van de belangrijkste medische en paramedische dienstverleners die in dit artikel werden vermeld .

W. Waller	huisarts 1906-1938; gemeente- en schoolarts (1921) tot 1943 (overl. 1971)
F.C.H. Commerell	huisarts 1917 - ca 1940
C.A. van Lonkhuijzen	wijkverpleegkundige 1920-ca 1945
C.H. Paris	huisarts 1931-1960 (overl. 1960)
C.J. van Kerkwijk	huisarts 1938-1951
S.M. van Ommeren	huisarts 1940-1975; gemeente-arts 1943-1977 (overl. 1994)
E.L. de Kat	verloskundige 1941-?
G.H. Feitsma	wijkverpleegkundige 1944-?; overl. 1985)
W. Treffers	huisarts 1957- ca. 1953 (overl. 1953)
B. Stegeman	huisarts 1951-1981; gemeente-arts, (overl. 1981)
J. Slagter	wijkverpleegkundige 1956-1969
G.E. Wijchers	1953-1976 (overl. 1984)
F. Almekinders	huisarts 1958-1993
P. Rienstra	huisarts 1960-1991; overl. 1991)

Herinneringen aan de totstandkoming van het Bevrijdingsmonument aan de Herenstraat

H.P. Deys

Het moet ongeveer eind 1994 geweest zijn, toen de toenmalige burgemeester H.S. Top mij benaderde in verband met zijn idee, een oorlogsmonument voor de Rhenense burgers op te richten. Rhenen had reeds een groot herdenkingsmonument op de Erebegraafplaats, maar dit was en is specifiek een monument ter nagedachtenis van de gesneuvelde militaire slachtoffers. Aan de burgers dacht niemand, was zijn stelling.

Na enige gedachtenwisselingen werd geconcludeerd dat het plan inderdaad uitvoerbaar moest zijn. De gemeente had een klein 'potje' waaruit een deel van de kosten zou kunnen worden gefinancierd, en één van de plaatselijke banken zou worden benaderd met de vraag mee te willen doen aan de uitvoering ervan. Een plek was ook gauw gevonden. De ruimte onderaan het Koningin Elizabethplantsoen, tussen het toenmalig gemeentehuis (het oude jongensinternaat) en het Chinese restaurant aan de Herenstraat kwam,

vooral ook in symbolische zin, als beste locatie naar voren. Van daar uit namelijk was in de meidagen van 1940 de verwoesting van de Rhenense binnenstad begonnen. Weliswaar hadden een aantal woningen aan de Grebbeberg zwaar te lijden gehad van de strijd om de Grebbeberg, vanaf het Koningin Elizabethplantsoen echter was vrijwel de gehele toenmalige Heerenstraat en omgeving tot één puinhoop geworden.

Wij zouden de directeur van de Rabobank benaderen met de vraag, of hij er voor voelde het plan financieel te ondersteunen. Een bespreking op het gemeentehuis volgde en hij bleek inderdaad bereid te zijn, zijn bestuur voor te stellen het idee financieel te ondersteunen. Na deze toezegging werd er gedacht aan een uitvoerend kunstenaar om een monument te kunnen realiseren. Ik kende uit mijn studententijd in Utrecht een beeldhouwer, die hoofdzakelijk in brons werkte, en ook in 1975 het beeld voor de nieuwe apotheek aan de Nieuwe Veenendaalseweg had gemaakt: Wout Maters.

Toen Wout benaderd werd was hij meteen enthousiast. De opdracht die hij kreeg luidde: iets te maken dat de wederopbouw van Rhenen moet uitbeelden. De enige voorwaarde was, dat het monument vandalisme-bestendig moest zijn. Hij zag het al voor zich: een stuk of wat brokken puin, en daarboven uit

iets dat omhoog zou rijzen. Hij verzamelde allerlei materialen en het meest geschikt bleek roestvrij staal.

Toen ik zo langzamerhand begon door te krijgen, hoe het monument er uit ging zien, herinnerde ik mij dat er in de Gijsbrecht van Vondel iets over een verwoeste stad werd gezegd. Bij De Slegte in Utrecht vond ik de Gijsbrecht, en ben daarin aan het lezen geslagen. Hierin vond ik de tekst, die uiteindelijk op de 'puinhopen' van het monument werd aangebracht:

'AL LEIT DE STAD VERWOEST EN WIL DAER VAN NIET YZEN - ZY ZAL MET GROETER GLANS UIT ASCH EN STOF VERRYZEN'.

Op 5 mei 1995 werd het monument door burgemeester Top onthuld. Drie witte duiven werden losgelaten, die elk een van de kernen van de gemeente representeren. De verwoeste stad wordt gesymboliseerd door enkele gebroken granietplaten, waarop de tekst van Vondel is ingehakt. Tussen deze platen rijst een rode kronkelende buis omhoog, die het vuur symboliseert, dat in mei 1940 de binnenstad van Rhenen verwoest heeft. Daarnaast stijgt een dikkere, blank roestvrijstalen buis omhoog, die de nieuwe binnenstad voor moet stellen.

Thans, anno 2006, staat het monument er nog even fier bij als tijdens de onthulling. Er is niets aan vernield of met spuitbussen bevlekt. Er is echter één bedreiging: de naderende nieuwbouw en hiermee gepaard gaande herinrichting van de Binnenstad-oost. Daarbij bestaat de mogelijkheid, dat het monument verplaatst zal moeten worden. De gemeente is echter bereid om het uiterste te doen dit monument in te passen in de nieuwe plannen. Ik heb goede hoop dat er inderdaad een geslaagde oplossing zal worden gevonden voor een inpassing in de nieuwe entourage.

Nieuwe uitgave van de Historische vereniging: Een verjaarskalender met oude prentbriefkaarten

Op Koninginnedag
 verscheen een verjaars-
 kalender, uitgegeven
 door de Historische
 Vereniging. Behalve het
 voorblad met 3 oude
 prentbriefkaarten bevat
 de kalender 12 bladen
 met elk 2 oude kaar-
 ten. De prijs bedraagt €
 7,50 en met eventuele
 verzendkosten € 9,25.

U kunt een bestelling
 doen door de kalender op
 te halen bij ons bestuurs-
 lid logistiek en PR: ing.
 H.B. Gieszen, Bruine
 Engseweg 40, óf de
 kalender te laten opstu-
 ren: telefonisch 0317-
 616075, of per email:
henkgieszen@zonnet.nl

OUD RHENEN - Een eeuw horeca op de berg 1906-2006

VIJFENTWINTIGSTE

JAARGANG

SEPTEMBER 2006

NO. 3

OUD RHENEN

Een eeuw horeca op de berg
1906 - 2006

*Berg en Bosch
't Koetshuis
Residence Rhenen*

Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen en Omstreken

Voorzitter : dr. H.P. Deys, Rhenen, tel. 0317-612812
Secretaris : W.H. Strous, Bruine Engseweg 25,
3911 CJ Rhenen, tel. 0317-614067
Penningmeester : L.E.G. Bultje – van Dillen, Wageningen
Postbank 1211163, tel. 0317-472129
Logistiek, Ledenwerving en PR : H.B. Gieszen ing., Bruine Engseweg 40
3911 CL Rhenen, tel. 0317-616076
Leden : H.E. Dekhuijzen, Rhenen, tel. 0317-612653
J.M.D. Doorman, Rhenen, tel. 0317-613279
dr. A.J. de Jong, Voorthuizen, tel. 0342-471039

Website: : www.oudrhenen.nl

Redactiecommissie Oud Rhenen

dr. A.J. de Jong, Voorthuizen, tel. 0342-471039
W.H. Strous, Rhenen, tel. 0317-614067

Inleveren kopij: Bruine Engseweg 25, 3911 CJ Rhenen

*Uitgegeven met behulp van een subsidie door
de Stichting Gebroken Lente, Rhenen*

ISSN-1384-3338

*Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen dan na
schriftelijke, voorafgaande toestemming van de redactie.*

Omslagfoto: foto van Berg en Bosch anno 1909

Ontwerp en druk: Drukkerij Cunera b.v., Rhenen

O U D R H E N E N

Tijdschrift voor de Historie van Rhenen

uitgegeven door de

Historische Vereniging

Oudheidkamer Rhenen en Omstreken

EEN EEUW HORECA OP DE BERG

1906 - 2006

BERG EN BOSCH

‘T KOETSHUIS

RESIDENCE RHENEN

vijftiengste jaargang

september 2006

no. 3

Inhoudsopgave

Een eeuw horeca op de Berg 1906 - 2006

H.P. Deys blz. 5

Een eeuw horeca op de Berg

1906 - 2006

Berg en Bosch - 't Koetshuis - Residence Rhenen

H.P. Deys

Eind 1906 werd door een jonge Veenendaalse ondernemer in Rhenen, vlak bij de grens met Veenendaal, een hotel-pension opgericht, dat na ruim dertig jaar in diverse andere handen is overgegaan. In het verleden zijn van dit voormalige hotel-pension Berg en Bosch vele prentbriefkaarten vervaardigd, en van dit pension en het voormalige Koetshuis zijn in verschillend familiebezit gelukkig veel foto's bewaard gebleven. Met behulp van het Kadaster, de gemeentelijke bouwvergunningen, diverse interviews met familieleden, voormalige medewerkers en vroegere bezoekers en dergelijke uit verschillende perioden is er heel wat te vertellen over de opeenvolgende etablissementen, die er gedurende de afgelopen honderd jaar gevestigd zijn geweest.

In het noorden van de gemeente Rhenen, tussen de Veenendaalse straatweg en de Oude Veensegrindweg, net ten noorden van de Galgenweg midden in het Schupse Bos, lag vroeger een vrij langgerekt perceel bosgrond. In de tijd dat het Kadaster werd ingesteld, anno 1832, was hier een stuk 'dennenbosch' in het bezit van Angenietje Quint, de echtgenote van Pieter van Laar, het kadastrale nummer was

Cornelis van Hardeveld, ca. 1900

*Cornelis van Hardeveld met zijn eerste vrouw
Cornelia van Dolder en dochter Nela Wesselina*

Berg en Bosch in 1909

sectie H nr. 250. Zij verkocht van de oorspronkelijke ruim 12 ha een stuk van 5,68 ha aan Wouter en Angenieta Clasina van Altena te Rhenen. Dit stuk bos verwisselde in de komende decennia nog enkele keren van eigenaar, en zo kwamen achtereenvolgens Jan de Ridder Fzn. en Gijsb. Joh. van Schaik uit Amerongen en Rhenen, M.A.G. Stolk en Jan Fred. de Ridder uit Utrecht en Amerongen en tenslotte Hendr. Johs. de Ridder uit Rhenen in het bezit van dit stuk bos.

Hotel-pension

Het terrein was intussen geëxploiteerd, want inmiddels was de kadastrale omschrijving 'heide en opslag dennen' geworden. De Ridder verkocht het gehele terrein in 1906 weer door aan de Veenendaler Cornelis van Hardeveld Cornelisz, die reeds als kind verklaard had, er een groot hotel te willen bouwen. Op drie-en dertigjarige leeftijd had hij kennelijk de moed opgevat op dit stuk grond iets te ondernemen, want in december 1906 werd aan hem door B&W van Rhenen een vergunning verleend tot het bouwen van een hotel-pension op het terrein kadastraal bekend onder nr. H 1949 en reeds in juli 1907 kreeg Van Hardeveld verlof tot 'verkoop van alcoholhoudenden drank, andere dan sterken drank, in de eetzaal, de woonkamer, de beneden voorkamer, de biljartzaal, de waranda, het bovenbalkon en het voorbalkon van het perceel H 1949'. Deze vergunning werd in augustus aangevuld met 'de tuin'.

Helaas was toen de Woningwet net nog niet van kracht, zodat een bouw aanvraag met officiële bijlagen (sinds 1908 vereist) niet ingediend behoefde te worden, en

Document 2/8 1907 bij de Hinderwetvergunning voor de drinkwaterpomp

daarom zijn er ook geen bouwtekeningen van bewaard gebleven. Een architect is dan ook niet bekend, maar wél weten we, dat Van Hardeveld altijd veel deed met de Veenendaalse architect-aannemer Van Kreeel, en we moeten aannemen dat deze ook de architect van het hotel moet zijn geweest. Bovendien is de Hinderwetvergunning voor 'een inrichting tot oppomping van water in zijn hotel door middel van een petroleummotor', waarbij een motor van 2 pK werd toegepast, ondertekend door B. v Kreeel, architect, Veenendaal 2/8 1907, zodat het welhaast zeker is dat Van Kreeel ook de architect van het gebouw is geweest.

Het gebouw vertoont gelijkenis met Hotel-Pension 'Rustoord', het huidige Restaurant Azië aan de Rijksweg/hoek Veenendaalsestraatweg in Elst. Dit pension stamt uit dezelfde tijd, het werd ongeveer op dezelfde dag door de landmeter van het Kadaster opgemeten in het

Pension Rustoord in Elst, ca. 1915

dienstjaar 1909, dat wil zeggen dat het gebouw gereedgekomen moet zijn in 1908. Eigenaar van Rustoord was de uit Zeist afkomstige huisknecht Gerrit Heijnekamp, die zich er in 1908 vestigde als pensionhouder.

Cees van Hardeveld was een ondernemend man, die risico's durfde te nemen. Alleen al het bouwen van het grote hotel 'in the middle of nowhere' getuigt daarvan. Voor electriciteit moest een kilometerslange kabel worden aangelegd en bekostigd. Voor water moest een 90 meter diepe put worden geslagen. Er gaan verhalen volgens welke er bij die put paarden werden ingezet om het water op te pompen. Dit kan nauwelijks op waarheid berusten, omdat wij gezien hebben dat hij reeds in oktober 1908 vergunning kreeg voor 'het oppompen van water, ter watervoorziening hotel Berg en Bosch'. Hierdoor was het hotel, zeker ook landelijk gezien, reeds in een zeer vroeg stadium voorzien van stromend water. Tussen het hotel en de muziektent stond het pompgebouw, duidelijk waarneembaar op de foto's van 1908 en 1909.

Veranda

Het hotel was in de twintiger jaren van de vorige eeuw aanvankelijk telefonisch bereikbaar onder nummer 23, dit werd later 323. Uit oude foto's en prentbriefkaarten blijkt dat het bos toen nog lang zo dicht niet was als tegenwoordig. Het hotel, enigszins op een opgeworpen heuvel gelegen, was een enorm groot bouwwerk, zeker voor die tijd. Het was een bijna kubusvormig gebouw met een begane grond, twee verdiepingen en een souterrain. Volgens opgaven van de landmeter indertijd waren de afmetingen: 15,25 m breed en 14 m diep. Berekend aan de hand van prentbriefkaarten moet de hoogte, zonder het souterrain, dus vanaf de verdieping met de veranda ongeveer 11 m hoog zijn geweest (zonder de borstwering).

De familie in de veranda van Berg en Bosch

Het jongetje links (Kees) en de meisjes met strik (Cor, Nela en Truus) zijn kinderen van Cornelis van Hardeveld, hier poserend voor de veranda, ca. 1915

ring op het platte dak). De achtergevel stak dieper, omdat deze in tegenstelling tot de voorgevel niet aangeaard was. Tegen de voorgevel (gericht op het noordoosten, richting vallei, maar gemakshalve noemen we dit maar de noordgevel) bevond zich over de gehele breedte een veranda. Tegen het midden van de rechterzijgevel (de 'oostgevel') was een uitbouw aangebracht die aan beide zijden een raambreedte vrijliet, en tot en met de eerste verdieping reikte, voorzien van een plat dak en met een ijzeren hek afgezet, waardoor een balkon voor de tweede verdieping werd gevormd. Een stenen stoeptrap maakte verbinding met de begane grond, die hier lager was gelegen dan aan de voorzijde. De achtergevel was geheel vlak en de linkergevel was in het midden, tussen de lisenen voorzien van een forse brede stenen, overluifelde trap met 9 brede treden, met op de luifel een balkon vóór het middenvenster van de eerste verdieping. Deze statige trappartij vormde de hoofdingang van het etablissement. De verdeling van de ramen is op bijgaande foto's af te lezen en wordt hier niet beschreven. In het souterrain bevonden zich de keuken

De zitskamer of conversatiezaal van Berg en Bosch

De eetzaal van Berg en Bosch

Enige tijd heeft er een luifel tegen de achtergevel van Berg en Bosch gehangen

De toegangsweg naar Berg en Bosch. Van links naar rechts loopt de Veenendaalsestraatweg van Elst naar Veenendaal

Berg en Bosch ca. 1911

Kees de Ruiter, 1 jaar, in de kinderstoel

Hansje de Ruiter buiten bij de stenen stoeptrap in de oostgevel, 1934

Wandelen in de tuin

en de bijkeuken en een grote (voorraad-) kelder. Ten behoeve van de ijskast werden om de paar dagen grote staven ijs naar binnen gedragen.

Van de keuken uit konden met behulp van een etensliftje de maaltijden worden vervoerd naar de bel-etage, de belangrijkste verdieping. Een gang verdeelde deze verdieping in twee delen, de gang liep vanaf de hoofdingang in de westgevel, naar de stenen trap in de oostgevel. Aan de linkerkant van de gang bevond zich de eetzaal, die overging in de veranda. Vanuit de hoofdingang meteen naar rechts was de lounge. In de eerste en tweede verdieping waren de hotelkamers gesitueerd. De gevels waren fraai voorzien van steeds twee lisenen en hoeklisenen. De lisenen eindigden bij het platte dak in zuilvormige uitbouwsels, waartussen een stenen borstwering was aangebracht. Er heeft, volgens een oude foto, in de begintijd gedurende een bepaalde periode tegen de achtergevel, boven de bovenste vensters, over de gehele gevelbreedte een ongeveer 2 m breed uitstekende luifel gezeten, die een flauwe hoek naar beneden maakte. Deze luifel treffen we niet meer aan op latere prentbriefkaarten. Op het dak bevond zich een kubusvormig bouwsel van ca 2 m breed waarin de trap vanaf de bovenste verdieping naar het dak uitkwam. Hierop stond een bliksemafleider die gefixeerd werd door enkele tuidraden.

Een eindje ten noordwesten naast het hoofdgebouw stond het koetshuis, een hoog gebouw met een mansardedak (een geknikt dak). De lengte was 12,4 m en de breedte 10,2 m. De hoogte zal zo'n 10 m hebben bedragen. In de zuidgevel (zie de foto uit 1909) was een grote dubbele staldeur aangebracht, waarboven zich een langwerpig hoog hooiluik bevond. Er waren in de verdieping 3 kamers bestemd voor het personeel en de rest was als zolder in gebruik. De familie woonde in een van de kamers van het hotel, maar wanneer het druk was, nam de familie de kamers in het koetshuis in beslag waardoor er in het hotel ruimte vrij kwam ten behoeve van de gasten.

De koets van De Haas bij Berg en Bosch, links de noordgevel met veranda, rechts de westgevel met de hoofdingang. Geheel rechts het pomphuisje van de watervoorziening, 1908

De tuin van Berg en Bosch, ca. 1911 met opgeklapte tuinstoeltjes

Berg en Bosch ca. 1930

Volledig pension

Zonder horeca-ervaring, -traditie of -opleiding hebben Van Hardeveld en zijn vrouw het hotel met veel moed, werk en inzet, maar ook met veel moeite en tegenslagen in stand weten te houden. We denken dan vooral aan de periode gedurende de Eerste wereldoorlog 1914-1918, en aan de crisistijd van de jaren '30. Hij moet een bevlogen man zijn geweest. Er moest door beiden hard gewerkt worden, maar ook door de kinderen.

Het hotel was 's winters gesloten, de familie woonde dan in de Hoofdstraat in Veenendaal, op de plaats waar tegenwoordig het pand van de Wibra is gelegen. In maart/april werd het gehele hotel schoon gemaakt, de eerste reserveringen kwamen dan binnen tegen Pasen. Eind oktober werd alles weer voor de winterperiode opgeslagen.

De bovenverdieping werd om gezondheidsredenen sinds 1936 des zomers bewoond door de oudste dochter met man en kinderen. Zij moesten tijdens de mobilisatie op 9 september 1939 hals over kop verhuizen naar hun eigenlijke woning aan de Hoogstraat, omdat Berg en Bosch was gevorderd door het Nederlandse leger. Het hotel was reeds aan de wintersluiting begonnen maar het kwam toen vol met soldaten te zitten.

Uit een folder uit de jaren 1930 haal ik de volgende gegevens. Het hotel had 22 kamers, grote eet- en conversatiezalen, een badkamer, warm en koud stromend water, afkomstig uit een eigen, diepe put. De eet- en conversatiezalen waren

Berg en Bosch

Berg en Bosch

Opa met een kleindochter

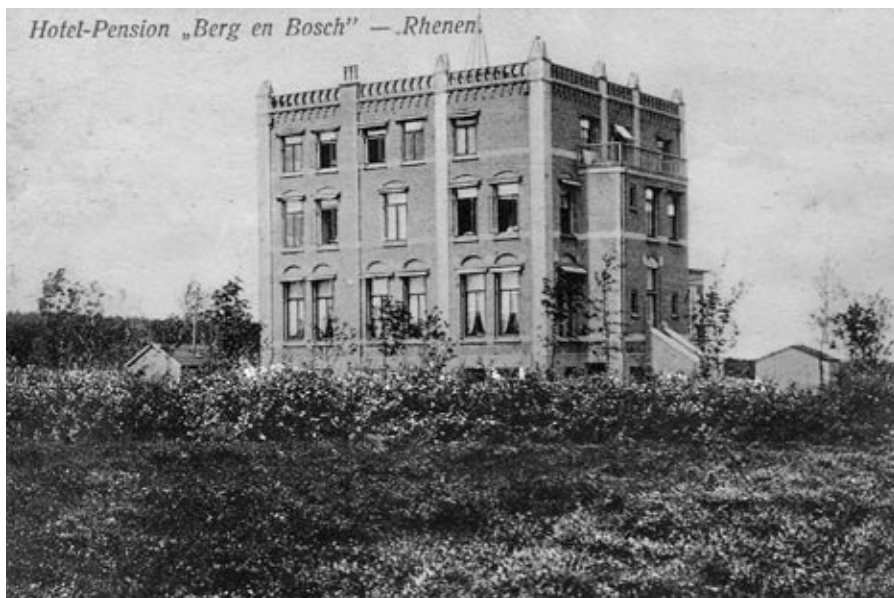
bestemd voor gemeenschappelijk gebruik, maar iedere familie en vooral wanneer er kinderen waren, kreeg een afzonderlijke tafel. Onder volledig pension werd verstaan: ontbijt, lunch, diner en avondthee. De pensionprijzen in het voor- en naseizoen bedroegen per persoon f 5,=, voor 2 personen 10,= en voor 3 personen 15,=, maar de tarieven liepen af, bijvoorbeeld bij 5 dagen waren dit bedragen van resp. 3,50 6,= en 8,50. Kinderen kregen korting, bijvoorbeeld tussen 4 en 9 jaar f 0,50 per dag en kinderen beneden de 2 jaar konden er voor halve prijs terecht. Logies met ontbijt kostte f 2,50, het diner (menu van de dag) kostte f 2,25 en de lunch bedroeg f 1,25.

RHENEN

Hôtel – Pension „Berg en Bosch“

Berg en Bosch

De achterzijde van Berg en Bosch. Links en rechts een prieeltje

De hoofdingang van Berg en Bosch in de zuidgevel

Hotel - Pension Berg en Bosch

RHENEN - Tel. 23 (Veenendaal)

Het mooist gelegen Hotel van den omtrek.

Bekend om zijn prima keuken, goed verzorgde menu's en uiterste zindelijkheid.

Vooroorlogs tarieven

Vraagt Prospectus.

C. van Hardeveld.

Advertentie van Berg en Bosch

Ook weer zo'n legendarisch verhaal vertelt, dat de gasten met de paardentram vanaf De Klomp naar Berg en Bosch reden. Er is hier in de regio nooit een paardentram geweest. De waarheid is, dat de gasten met een koetsje met paard van het hotel werden opgehaald. Men bezat een dogcar en een diligence, in het koetshuis zelf stonden eerst de koetsjes en de paarden. Al gauw werd er een automobiel aangeschaft, een grote zwarte Cadillac. Chauffeur was Henk 'Muus' (Henk van Ginkel, de 'muis'), een manus-van-alles, die later ook nog bij 't Koetshuis heeft gewerkt. Hij haalde de gasten van Station Veenendaal (lijn Amersfoort-Kesteren), Veenendaal-de Klomp of van de bushalte in Elst. Dit kostte wel ongeveer 60 cent. De gasten werden bij aankomst door Cornelis van Hardeveld zelf opgewacht, hij stond dan boven aan de trap van de hoofdingang. Van Ginkel bracht de koffers van

de gasten naar hun kamer, hij poetste de schoenen, maar was ook verantwoordelijk voor het onderhoud van de tuin. Het personeel bestond over het algemeen uit 5 à 6 werksters, die het hotel schoon hielden, de kamers en de bedden van de gasten opmaakten en dergelijke. Er werden veel bruiloftsfeesten gehouden in Berg en Bosch. Het was een prima locatie voor deze plechtigheden, en men werd er gewoonlijk met een koets van de firma De Haas heen gereden.

*Henk van Ginkel, 'de Muus' en Hansje de Ruiter
in 1936*

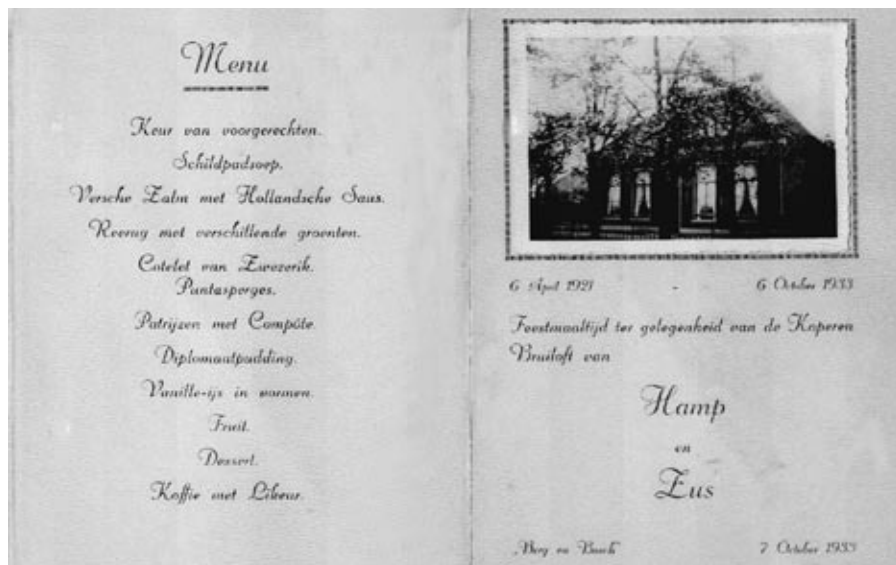
Een familie-bruifloft in Berg en Bosch

Zomer 1935

Het bruilofstdiner van dokter Jan Kets in 1932 werd gehouden in de veranda

Het menu in Berg en Bosch tijdens de viering van een koperen bruiloft

Keuken

In de keuken werkte een aankomend kok, tot 1911 bijgestaan door mevrouw Van Hardeveld, en na haar overlijden door Cornelis' tweede vrouw. Het was er 's zomers hard werken, en zij had het dan ook zwaar in deze periode. Als er een diner was voor de 'upper ten' werd uit Wageningen kok Minderhoud opgeroepen. Een van de obers heette Spanjer. Verschillende leden van de familie Van de Haar en Van Dijk, die in de buurt woonden, hebben hier ook gewerkt als tuinman, in de huishouding en zo voorts.

Dansen bij een huwelijksfeest

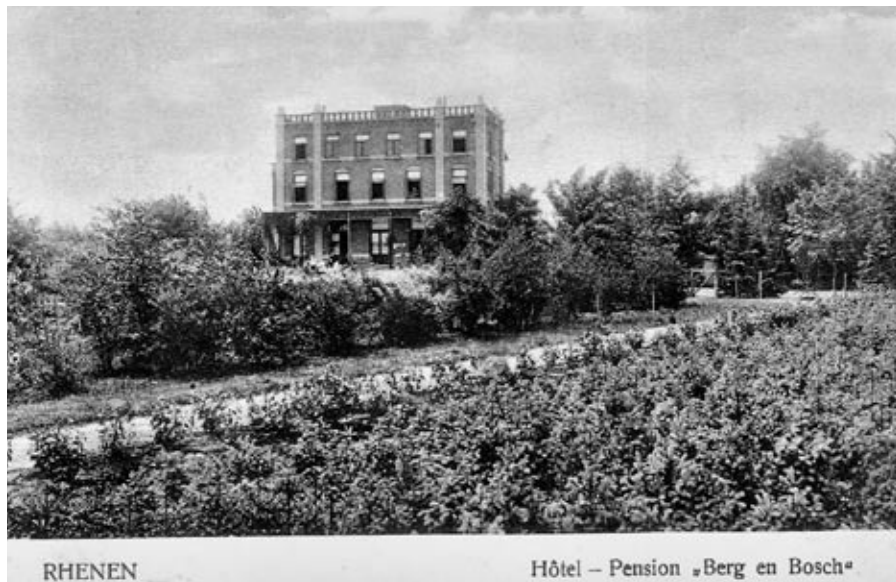
Berg en Bosch

Tussen het koetshuis en het hoofdgebouw stond een muziektent. De vrij steil opgebouwde kap was door zes staanders met steeds twee schoren gefixeerd. Later is deze tent vervangen door een zestal ongeschoorde staanders en een veel flauwer verlopende kap. Er gebeurde echter weinig in deze tent en deze werd dan uiteindelijk ook afgebroken.

In de nabijheid hiervan stonden nog twee kleine schuurtjes met zadeldak. Het hotel was, zoals we eerder zagen, reeds in een zeer vroeg stadium voorzien van stromend water. Om het gebouw hebben drie prieeltjes gestaan.

De tuin

Bij het hotel behoorde ook een parkachtig aangelegde tuin. Omdat de tuin de hoofdlijnen van het grondstuk volgde, en het hotel er iets scheef op was geplaatst, lag de tuin schuin voor de veranda. Deze tuin was grotendeels op aanwijzingen van Cornelis van Hardeveld aangelegd. In de twee grote zijvakken stonden rode beukenbomen en aan de zuidzijde een aantal tamme kastanjes. Ik heb getracht aan de hand van oude prentbriefkaarten de tuin te reconstrueren. De hedendaagse Veenendaalse tuinarchitect Sietse Hagen heeft er een prachtige tekening van gemaakt. Deze tekening blijft een benadering van de oude situatie, omdat de ware afmetingen van de cirkels en de verschillende tuinonderdelen moeilijk zijn af te lezen aan de hand van de prentbriefkaarten, waar alles in perspectief op staat.

Berg en Bosch

Behalve de tuin, moes- en fruittuinen, lag er aan de noordzijde nog een groot stuk grond waar ruimte was voor een voetbalveld. Dit veld werd regelmatig verhuurd aan Veenendaalse clubs. Hier maakte ook de korfbalclub gebruik van. Tijdens de mobilisatie in 1939 werd een groot deel van dit terrein ten behoeve van de bouw van stellingen afgegraven.

Op de tennisbaan, de eerste waar Veenendalers gebruik van konden maken, werd druk getennist door de Veenendaalse Van Schuppens, Van Leeuwens, De Ruiters enzovoorts. Deze tennisbaan vergde veel onderhoud. Er was ook nog wel een andere tennisbaan in de buurt, namelijk langs de Oude Veensegrindweg, deze behoorde bij het pension Bergzicht, het latere Juliana Ziekenhuis. Het bijzondere van deze tennisbanen, evenals van het nabijgelegen Bergbad was, dat deze alle in de gemeente Rhenen

De tuin van Berg en Bosch in een beginstadium

lagen, waar men lang niet zulke beperkingen in verband met de zondagsrust nastreefde als toen in Veenendaal het geval was.

De onderneming was in grote mate selfsupporting. In de moestuin werden allerlei groenten gekweekt, zoals sla, aardappels ('van die heerlijke vroege zand-aardappelen'), maar ook frambozen en aardbeien. Aan beide zijden langs het terrein stonden fruitbomen en in de boomgaardjes groeiden appels (rode sterappels), wat peren en kersen en er was een groot aantal kippen die voor de eieren zorgden. Ook stonden er nog twee notenbomen. Aan de zuidzijde van het terrein stonden enkele tamme kastanjes.

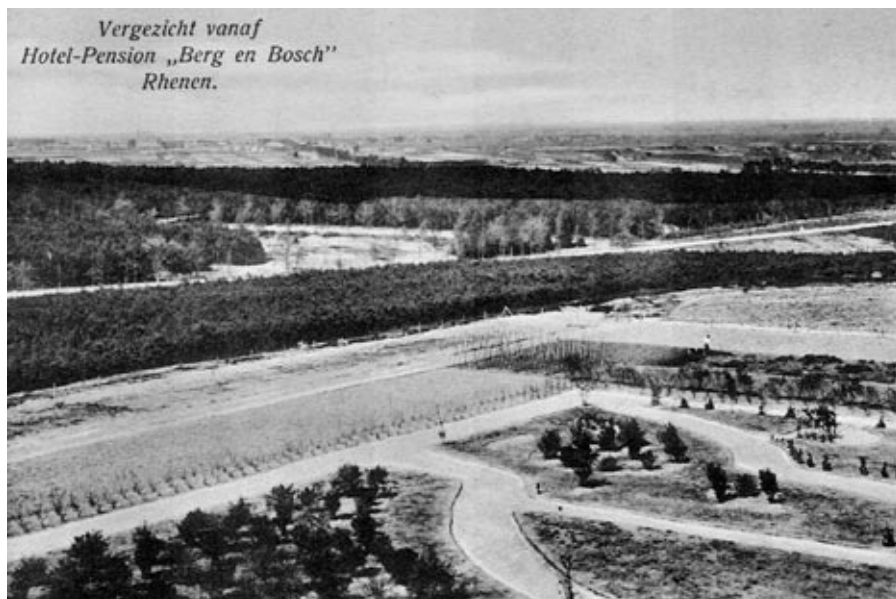
De oprijlaan naar Berg en Bosch

Cornelis van Hardeveld, geboren in Veenendaal op 20 november 1873, heeft aanvankelijk gewerkt in de vleesexport. Later werd hij bierbottelaar. Zijn ouders hadden trouwens in Veenendaal een slijterij. Hij werd in het Rhenense bevolkingsregister ingeschreven op 25 juli 1907, toen was kennelijk de bouw van het hotel gereed en kon hij er zijn intrek in nemen. Zijn beroep in dit register werd vermeld als bierbottelaar, later veranderd in pensionhouder. Het gezin werd uitgeschreven naar Veenendaal in september 1917. Vermoedelijk is toen de gewoonte gekomen, alleen 's zomers enkele maanden in Berg en Bosch te verblijven.

Cornelis was getrouwd met de Veense Cornelia Wilhelmina van Dolder. Zij kregen in de jaren 1906-1909 vier dochters. De laatste dochter stierf twee maanden oud. In maart 1910 kwam er nog een zoon, genaamd Cornelis. Cornelia van Dolder

Vier prentbriefkaarten op één kaart

De tuin van Berg en Bosch ca. 1918

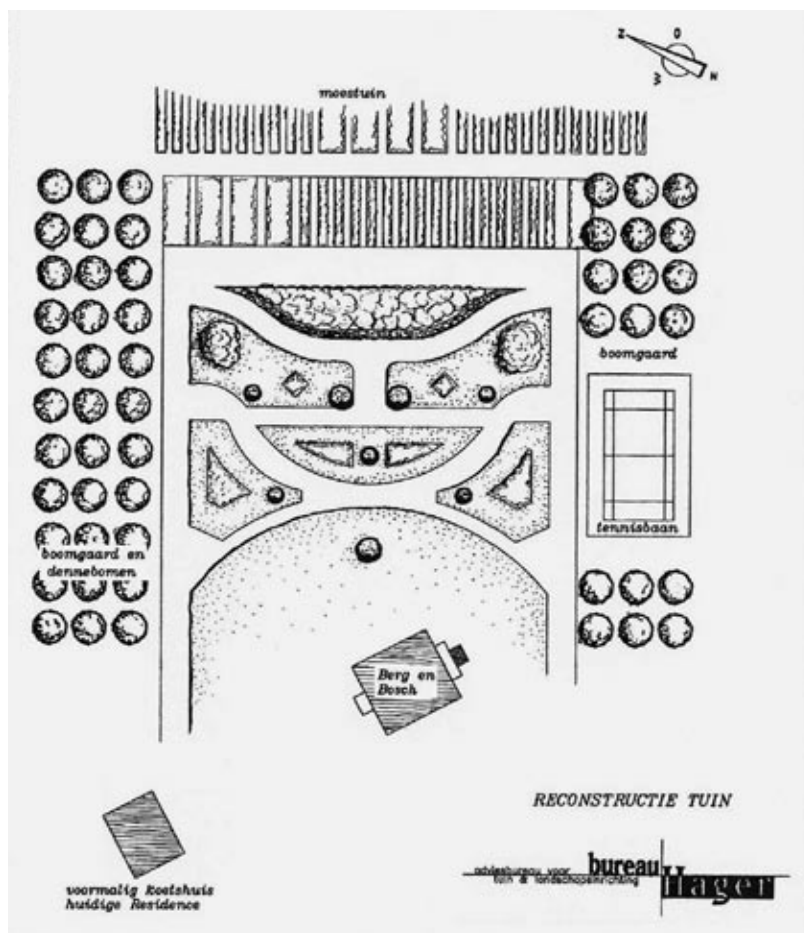

Berg en Bosch met de Rhododendron, die er thans nog staat

De tuin van Berg en Bosch in 1939

stierf in mei 1911, 30 jaar oud. Eind december 1912 hertrouwde Cornelis met Adriana van Dolder, een zuster van zijn overleden vrouw, waarna nog vier kinderen werden geboren. Cornelis senior, 'een heel lieve man', overleed in 1957. De jaren 1941 tot 1943 vormden voor Cees van Hardeveld een zwarte periode: zijn tweede vrouw stierf en zijn dochter Adriana overleed in 1943 op 34-jarige leeftijd. Hij kon het tenslotte niet meer bolwerken, en mede om gezondheidsredenen was hij genoodzaakt Berg en Bosch, zijn levenswerk, in 1942 te verkopen, waarmee er een eind kwam aan een, zeker voor de familie, unieke en sprookjesachtige periode. Het gastenboek, dat de periode 1907-1938 beslaat, is bewaard gebleven en het is

Reconstructie van de tuin van Berg en Bosch

De tennisbaan midden dertiger jaren van de vorige eeuw

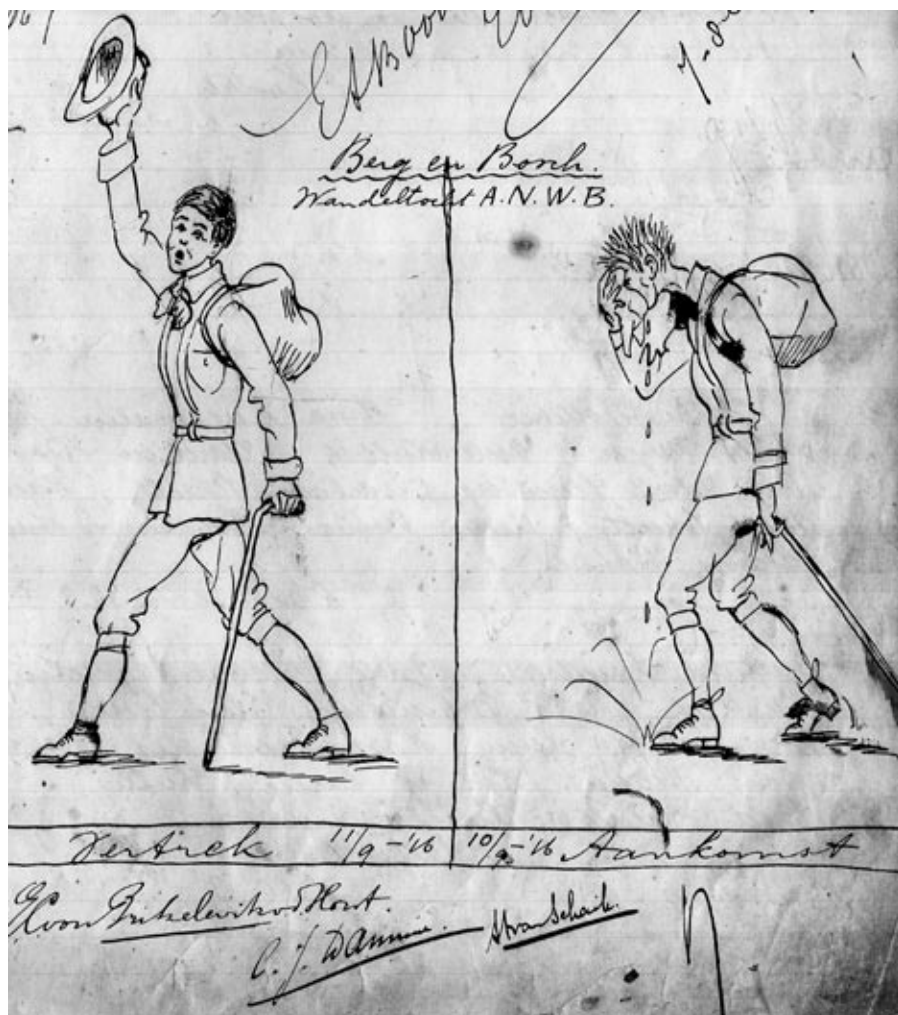
De tennisbaan midden dertiger jaren van de vorige eeuw

Cornelis van Hardeveld met zijn tweede vrouw Adriana van Dolder

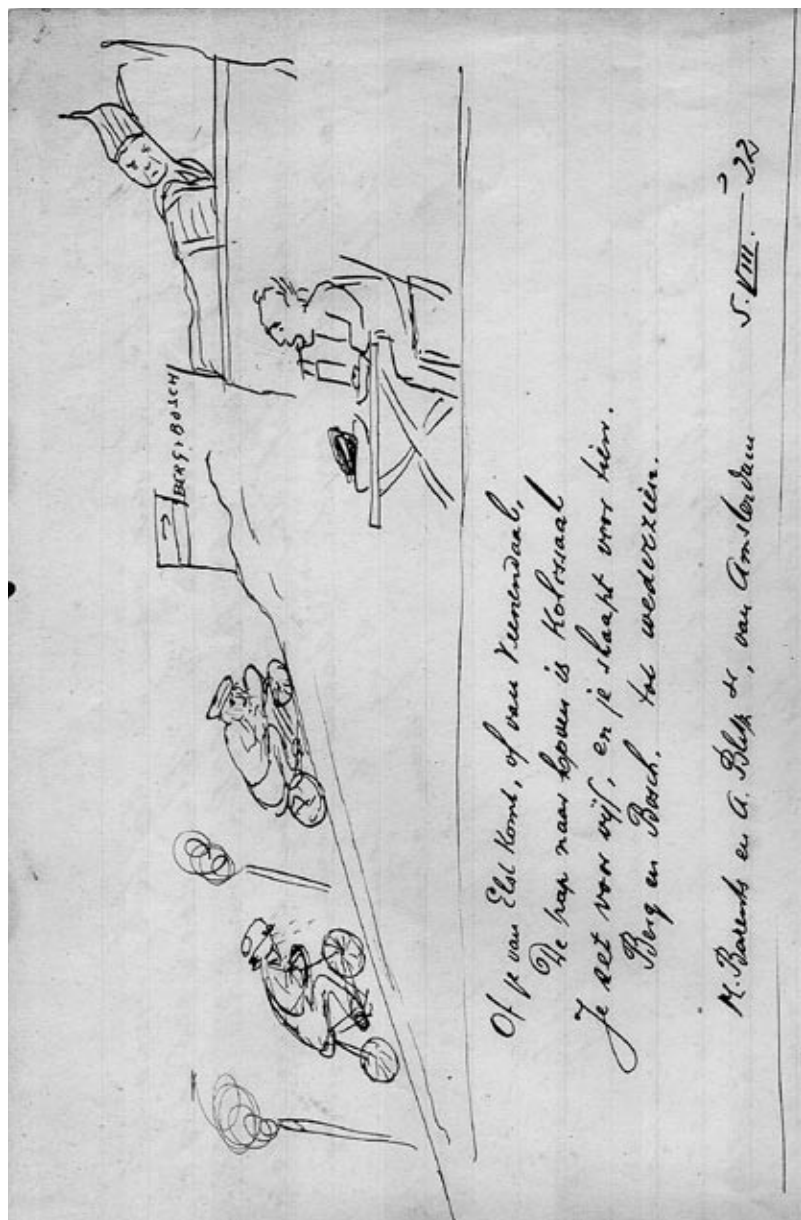

Hansje de Ruiter op de step op de tennisbaan, still uit een familiefilmpje

Uit het gastenboek

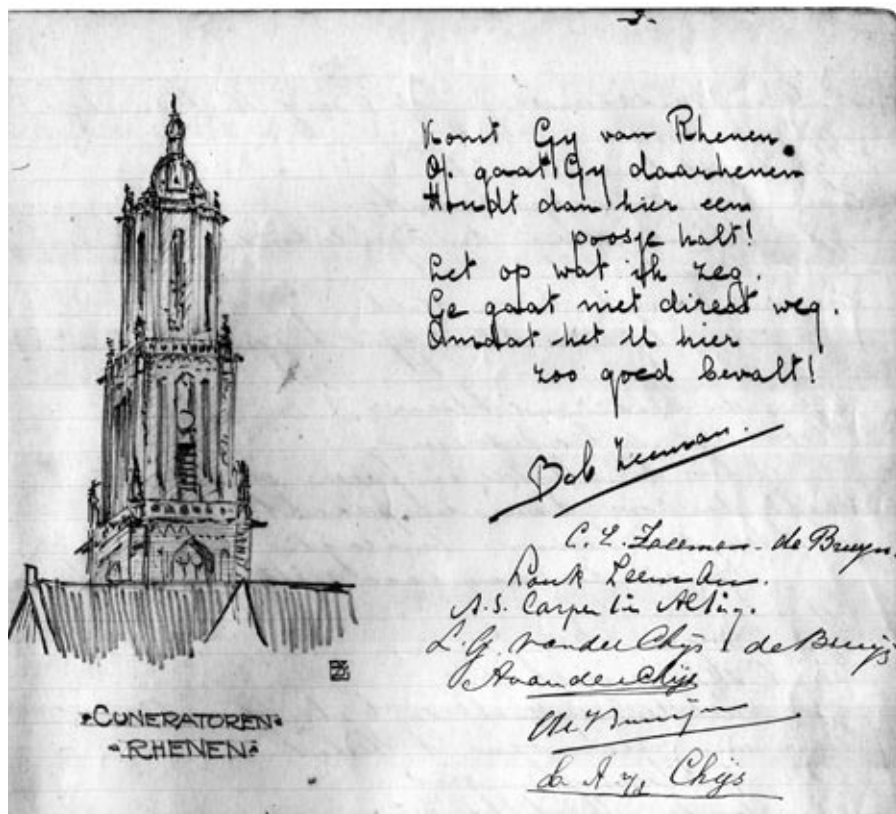
nog in het bezit van de familie. Uit de vele dankbare schrijfsels blijkt hoe prettig het verblijf op Berg en Bosch werd ervaren. Wel valt op dat er in de latere jaren, zo na 1930, veel minder in het boek geschreven werd. We zitten dan in de Crisisjaren, ook voor het hotel kennelijk een zware tijd. Naast de goede sfeer en verzorging in het hotel wordt in dit gastenboek ook vaak het vriendelijke en dienende personeel geroemd.

Uit het gastenboek

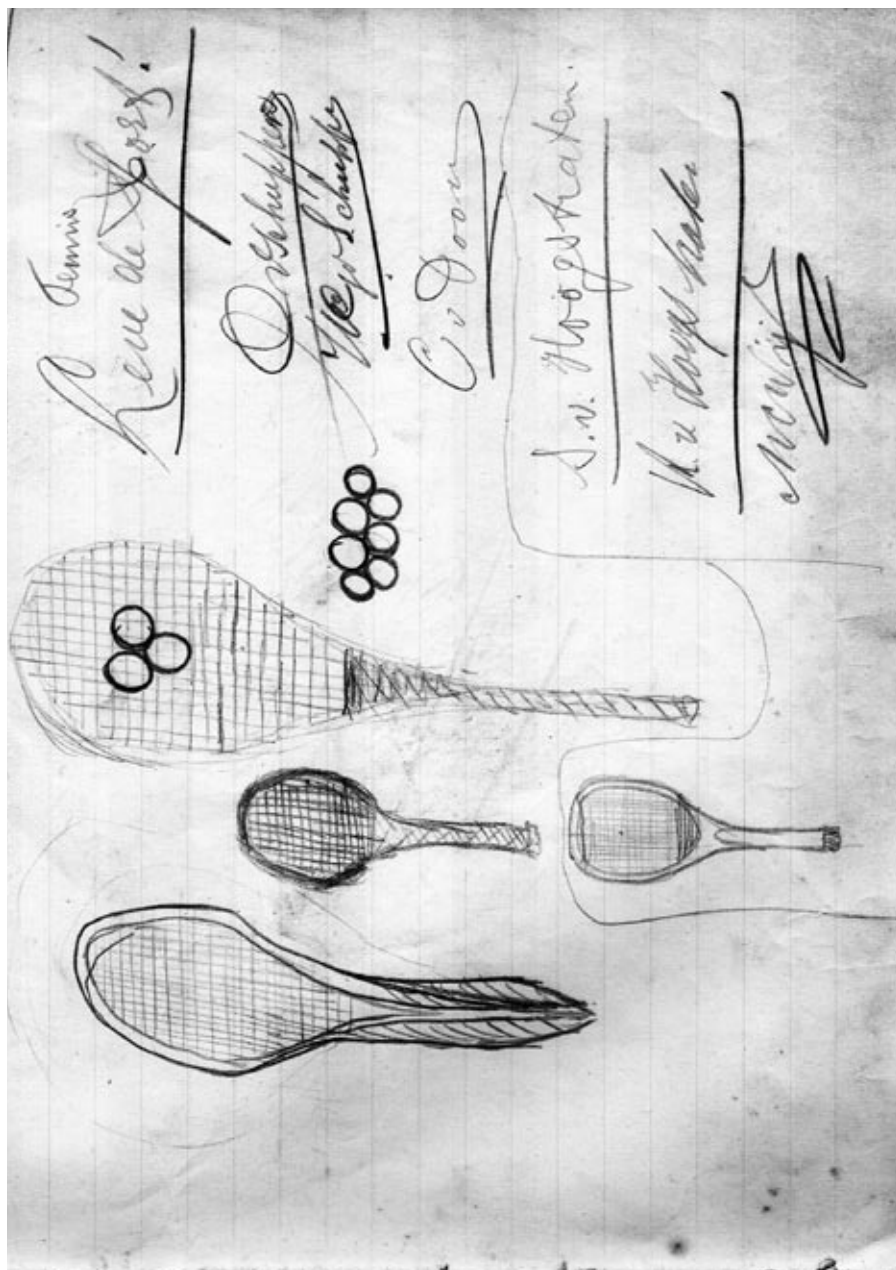
Uit het gastenboek

Uit het gastenboek

Een liefdevolle opa
 Van Hardeveld

Verkocht

Het hotel werd in 1942 verkocht aan Hen G. Heij, directeur van het Rijkstextiel Bureau en Hamp G. de Ruiter, grossier. Zij hadden door de oorlog geld vrij uit hun handelsvoorraden. Het gemeenschappelijk bezit werd datzelfde jaar nog omgezet in de 'Maatschappij Berg en Bosch gevestigd te Veenendaal'. Nu waren dezelfde firmanten, volgens het kadaster, respectievelijk fabrikant en koopman van beroep. Zij hebben het hotelbedrijf voort laten zetten door Marius en Lies Hupkes, maar het is de vraag of er veel klandizie en veel omzet was. Het was er wel altijd druk, voornamelijk met familie, en heel gezellig, vooral in de weekenden. Er werden als vroeger bruiloften gevierd, compleet met danspartijen. Marius stond in het bevolkingsregister ingeschreven als hotelhouder, geboren in Ede.

Mede door de oorlogsomstandigheden was men echter al spoedig gedwongen de onderneming te beëindigen en te verkopen. Het echtpaar Hupkes, met zoon Jan en dochter Hannie is in Berg en Bosch werkzaam geweest van april 1942 tot eind februari 1944, toen het gezin vertrok naar De Klomp 4.

Het Koetshuis te Rhenen

Op 15 juni 1943 vestigde zich vanuit Rotterdam de Zwitser Heinrich Frisch met zijn gezin in Rhenen, hij kwam te wonen op Cuneraweg 399, waar het jaar tevoren de wachtmeester van de Rijkspolitie Willem Veen was komen te wonen. Gezien de vele mutaties op dit adres moet het een soort kosthuis of pension geweest zijn. Het gezin bestond uit vader Heinrich (Henri, geboren 03/03/1905 te Zürich), zijn echtgenote Maria Groen (geb. 08/08/1913) waar hij in 1941 mee gehuwd was, en een dochter Marianne (geb. 1942). Er kwam eind 1943 nog een zoon die we uit het oog verliezen, en in april 1945 nog een zoon Henry, geboren te Veenendaal (!).

Frisch heeft in de begintijd in Rhenen, samen met een zekere Scheffer het Paviljoen van het Bergbad aan de Oude Veensegrindweg beheerd. Dit moet zijn geweest in de periode van juni 1943 tot maart 1944, omdat hij hier immers vlak achter woonde. Hij was in elk geval toen al een aardige man, want kinderen uit de buurt mochten van hem gratis zwemmen, terwijl Scheffer een veel norser type was, die eerst een abonnementskaart wenste te zien.

In deze periode moet Frisch vernomen hebben dat Berg en Bosch te koop was, want op 1 maart 1944 werd Henri Frisch ingeschreven op het adres Veenendaalsestraatweg 50. Volgens het kadaster is het gehele bezit, bestaande uit: huis, stal, schuren en terrein van vermaak, 5,7 ha groot, in 1944 verkocht aan de hotelhouder Gerard Groen uit Rotterdam, eigenaar van het Parkhotel, vader van Maria en dus schoonvader van Henri Frisch. Frisch schijnt toen geprobeerd te hebben het terrein tot Zwitsers grondgebied te laten verklaren, om daarmee van Duitse bemoeienissen af te zijn, maar dat bleek in elk geval niet mogelijk. Erger

Nadat de Duitse Wehrmacht Berg en Bosch in brand hadden gestoken, bleef slechts de westgevel overeind

nog, hij heeft enige tijd in Scheveningen in de beruchte gevangenis gezeten omdat hij verzetsmensen had geholpen.

Tegen het eind van de oorlog werd Berg en Bosch door de Bezetter gevorderd, vermoedelijk om te gebruiken als officiersmess. Mogelijk heeft Frisch in deze periode het paviljoen van het Bergbad beheerd. Op 2 april 1945 werd het hotel door de Duitse Wehrmacht in brand gestoken: ze gooiden de matrassen van de verdieping naar beneden en staken alles in brand. De restanten van het oorspronkelijke hotel werden gesloopt, maar het originele koetshuis was gespaard gebleven.

De zuidgevel van het koetshuis, dat inmiddels als restaurant in gebruik was genomen. Foto door Henk Lamme

Mies Frisch-Groen

Dit paardenhoofd hing aan de topgevel aan de noordzijde van het koetshuis

Henri Frisch

*Mies Frisch-Groen met de bouvier 'Beertje',
1950. Foto Nico Jesse*

Frisch zette toen samen met zijn vrouw zijn culinaire activiteiten voort nadat een 'zoveel mogelijk beperkte' verbouwing van het oude koetshuis had plaatsgevonden. Na bijna een jaar bleek dat het restaurant 't Koetshuis werkelijk redenen van bestaan beloofde en namens hem schreef E.H. van Kreel aan het College van Burgemeesters en Wethouders der Gemeente Rhenen een brief, die hier integraal wordt afgebeeld.

Er werd een bouwvergunning verkregen voor de aanbouw van een soort U-vormige ombouw om de noordzijde van het koetshuis. In deze uitbouw (1946, door de architecten E.H. van Kreel en J.W.H. Jansen (=Jarring) te Veenendaal) werden de entree, een toilet, een zitkamer, een zijte en de keuken onderge-

bracht en niet te vergeten de wijnkelders. In de zitkamer (op de plattegrond links-onder) werd later de Arvenstube ingericht. De indeling van de stalruimte werd door Frisch zelf bepaald, terwijl zijn vrouw voor de artistieke uitwerking ervan heeft gezorgd. In de opkamer hingen twee paardenhoofdstellen, naar het heet afkomstig uit het Habsburgse Huis. Beroemd was ook de Zwitserse kacheloven, die een heerlijke warmte verspreidde.

Chalet

In familiebezit zijn enkele tekeningen van oktober 1948 aanwezig voor een 'op de oude fundamenteën weder op te bouwen Hotel 'Berg en Bosch'', ontworpen door de architect J.A. Lelieveldt te Rotterdam, een vriend van de familie Groen en onder meer werkzaam voor het Parkhotel. Het betreft twee versies, die geen van beide zijn uitgevoerd. Waarschijnlijk was de opzet wat te grootscheeps, want op de geplande plaats werd een jaar later het bekende chalet gebouwd. In 1949 werden namelijk tekeningen goedgekeurd van een kleiner gebouw, aangemerkt als bungalow, te bouwen 'op de bestaande fundering' (van het afgebrande voormalige Berg en Bosch). De bouwvergunning vermeldt zelf een 'Zwitserse bungalow', maar ook werd wel een Blokhut of een chalet genoemd. De reden voor deze bouw werd door Frisch verklaard door er op te wijzen dat er met het oog op het komende seizoen voor de exploitatie van zijn bedrijf Restaurant 't Koetshuis meer personeel in dienst moest worden genomen. De bestaande woonvoorziening (de familie

ARCHITECTENBUREAU «VAN KREEL»

• Veenendaal
Kerkewijk 45
Telefoon 313
Giro 451685
•

VEENENDAAL, 18 October 1946

Aan het College van

Burgemeester en Wethouders

der Gemeente

R h e n e n .

Betreffende Heeren

Geeft met verschuldigde eerbied te kennen ondergeteekende H. Frisch, Straatweg Elst-Veenendaal 50, 't Koetshuis, Berg en Bosch te Rhenen, dat hy voornemens is over te gaan tot het uitbreiden van zyn restaurant met de noodzakelyke dienstvertrekken, volgens het hierby ingediende bouwplan.

Ter verduidelijking van deze aanvraag verzoekt hy Uw College van het volgende goeden nota te willen nemen.

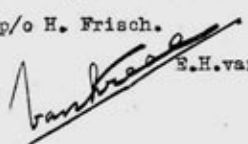
Zoodaals U wellicht bekend werd zyn hotel Berg en Bosch door den bezetter platgebrand. Na de bevrijding moest getroffen uitzien naar een middel om in zyn onderhoud te voorzien. Tot dat doe werd besloten om een op het terrein staande en by den brand gespaard gebleven stalgebouw in te richten tot ~~KRISTALLIN~~ restaurant. Daar nog zou moeten blyken of een dergelyke inrichting reden van bestaan zou hebben werd de verbouwing zoo veel mogelijk beperkt. Naar een by Uw College ingediend bouwplan kwam deze verbouw tot stand en heeft het restaurant "t Koetshuis" thans byna een jaar bestaan.

Nu blykt dat deze inrichting werkelyk reden van bestaan zal hebben en den bouw van een definitief hotel gezien de wederopbouw positie nog voor jaren onmogelyk zal zyn, wordt een betere accommodatie van deze inrichting noodzakelyk.

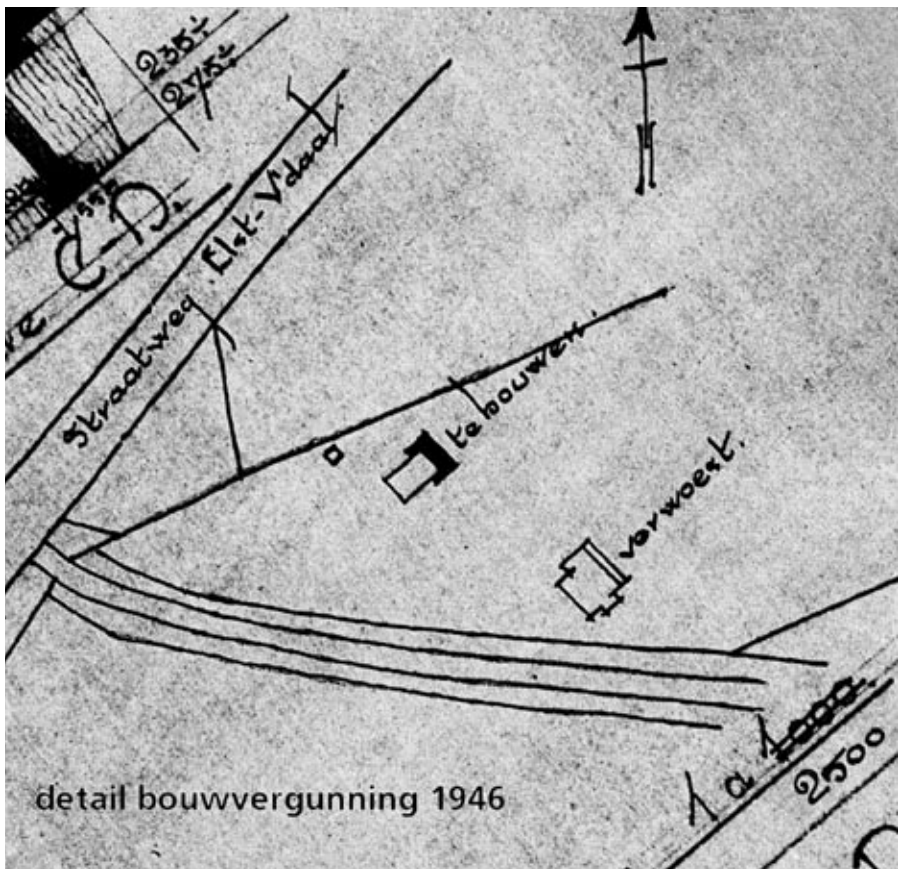
Reden waarom hy Uw College beleefd verzoekt hem de noodige goedkeuring te verleen tot het bouwen van de noodzakelyke dienstvertrekken volgens het ingediende bouwplan.

H o o g a c h t e n d ,

p/o H. Frisch.

 E.H. van Kreel (arch.)

woonde boven het Koetshuis) was toch al niet groot en met het personeel hierin zou het als gezinswoning beslist te klein zijn geworden. De oplossing zou zijn het zetten van een eenvoudig gebouwtje op het terrein, waarbij voor de helft gebruik zou worden gemaakt van bestaande fundamenteën, namelijk die van het oude Berg en Bosch. De vergunning werd 15/10/1949 verleend. Een architect werd niet vermeld, maar de toelichting van de bouwaanvraag is ondertekend door Jansen, en de tekeningen moeten dus wel afkomstig zijn geweest van Van Kreel en Jansen. Aan dit Zwitserse chalet is veel zelfwerkzaamheid te pas gekomen, en met name is er veel werk verricht door vrijwilligers, waaronder de 'Muus'. De maître d'hotel fungeerde als bouwheer, de chef-kok Forner als opzichter en de koksmaatjes Frans Nelissen uit Nijmegen en Gerrit Heykamp uit Veenendaal traden op als metselaars en timmerlieden. Ook de hulpkoks in die tijd: Jean Schalck uit de Périgord en

Situatietekening, behorend bij de bouwaanvraag van 1946

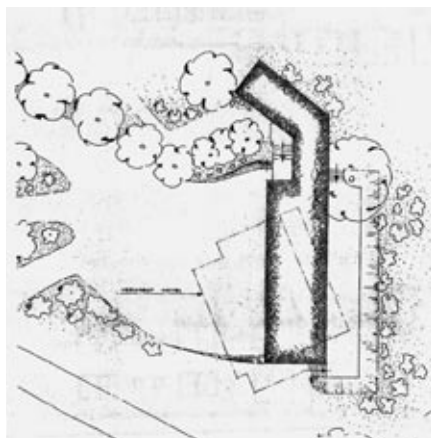
Interieur met de ruif, links de zuid-ingang, 1946. Foto door Henk Lamme

De noordgevel van het koetshuis, 1946. Foto door Henk Lamme

Een niet uitgevoerd plan voor nieuwbouw van Berg en Bosch, 1948

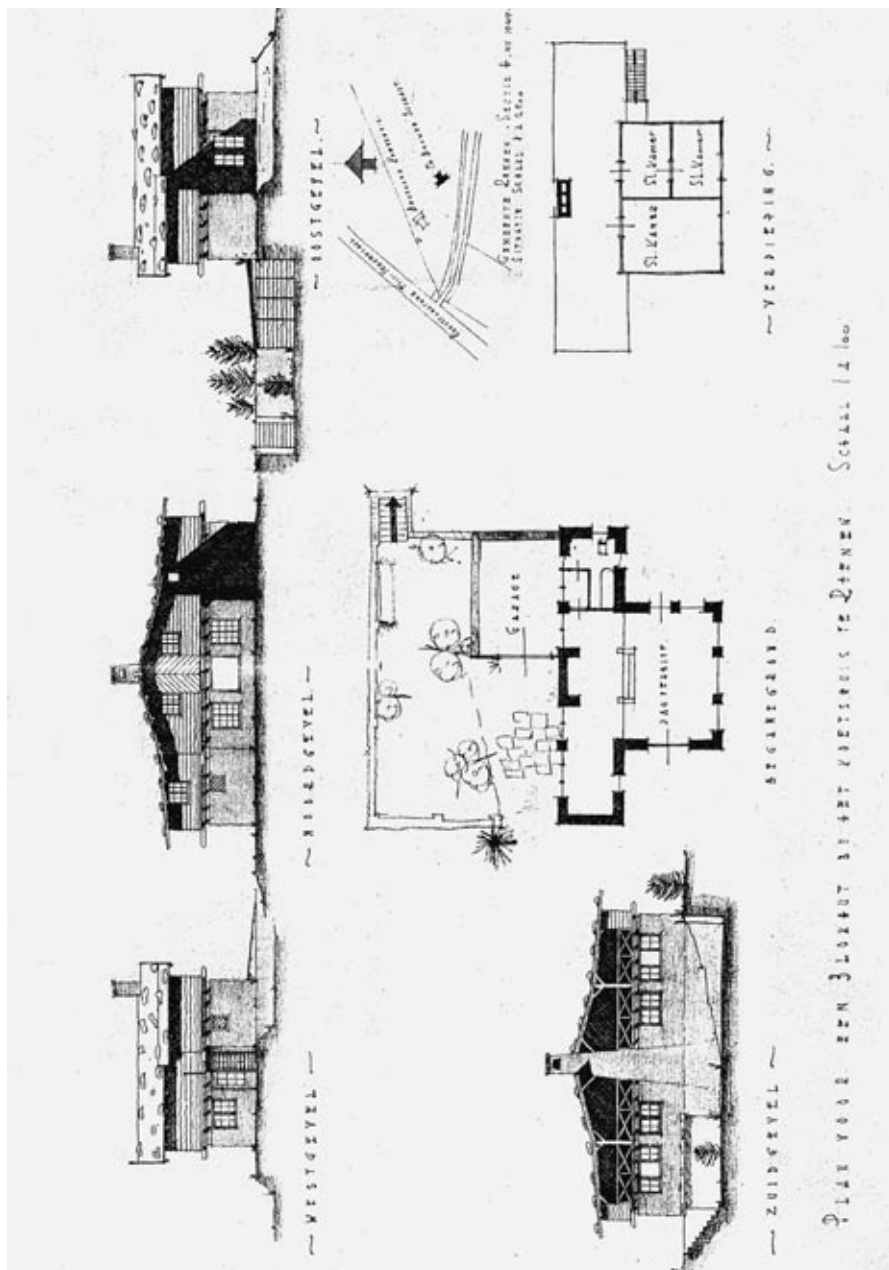
*Situatieschets van het niet uitgevoerde
tweede plan, 1948*

Een ander plan voor nieuwbouw, 1948

Het Chalet met links Hans ?, rechts Gerrit Heykamp, 1950. Foto door Nico Jesse

Bouwtekening van het Chalet, 1949 nr. 37

De zuidzijde van 't Koetshuis

De oorspronkelijke toegang in de zuidgevel van 't Koetshuis, ca. 1950

Henri Frisch met hond Herta bij het Chalet, 1950

Uitzoeken van wild, 1950, foto door Nico Jesse

Fritz Studer uit Basel hebben flink geholpen. Het echt moeilijke vakwerk werd door de Veense timmerman Wim van Ravenswaaij verzorgd, zoals de profileringen van alle ramen.

Uiteindelijk is slechts een klein deel van de oorspronkelijke trappartij van Berg en Bosch, die vroeger vanaf de veranda naar de tuin leidde, nog terug te vinden. Wie thans binnen in het chalet naar de grote achtervleugel loopt, zal er nog enkele treden van aantreffen. Op het terrein was ook nog een schuilkelder, vlak bij het chalet.

Personeel

Van de vele uitstekende medewerkers die Frisch kon contracteren, zijn enkele namen bekend gebleven. In de begintijd was Frisch zelf de chef-kok, hij kookte zelf en zijn vrouw bediende aan tafel. De volgende chef-koks waren: Forner (uit Straatsburg in de Elzas), Iglesias (ook een Fransman), Gerrit Heykamp (hier begonnen als keukenhulp), opgevolgd door Jaap van Heusden (nog aangesteld vóór de brand van 1964). Een bekende maître was Mustert, en later (na de brand) Henk van Vliet. Bekende koks waren de hierboven reeds genoemde vakmensen en onder andere ook Jan van Alfen en Evert Rijksen. Beide laatstgenoemden zijn jarenlang, tot aan de opheffing van het ziekenhuis, chef-kok resp. waarnemend-chef-kok in het Juliana Ziekenhuis Veenendaal geweest.

Interieur van 't Koetshuis, rechts chef-kok Jaap van Heusden, midden overgiet een kok de kip aan 't spit en de kok links toont een schaal met kreeften

Chef-kok Van Heusden (midden) met twee koks (rechts Evert Rijksen)

Vanaf de begintijd heeft Christine Muller een belangrijke rol gespeeld in het Koetshuis. Zij serveerde, terwijl haar man, chef-kok Forner in de keuken stond. Later deed zij de administratie en verzorgde zij de bekende bloemdecoraties. Voorts heeft ze in de gastenboeken een aantal pagina's fraai geïllustreerd. Kelners waren onder meer Gusti (een in 1965 gevluchte Hongaar?) en Mulder.

In 1954 verwierf het echtpaar het gehele terrein met de opstallen als schenking van de heer Groen. Na een kleine interne verbouwing in 1955/56 vond in 1957 een belangrijke verandering van de ingangspartij plaats naar een ontwerp van het architectenbureau C.H.J.M. Bruck en L. Igesz te Arnhem. Toen werd de hoofdingang namelijk drastisch vergroot tot ongeveer de huidige situatie: de haaks op het gebouw staande steekkap met het gewolfde dak, en daartegen weer de eigenlijke ingang met het dakje rustend op twee pilaren. In het fronton van het dakje stond het jaartal 1909 geschilderd. Opvallend is dat in de bouwtekening van 1946 de noordgevel als voorgevel werd aangeduid, terwijl dit in de tekening van 1956 de zuidgevel was. In elk geval kreeg het Koetshuis toen grotendeels zijn uiteindelijke vorm.

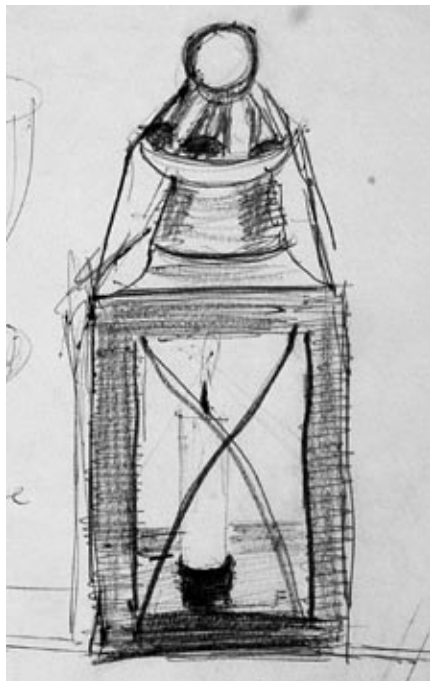
Jaap van Heusden aan het fornuis

Bijdrage van Jan Brusse (1921-1996) in een van de gastenboeken

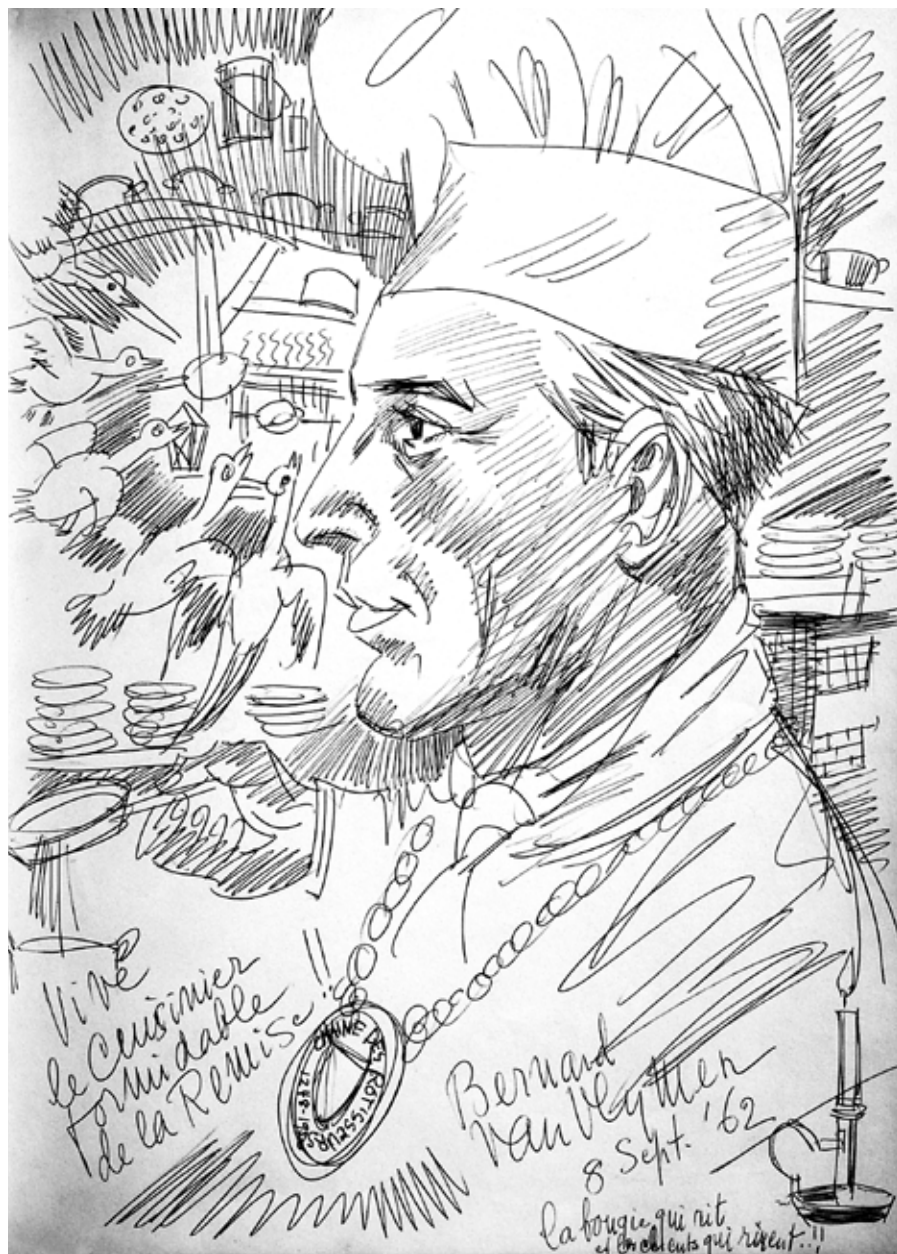
Bijdrage van Cees Bantzinger in een van de gastenboeken

*Bijdrage van één van de gasten: de beroemde
lantaarn waarmee Frisch de gasten 's avonds
naar de auto begeleidde*

Bijdrage (1951) van Evert Jan Ligtelijn (1893-1975) in een van de gastenboeken

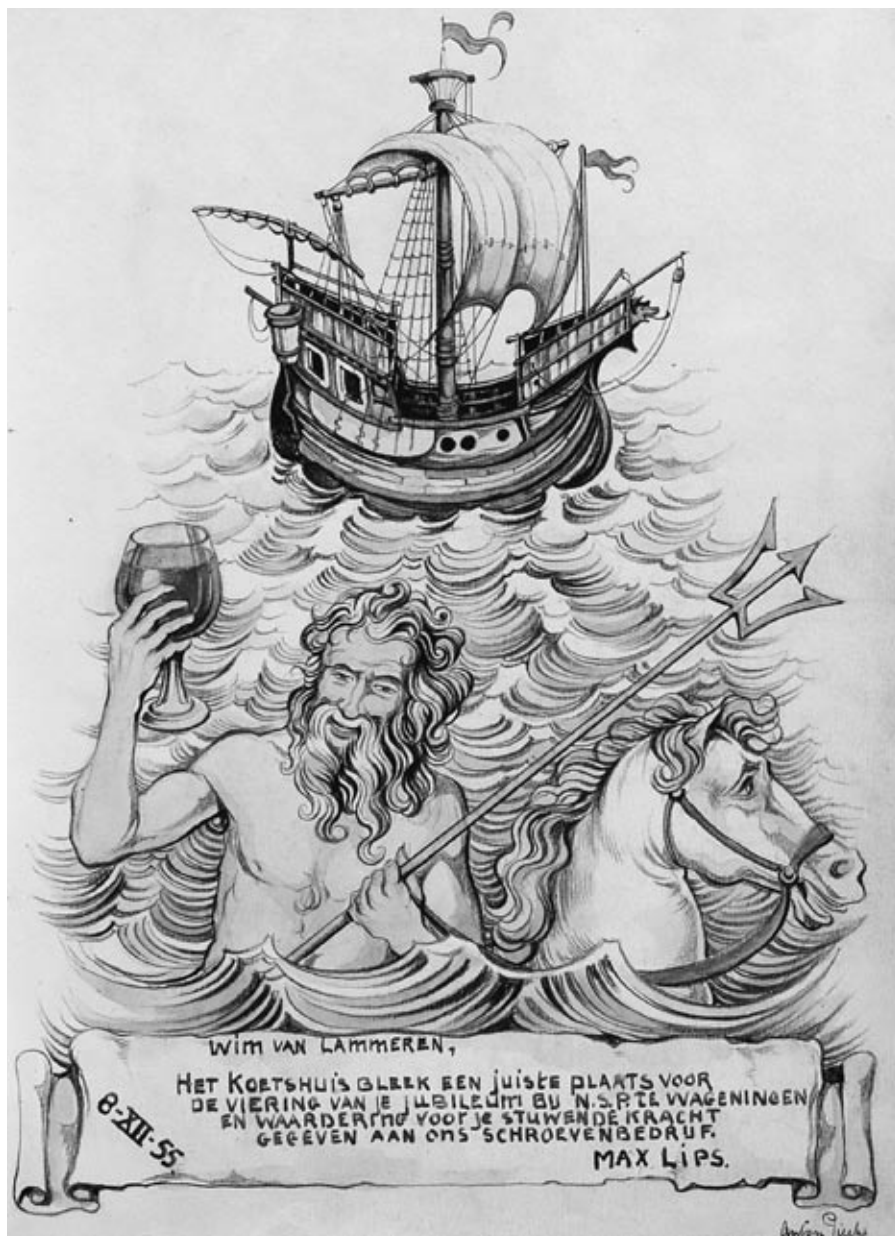
Bijdrage (1962) van Bernard van Vlijmen in een van de gastenboeken, 'Vive le cuisinier formidable'

Bijdrage (1962) van Bernard van Vlijmen in een van de gastenboeken: de maître Mustert

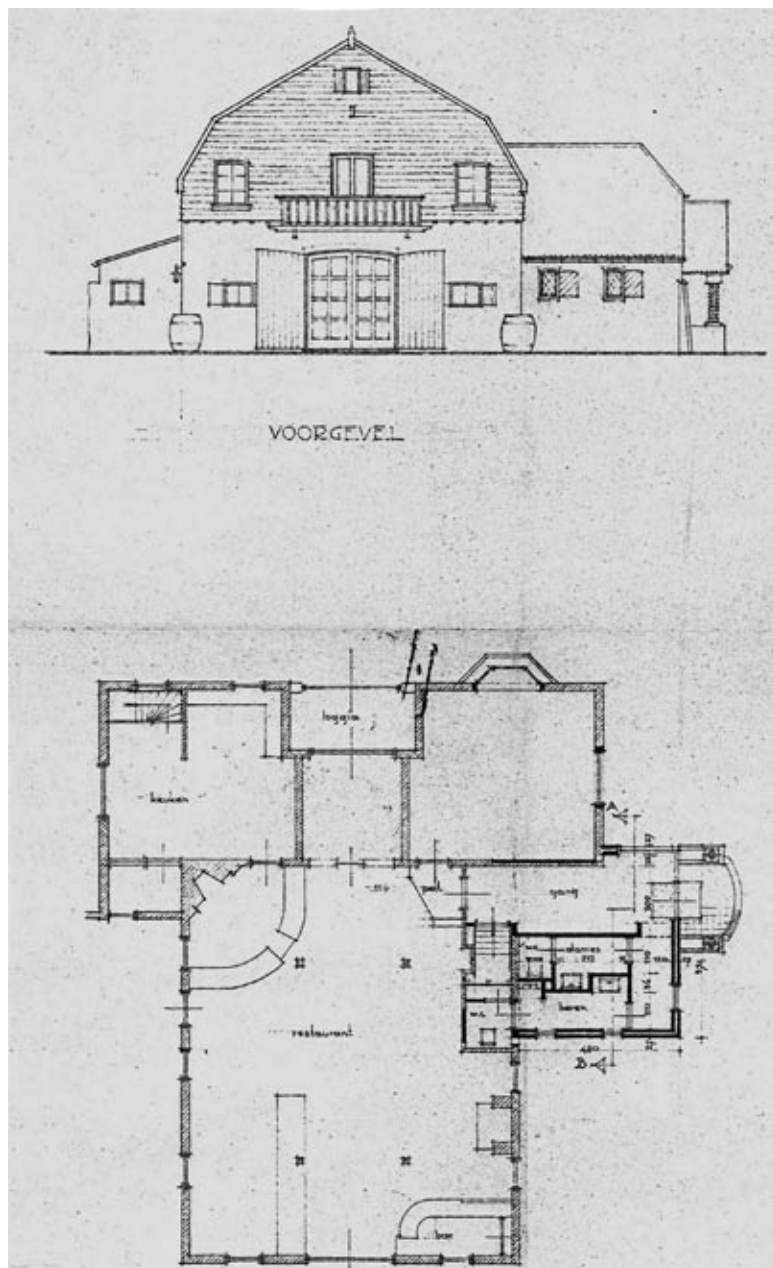
Bijdrage (1955) van de beeldhouwer Ossip Zadkine, (1880-1967) bekend van het beeld 'de verwoeste stad' in Rotterdam

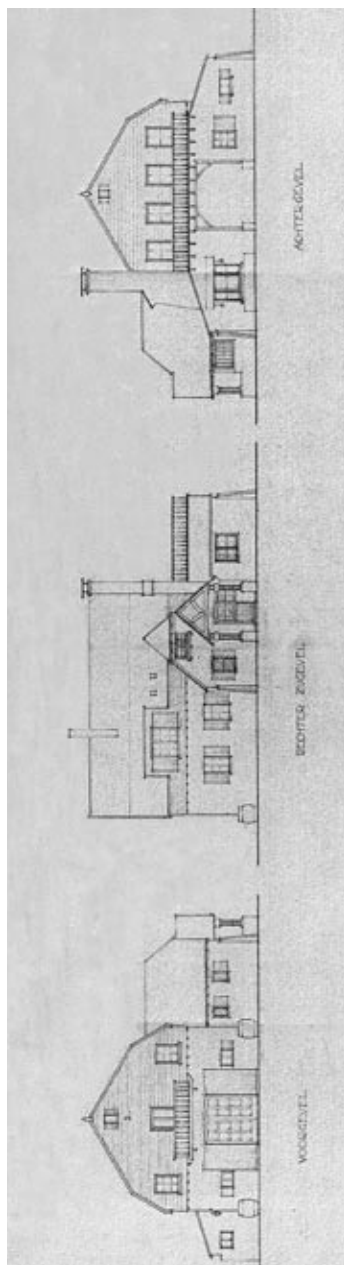
Bijdrage (1955) van Anton Pieck (1895-1987) in een van de gastenboeken

Bijdrage (1955) van Christine Muller

Bouwtekening voor de bouw van de nieuwe hoofdingang, 1956 nr. 162

Het gemeentebestuur van Rhenen op het terras aan de zuidzijde, 1957

Hoofdingang van 't Koetshuis, ca. 1964

Bezoek van het gemeentebestuur van Rhenen, 1957

Interieur met linksboven de smeedijzeren koetslamp door K. Gellings

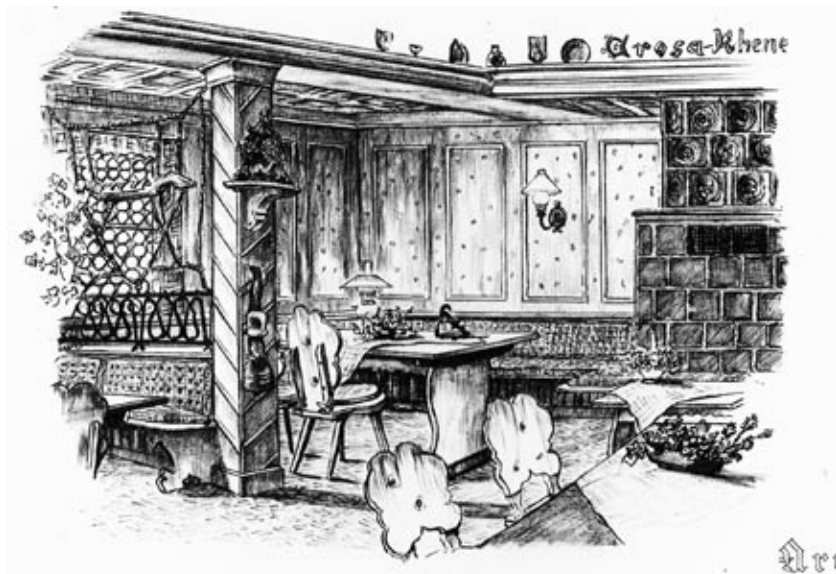
Het zitje bij de open haard en de bar

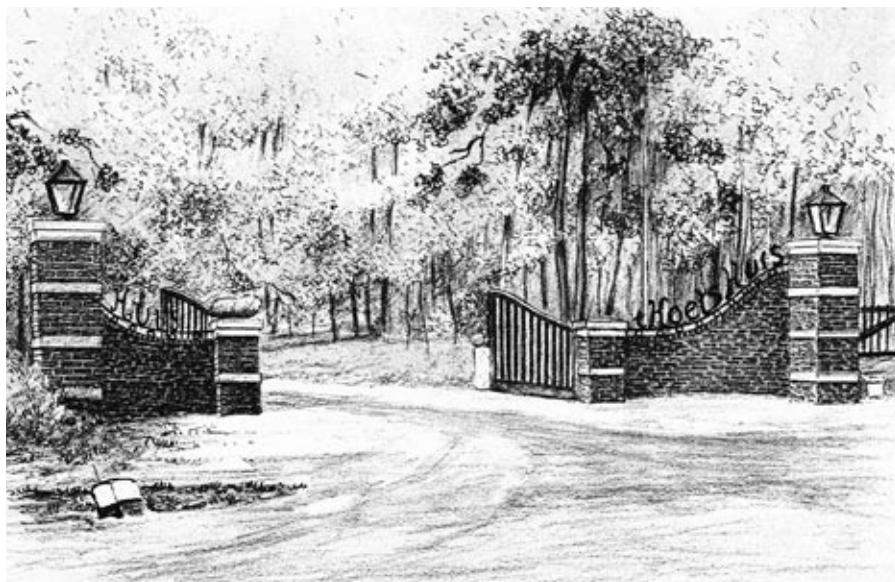
Het Arvenstübli

De bar in 't Koetshuis

Tekening van het Arvenstübli, dat kennelijk afkomstig was uit Arosa

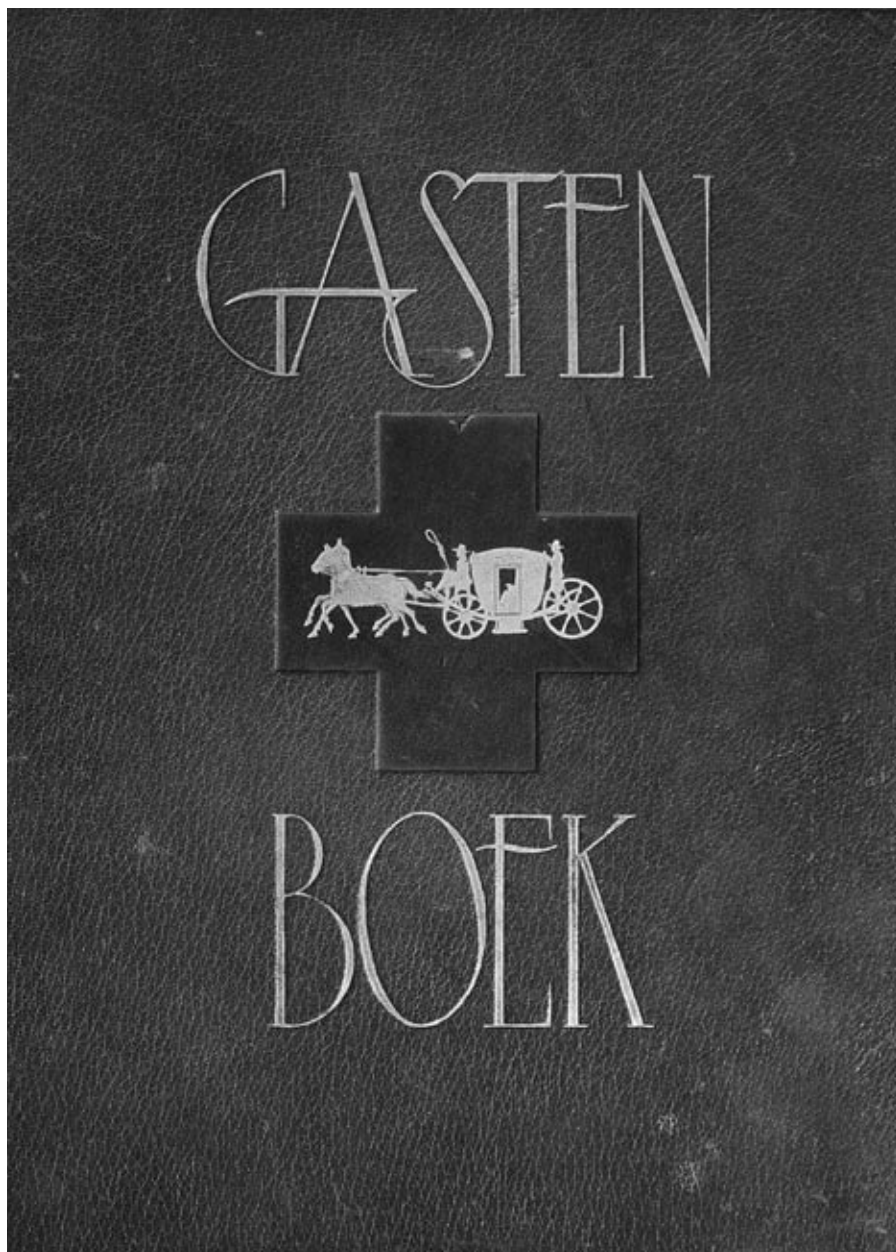
Tekening van het toegangshek aan de Veenendaalse straatweg 50

'Maître' Henri Frisch trancheert een stuk 'wildzwijn aan 't spit'

De kreeftenput en de glazen forellenkomp

Eén van de tien bewaard gebleven gastenboeken

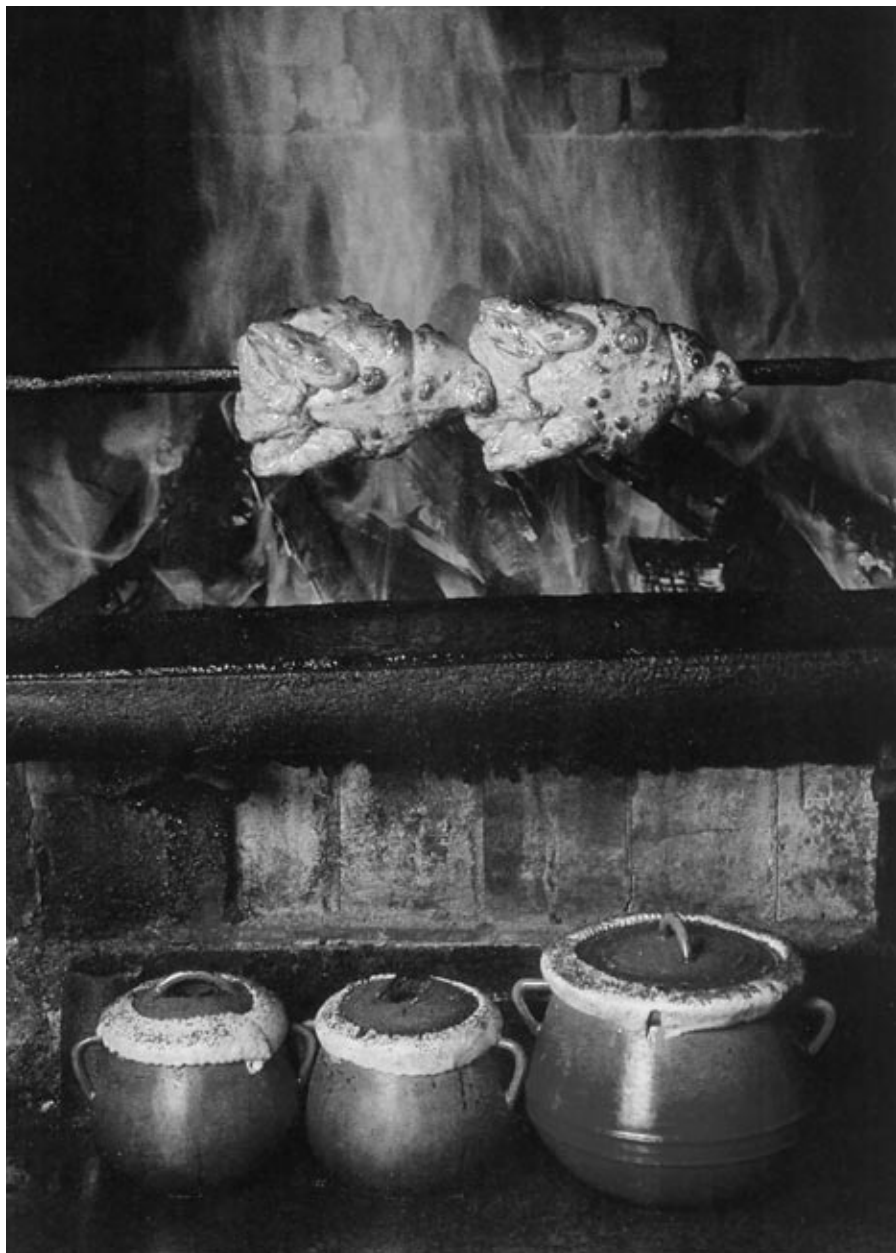
Henri Frisch, getekend door Cees Bantzinger (1914-1985), 1961

Levensgenieter

Frisch was een stijlvolle levensgenieter en hij had een enorme feeling voor inrichting. Het bekende *Arvenstübli* (gebouwd door Walter Flüeler) werd speciaal uit Zwitserland overgebracht. De overige ruimten waren zeer sfeervol ingericht, en de open haard was een begrip. Hierin waren tegen het eind van de middag takkenbossen geplaatst en ze werden pas aangestoken wanneer de eerste auto arriveerde. Frisch riep dan 'Des clients', waarna het personeel het vuur er in kon steken. Het ging goed met de Rôtisserie 't Koetshuis dat landelijke bekendheid kreeg en weldra ook internationale vermaardheid genoot. Men had het er goed voor elkaar. Er was steeds verse forel en kreeft, met de trein vanuit IJmuiden naar De Klomp vervoerd. De forel werd bewaard in een forellenvijver vlak bij het chalet, en van hieruit overgebracht naar de glazen kom achter het Koetshuis, waar de gasten 'hun' vis konden uitzoeken. Een eindje achter het Koetshuis, richting straatweg, bevond zich een schuurtje waar de verse kreeften werden bewaard. Van hieruit gingen ze naar de 'kreeftenput', waar de gasten dan een keuze konden maken. Het Koetshuis was in wijde omtrek een geliefd etablissement om er zakendineners te houden en beroemde personen zochten het restaurant graag op: alle leden van het Koninklijk huis, Liesbeth List, Cees Noteboom en zo. In de tien van de

Met zijn 'kip-aan-het-spit' verwierf Frisch landelijk grote faam, prentbriefkaart nr. 156 met 'Rôtisserie 'Koetshuis' RHENEN (Holland) Tel. K 8385-2034'

De beroemde 'pot-au-feu' van Frisch en boven de 'Poulet au Bois de Pin'

Le menu ne permet aucun changement

Menu à F 17.50

Pâté de Volaille

~

Pot au Feu

~

Poulet au Bois de Pin „Henri Frisch“

salade laitue - pommes dauphine

~

Délice de Marianne

Menu à F 25.50

Pot au Feu

~

Croute au blen

beurre battu à l'estragon - pommes vapeur

~

Charolais de Boeuf

mousse de raifort

Cerises flambées au Kirsch

Het wijnrek in het restaurant, 1950. Foto door Nico Jesse.

bewaard gebleven gastenboeken (er moeten er naar schatting twaalf geweest zijn) treffen wij vele, vele namen aan van bekende maar nog meer onbekende gasten. Opvallend is het bezoek van een twintigtal Engelse politiemannen, die een prachtige tekening nalieten van evenzoveel paardenhoofden, met de aantekening *'Never before in this Coach House have there been so many hungry horses!!!'*. Later arriveerden per post twee originele Engelse postiljonhoorns, die een mooi plaatsje in het restaurant hebben gekregen.

In 1949 treffen we de weduwe van de 'uitvinder' van de padvinderij, Lord Baden Powell, voorts Albert Plesman, Adriaan Viruly met zijn Mary Dresselhuis, bekende tekenaars als Cees Bantzing, Anton Pieck en Bernard van Vlijmen, schilder Kees van Dongen maar ook de dichter en gastronoom J.W.F. Werumeus Buning. Deze hebben prachtige spontane tekeningen in deze boeken achtergelaten. Laatstgenoemde schreef in het gastenboek: *'Ik at hier de beste mixed grill van mijn leven'*. Ook staan deze boeken vol met gedichtjes en dankwoorden, zoals dat van de Rhenense burgemeester Bosch van Rosenthal in 1948: *'Les animaux se repaissent, l'homme mange; l'homme d'esprit seul suit manger'*. Mogen overeenkomstig dit woord van Brillat-Savarin Uw gasten Uw keuken begrijpen, dan kan Rhenen zich dubbel verheugen in zijn bezit van 'het Koetshuis'. Elders lezen

Henri Frisch, getekend door Bernard van Vlijmen (1895-1980), 1960

Bij de kreeftenput: Henri Frisch met links W.H.N. van Eijkern, toen een beroemd gastronomisch journalist. Hij ontving als eerste de J.W.F. Werumeus Buningprijs voor zijn gastronomisch-culinaire publicaties. Foto ca. 1960

Henri Frisch met zijn chaine om, op tafel een vaantje van de Chaine des Rotisseurs

we: 'Eenvoudige boerenkost / was 't niet te noemen / Vooral de prik-plak-pannekoekjes / kunnen wij niet voldoende roemen'. Hiermee werden de flädli bedoeld, flensjes met boter en suiker gecarameliseerd. Een andere bijdrage: 'Miles we have travelled / Thousands and more!!! / But a pub like the Koetshuis / We never saw before. The counsel of the T.F.I. Sheik Ali Bel Azar'. Er staan schrijfsels in van gasten uit Nederland, België, Duistland, Frankrijk, Zwitserland, Denemarken, Zweden, Noorwegen, Engeland, de V.S., Australië, Canada en zo voorts. De familie Underberg van het bekende Duitse kruidenbitter kwam er vaak. Ook schrijver dezes is er tot zijn genoegen één keer geweest, in 1961, nog vóór de brand.

Kwaliteit

Het echtpaar Frisch verlangde van alles de beste kwaliteit. Een vroegere leverancier herinnerde zich: 'Meneer en Mevrouw Frisch waren mensen die hun vak verstonden, ze waren uiterst vakkundig en heel precies. Ze wilden alleen de beste kwaliteit vlees. Wèl was er vrijwel uitsluitend heel exquis publiek'. Later kwam

Het embleem behorend bij de Chaîne des Rotisseurs

het vlees ook wel van slager Vis uit Rhenen, dat waren prachtige côtes de boeuf à l'os. De groenten kwamen gewoonlijk van Maatkamp uit Veenendaal. Gedurende een bepaalde periode werden er op eigen terrein drie varkens gemest, die gevoed werden uit de kiepelton, waarin alle luxe etensresten werden opgezameld.

Frisch had de lat heel hoog gelegd. Niet iedereen werd in zijn etablissement toegelaten. Het moest wel stijlvol blijven. Henri Frisch heeft van het Koetshuis een gerenommeerd restaurant gemaakt, dat uiteindelijk twee Michelin-sterren verdiende, één

van de eerste in ons land. Daarnaast waren er nog Hotel Restaurant Juliana in Valkenburg en Château Neercanne bij Maastricht. Frisch heeft met zijn Koetshuis zo'n grote landelijke bekendheid gekregen, dat er overal in het land 'Koetshuizen' werden geopend. Frisch had een kleine kaart, maar wat er op stond was altijd perfect. Bekend was kip-aan-het-spit (*Poulet au Bois de Pin* "Henri Frisch"), waarmee hij zijn start maakte (hij had de eerste rotisserie in Nederland) en waarvoor hij een speciale bereidingsmethode had. Sindsdien verschenen langzamerhand overal in den lande automatische grills, met kip aan het spit, zelfs op straat voor winkels. 's Winters was er ook fazant aan het spit te krijgen, de hanen waren gebardeerd (opgebonden met spek), een ware lekkernij. Ook zijn beroemde *Pot-au-feu* zullen vele toenmalige gasten zich nog goed herinneren. Bekend was in die tijd ook de zelfgemaakte paté de foie gras naar een recept van Frisch zelf. Pas later werd de keus uitgebreid met forel enzovoorts. Ook vermaard, en van latere datum was zijn dessert *Délice de Marianne*, bestaand uit een plak ananas, waarin frangipan (een verfijnde marsepijn) was gelegd. Uit een timbaal met bevroren vanille-roomijs in chocoladesaus werd dit, nadat het met kokend water was losgemaakt, in een schaalje opgediend. Aan tafel werd deze lekkernij dan met kirsch begoten en daarna geflambeerd. Bij dit flamberen droop de chocoladesaus er af.

Frisch heeft gedurende een bepaalde periode op eigen terrein, in het noordelijk deel van de tuin, ook zijn eigen asperges geteeld. Een poging om ook zelf slakken (*escargots*) te kweken liep op een mislukking uit: ze kropen alle kanten op en waren niet binnen de perken te houden. Aan de zuidzijde van het terrein staan tamme kastanjes. Frisch liet de kastanjes konfijten, een heerlijke delicatessen.

Frisch was een geduchte wijnkenner, hij was 'docteur ès vin de Bordeaux'. Hij koos bij het inkopen altijd zelf zijn wijnen uit. De beroemde gastronomisch journaliste en schrijfster van kookboeken Henriëtte Holthausen keurde eens een van zijn wijnen af. Frisch zei toen: 'Mevrouw, U moet wat zuiniger zijn met Uw lippenstift'. Het zijn uiteindelijk toch bijzonder goede vrienden geworden. Bij haar introduceerde hij zijn

Het embleem behorend bij de Confrérie des Chevaliers du Tastevin

primeur voor Nederland: *Raclette*, een speciale Zwitserse kaas die onder een hete elektrische spiraal gesmolten wordt, zoals Frisch beschreef.

Het echtpaar Frisch was dol op bloemen, de tuin werd dan ook goed verzorgd en men had goede banden met Van Ginkel in Veenendaal. De tuin had een speciale stijl, waarin bijzondere (gemengde) knolbegonia's van goede kwaliteit langs de borders waren geplant. De tafelversieringen waren vanzelfsprekend ook opvallend stijlvol. Mevrouw Frisch bezocht Van Ginkel enkele malen per week om bloemen uit te zoeken. Henri Frisch kwam tegen de Kerst vaak kijken of er nog goede etalagestukken aanwezig waren om het interieur van het restaurant mee te versieren. Beiden waren ze er zeer gewaardeerde klanten. Er was steeds weer een andere inval. Met Pasen bijvoorbeeld kon je er op de ruif, keurig verwarmd door middel van een warmtelamp, een aantal eendagskuikens aantreffen. Men was bij Van Ginkel zo vertrouwd met mevrouw Frisch, dat haar overlijden bij het personeel zeer hard aan kwam. De firma Van Ginkel moest het familiegraf op het terrein graven en ook het onderhoud ervan werd aan hen opgedragen.

Frisch was behalve een begenadigd restaurateur ook een ideale gastheer. Hij leefde voor het Koetshuis, hij wás het Koetshuis. Frisch begeleidde zijn gasten altijd naar de auto met behulp van een lantaarn met een kaars. Deze lantaarn maakte een zodanige indruk, dat we deze vele malen als afbeelding in het gastenboek zijn tegen gekomen.

De brand in 't Koetshuis, 1964

Brandweerman Jo Keijman aan het blussen, 1964

Henri Frisch was in Nederland de oprichter van de *Chaîne des Rôtisseurs*, de Nederlandse afdeling van de in 1950 opgerichte internationale *Confrérie de la Chaîne des Rôtisseurs*. Op een grote plaquette naast de ingang hing deze onderscheiding, met de vermelding dat deze in augustus 1954 aan hem was toegekend. Hij heeft het voor elkaar gekregen dat de Franse organisatie *La Confrérie des Chevaliers du Tastevin*, opgericht in 1934, ook in Nederland werd ingevoerd, en wel bij hem als eerste. Hij was aangesloten bij de *Relais de Campagne*, een organisatie die vanaf 1960 voor het eerst ook buiten Frankrijk actief werd. Op een van de bordjes bij de ingang stond aangekondigd: *Relais de Campagne - Route du Bonheur*. Hij had nog een vierde bordje bij de voordeur met een aanbeveling van het Corps Diplomatique: op een rood bordje in geel de letters CD. Frisch, die veel ervaring had, werd wegens zijn expertise gevraagd als adviseur in het Rijnhotel in Arnhem. Na het overlijden van zijn schoonvader in 1955 nam hij, tot aan zijn dood, ook nog de leiding van het Parkhotel in Rotterdam als directeur over.

Brand

Helaas eindigt dit verhaal niet zo gelukkig als de voortekenen dit deden vermoeden. Op 6 augustus 1964 werd namelijk door een felle brand het 'Koetshuis' gedeeltelijk verwoest. De brand ontstond in de keuken, waar een frituurpan kanelde. Keukenpersoneel had het vuur snel onder controle, maar had niet

bemerkt dat de vlam ook in de schoorsteen was geslagen, waardoor het dak in brand vloog. De brandweerkorpsen uit Veenendaal, Rhenen, Elst en Achterberg waren snel ter plaatse, maar door een gebrek aan voldoende bluswater moest de brandweer het doen met het water uit de eigen tankwagens. De entree, het Stübli, de gang en toiletten en de keuken bleven intact, maar de gehele zolderverdieping was uitgebrand. Er waren gelukkig veel gasten aanwezig, die vrijwel alles uit de zaak konden halen: koper, paardentuig, tafels en stoelen enzovoorts. De befaamde wijncollectie kon ook tijdig in veiligheid worden gebracht en ook de administratie kon worden gered. Onmiddellijk kwamen er opbouwplannen op tafel, maar op 21 september, zeven weken na de brand, een paar weken voor zijn voorgenomen (tweede) huwelijk, overleed Henri Frisch. De brand heeft zeker bijgedragen aan dit vroege overlijden op 59-jarige leeftijd. Hij werd in het graf van zijn vrouw (overleden 11 oktober 1954) en zijn schoonvader (overleden 20 september 1955) op het eigen terrein van het Koetshuis bijgezet. Later vond een herbegravenis plaats waarbij de stoffelijke overschotten van Frisch, van zijn vrouw en van zijn schoonvader werden overgebracht naar de begraafplaats Crooswijk in Rotterdam. Indertijd werden ook de honden, meestal bouviërs, op het terrein begraven. De eerste hond was Herta, die wacht hield bij de kinderwagen. Toen leden van de familie het chalet als woning hadden verlaten, werden 's nachts, na sluitingstijd van het Koetshuis wel eens interne feestjes gehouden. Het personeel kon stiekem van de wijn genieten, die de brand had overleefd en in de kelder rechts bij de voordeur lag opgeslagen.

Herbouw

De herbouwplannen werden door zijn toekomstige echtgenote voortgezet. Op 13/04/1965 kwam de bouwvergunning voor het herbouwen van een restaurant Rotisserie, (herbouw restaurant Koetshuis). Aanvrager was mevrouw Helena Maria Vogelzang, de 'aanstaande' tweede vrouw van H. Frisch, namens de erven Frisch, en de architect was nog door Frisch zelf vastgesteld: de heer Bruch samen met architect G. Langeveld uit Velp. Het interieur werd op advies van de Rotterdamse binnenhuisarchitect J. Schuil aangepast.

Heropening

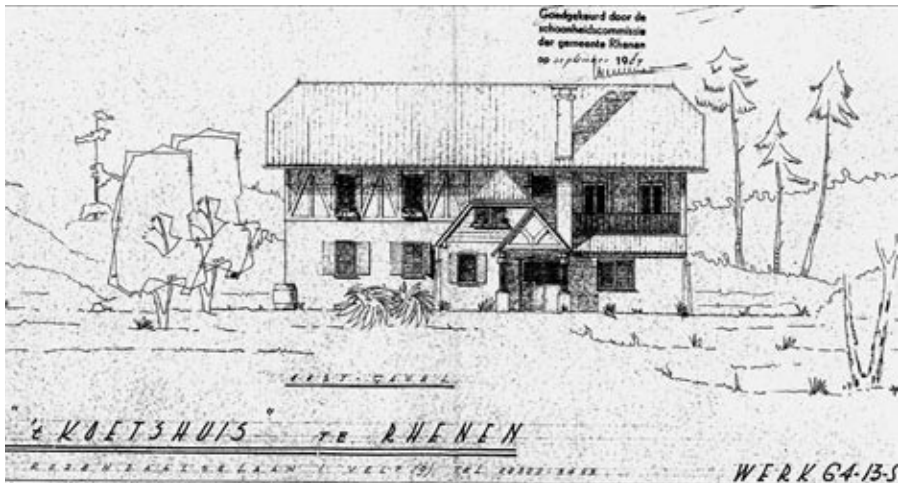
Op 9 november 1965 kon de heropening worden gevierd. Burgemeester Bosch van Rosenthal van Rhenen verrichtte de symbolische handeling: het ontsteken van het houtvuur achter het braadspit. Men kon weer van voren af aan beginnen. De aanstaande echtgenote van Frisch was echter niet zo bedreven in het leidinggeven van een restaurant. De toenmalige directeur van het Parkhotel (de heer C.A. van Hout) kwam in die tijd regelmatig poolshoogte nemen. Vandaar uiteindelijk de

Blussingswerk aan 't Koetshuis, 1964

Enigszins verwaasd staan deze gasten rondom het brandende Koetshuis

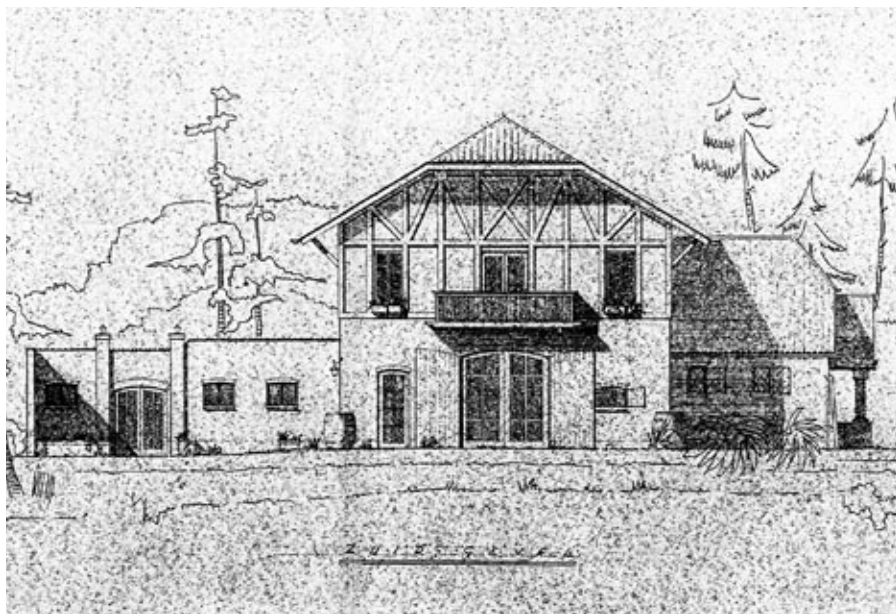

Bouwtekening voor de heropbouw van het deels verbrande Koetshuis, 1964 nr. 206

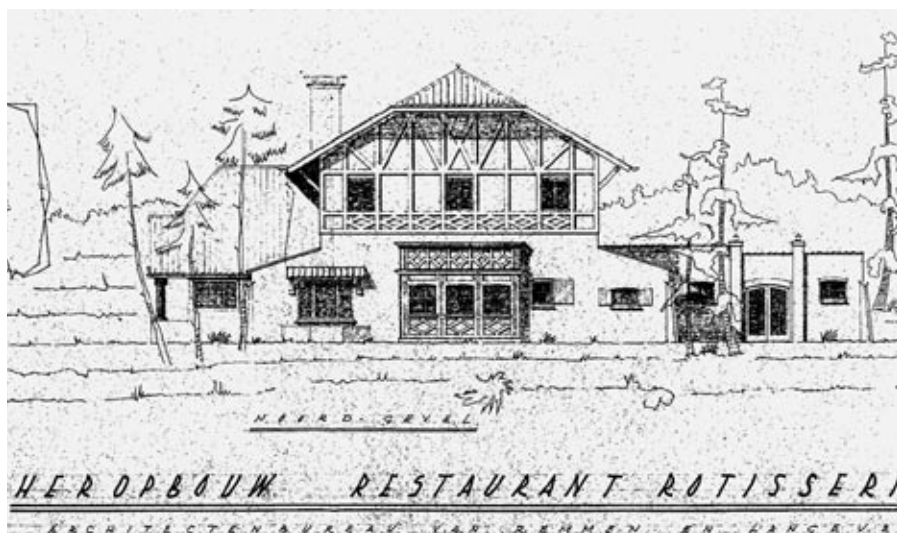
opvolging door Frisch' dochter Marianne. Zij had drie jaar de Hogere Hotelschool in Lausanne bezocht. Er was een goede chef-kok: Jaap van Heusden, afkomstig van de Wageningse Berg, die als leerling-kok had aangetrokken Jan van Alfen. Sous-chef was Huub de Gier, die naar de Ginkelse Heide vertrok en als sous-chef werd opgevolgd door Van Alfen. Deze op zijn beurt werd chef-kok in het (voormalige) Juliana Ziekenhuis Veenendaal, later Ziekenhuis De Gelderse Vallei. Met Marianne Frisch hebben ze ervoor gezorgd dat het restaurant, dat vóór de brand reeds twee Michelin-sterren had, in 1965 weer een ster kreeg. Volgens Marianne werd deze ster uit piëteit aan het etablissement verleend. Dat dit niet onterecht was bleek twee jaar later, toen Marianne met chef-kok Van Heusden en al haar andere medewerksters na hard werken de tweede ster mocht ontvangen. Er waren toen nog steeds slechts drie 2-sterren-restaurants in ons land. Marianne Frisch was, met nog één andere vrouwelijke en 16 mannelijke restaurateurs, in 1967 mede-oprichter van de Alliance Gastronomique Néerlandaise: een aartje naar haar vaartje. Er zijn thans 39 bedrijven bij deze exclusieve organisatie aangesloten. Het was echter een zware taak om het peil van het restaurant hoog te houden, de druk van de sterren was groot. Vandaar dat Marianne het op moest

De jonge Marianne Frisch als chef van 't Koetshuis, 1967

Bouwtekening voor de heropbouw van het deels verbrande Koetshuis, 1964 nr. 206

Bouwtekening voor de heropbouw van het deels verbrande Koetshuis, 1964 nr. 206

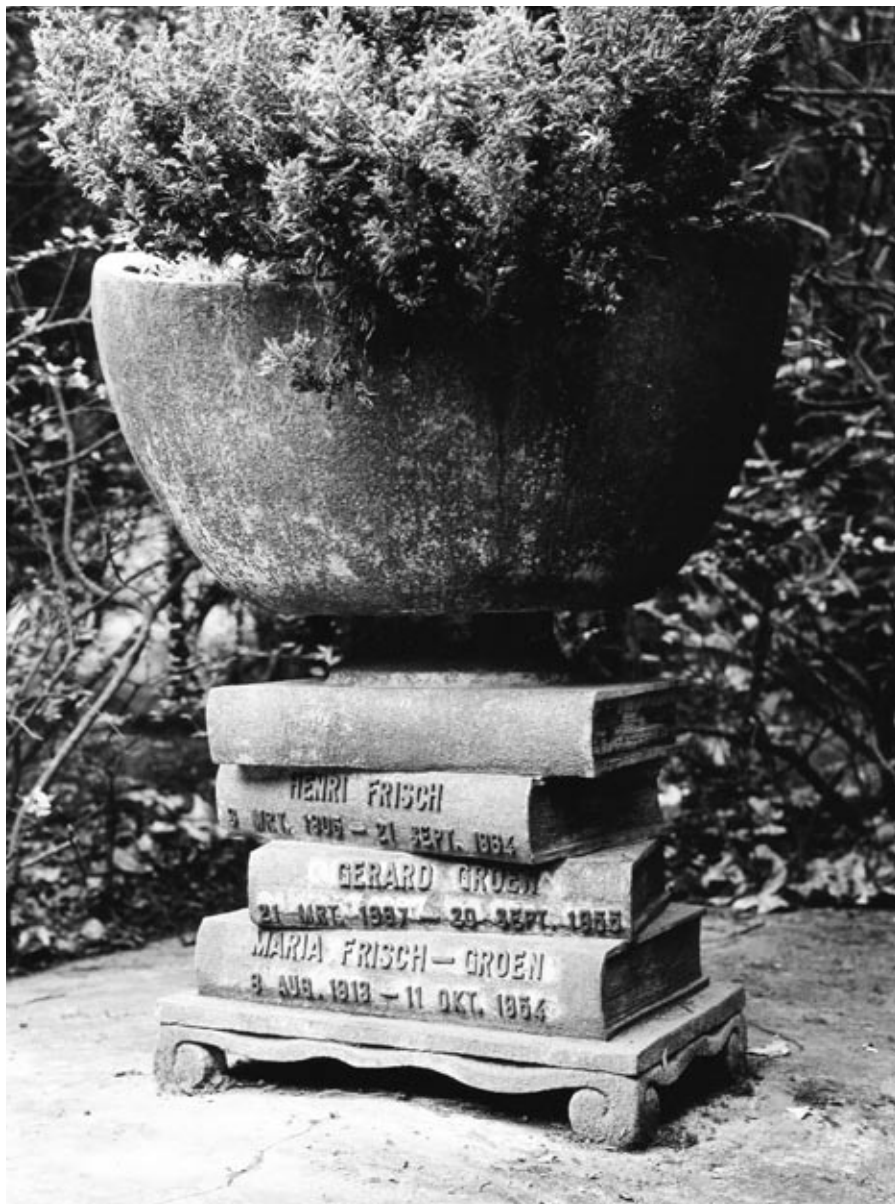
Wederopbouw van 't Koetshuis na de brand (1965)

Chef-kok Van Heusden, met midden Huub de Gier en rechts Jan van Alfen, ca. 1967

Marianne Frisch in 1967

Het monument op het familiegraf van Maria Frisch-Groen (1913-1954), Gerard Groen (1887-1955) en Henri Frisch (1905-1964)

Gezamenlijke maaltijd met het personeel, links chef-kok Jaap van Heusden

Chef-kok Van Heusden met Marianne Frisch

Van Heusden met een kreeft

*De deelnemers aan de oprichtingsvergadering van de Alliance Gastronomique Néerlandaise, 1967.
Zittend, tweede van rechts: Marianne Frisch*

geven, waarbij zij het roer in 1968 aan haar jongste broer Henry overgaf. Ook Frisch junior wilde het hoge niveau handhaven. De culinaire inspanningen en de volgehouden stijl hebben, ondanks de twee Michelin sterren de sluiting helaas niet kunnen tegengaan. Frisch junior wilde de exploitatie op de oude, stijlvolle manier voortzetten zonder enige concessie hoeven te doen. Dit bleek op den duur niet meer haalbaar, de kosten liepen te hoog op en de prijzen mochten als gevolg van overheidsmaatregelen niet omhoog. Er was geen sprake van een faillissement, de familie wilde waardig sluiten, zonder nare bijverschijnselen, en dat is dan ook gebeurd. Per 1 februari 1971 sloot het exclusieve restaurant voor het laatst haar deuren. Het geheel moest worden verkocht. Kenners beweren dat, ondanks de hoge kwaliteit van de gerechten, er te weinig vernieuwend zou zijn gekookt, men bleef te lang op het oude thema hangen. Toch heeft de Rôtisserie 't Koetshuis een standaard neergezet, die bij diezelfde kenners nog steeds als voorbeeld dient.

Boltini

Het gehele landgoed werd eind 1971 gekocht door W.M.A. Akkerman, beter bekend als de circusdirecteur Tony Boltini (1920-2003), wiens winterresidentie in Soesterberg was afgebrand. Het restaurant werd als woonhuis ingericht, er kwam

bijvoorbeeld een dik rose tapijt op de vloer, en de chaletwoning werd betrokken door de kinderen van het echtpaar. Op het terrein verbleven vele circusartiesten, in het Rhenens bevolkingsregister zijn ze allen (?) geregistreerd. Opvallend is dat er vele Oost-Duitse, Poolse en Tsjechische namen in voorkomen.

Boltini had plannen er een liliputterdorpje te stichten. Ze zouden moeten wonen in huisjes op wielen, om daarmee een bouwaanvraag te voorkomen. Er zouden winkeltjes moeten komen en ook een gemeentehuis(je). Zij zouden zich echter wel moeten laten bekijken door toeristen, en daar moesten de meeste bewoners er wel elke dag voor aanwezig zijn. Ze zouden normaal werk moeten verrichten, zoals kostuums naaien, tekenen en schilderen, waarvoor ze een loon zouden ontvangen.

Weldra bleek dat er grootscheeps ontbost werd (2 HA), tegen alle bepalingen, voorschriften en waarschuwingen van de gemeente Rhenen in. Boltini liet de bomen omver trekken door middel van stalen kabels en katrollen, waaraan zijn olifanten trokken, maar ook de bulldozer, met hemzelf aan het stuur, verzette hier veel werk. De reden was dat er een groot parkeerterrein nodig was voor het plaatsen van de circuswagens. Een groot oppervlak grond van het gekapte bos werd verhard. Er kwam een grote circustent te staan, een olifantenstal en nog zo meer. Ook werd er lukraak vuil gestort, van allerlei aard, tot aan autowrakken toe. Het ontruimde familiegraf van de familie Frisch werd als beerput benut, in de afsluitplaat werden drie gaten geslagen, waardoor het voormalige graf als toilet in gebruik kon worden genomen.

Boltini gaf toen aan 350 mensen brood op de plank, er was een wagenpark van 75 trailers, afgezien nog van de menagerie. In de vele krantenartikelen, die verschenen naar aanleiding van zijn handelingen op het terrein van 't Koetshuis, werd hij 'ongrijpbaar' genoemd. Het door (of voor?) hem geschreven boekje 'Ik ben Toni Boltini', waarin hij zijn 'levensverhaal' vertelt, verscheen in 1966 en er is dus helaas geen persoonlijke terugblik van hem over de periode-Rhenen.

Dit alles gaf veel opschudding in de omgeving, maar ook in de gemeenteraad van Rhenen. Een actiegroep formeerde zich reeds in april 1972, zowel in Rhenen als in Veenendaal, waarbij 1500 handtekeningen tegen de vestiging van het circus werden verzameld. Boltini verklaarde hierop 'Geen enkele actiegroep kan mij ooit weg krijgen'. De Provincie eiste dat de gekapte bomen zouden worden vervangen door nieuwe aanplant. Er werd proces verbaal opgemaakt, omdat er gehandeld was in strijd met de Boswet. Het door Boltini geplande liliputterdorpje was inmiddels door hem afgeblazen. Het college van B&W was intussen wel bereid de vestiging te legaliseren, maar de gemeenteraad nam een motie aan waarin Boltini gesommeerd werd het landgoed van het Koetshuis vóór 1 mei 1972 te verlaten. Een aantal raadsleden gaf door afwezigheid te kennen, geen medewerking aan de motie te willen verlenen. Boltini eiste tenslotte een schadevergoeding van

W.M.A. Akkerman, alias Toni Boltini, bleef ondanks alles zijn humor bewaren, 1976

1,5 miljoen gulden, maar tevergeefs: hij werd in Wageningen door de kantonrechter beboet met 2500 gulden, waarvan 1500 voorwaardelijk. De kwestie heeft zeer veel aandacht in de Rhenense raad gehad, en natuurlijk ook in de pers. B&W van Rhenen verklaarden, dat alle pogingen het verblijf van Boltini te laten verdwijnen schipbreuk hadden geleden. Zij achtten de Provincie ook mede-verantwoordelijk aan de situatie.

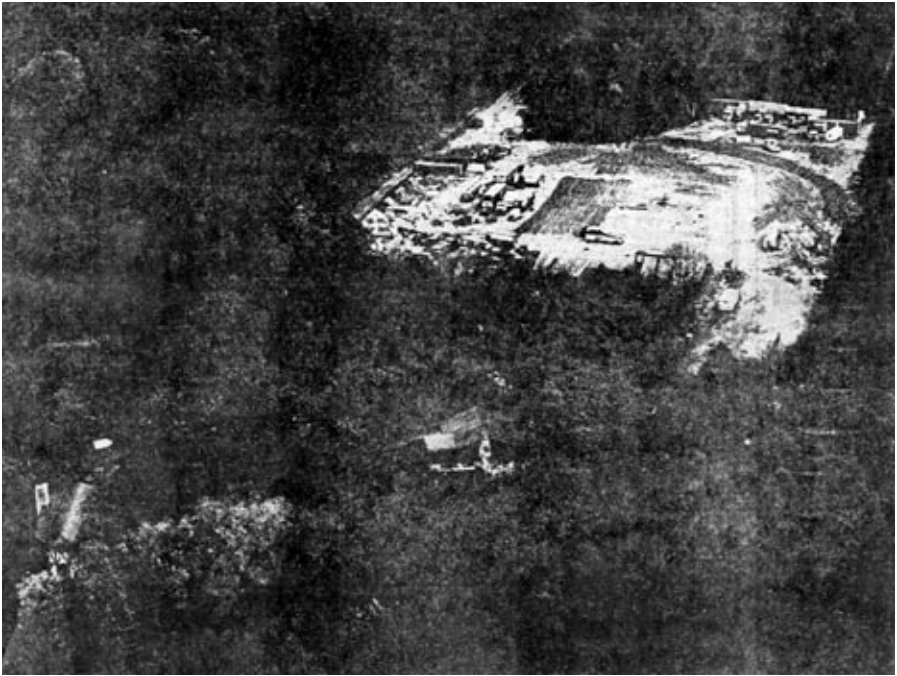
Boskap op het terrein van 't Koetshuis, krantenfoto 1972

Een deel van het bos was gerooid om plaats te maken voor de circusinventaris, 1973

De leeuwendressuur moest, ook in het bos, doorgang vinden, 1974

Luchtfoto van het terrein waar het circus zich had gevestigd, noord is linksboven, midden onder het chalet, linksonder 't Koetshuis, krantenfoto 1976

In het voorjaar van 1974 kreeg Boltini een hartaanval, en er was sprake van een ontvoering van zijn kleinzoon Alin, waarvoor een losgeld zou worden gevraagd. Er verschenen inmiddels aanvragen voor een vergunning voor de bouw van stallen en loodsen. Als gevolg van de primitieve behuizing van de dieren waren er door de winterkoude intussen al twee paarden, een leeuw, een olifant en verscheidene apen op het landgoed gestorven.

In de loop van 1975 werd er zelfs weer over gedacht het verblijf toch maar, onder voorwaarden, planologisch in te passen: de gemeente zou met legalisatie sterker tegenover de 'ongrijpbare' circusdirecteur komen te staan. Er was een faillissement uitgesproken over het circus, maar dat haalde niets uit. De Stichtse Milieufederatie mengde zich in de kwestie, maar uiteindelijk was het Boltini zelf, die eieren voor zijn geld koos. Hij verliet het 'Kotshuis', zoals hij dit zelf noemde, eind 1976. In Vught bleek een bruikbare voorziening te koop te zijn, welke spoedig door hem werd aangekocht. Hij had er genoeg van. Na vijf jaar ellende en ruzies met het Rhenense gemeentebestuur verkocht hij het landgoed Het Koetshuis, waar hij zijn winterresidentie niet definitief van de grond kon krijgen.

Luchtfoto van het Chalet rechts en 't Koetshuis midden, 1985

Al met al vormden deze jaren een trieste periode, en waren er alleen maar verliezers: de gemeente Rhenen, de politiek, het milieu en het terrein, maar vooral ook de circusdirecteur Toni Boltini, met zijn circus.

Residentie 't Koetshuis

Het landgoed, 5½ hectare, werd in 1976 gekocht door Henk van Wagenveld, in eerste instantie om er te wonen. Na 6 jaar bleek dat het hervatten van de horecavoorzieningen noodzakelijk was voor een goede exploitatie. Hij heeft getracht de gebouwen en de grond weer zo veel mogelijk in oude toestand te brengen. Een halve hectare bos werd (her)aangeplant.

In 1982 volgde de verbouw tot conferentiecentrum, de architect J. v.d. Dikkenberg zorgde voor de bouwkundige aspecten. In datzelfde jaar was men aanvankelijk begonnen zonder bouwaanvraag aan een interne verbouwing van het “Koetshuis” waarbij met name op de verdieping een aantal wanden werden gesloopt om zo een vergaderruimte te creëren. Op de begane grond werd een aantal kleine wijzigingen ter plaatse van de toiletten en de keuken aangebracht. De betreffende bouw was in strijd met art. 47 van de Woningwet op grond waarvan het verboden is te bouwen zonder of in afwijking van een schriftelijke vergunning van B&W. Deze werd echter achteraf alsnog verleend. De bouwactiviteiten waren in strijd met de bepalingen van het geldende bestemmingsplan “Landelijk Gebied”, doch stemde

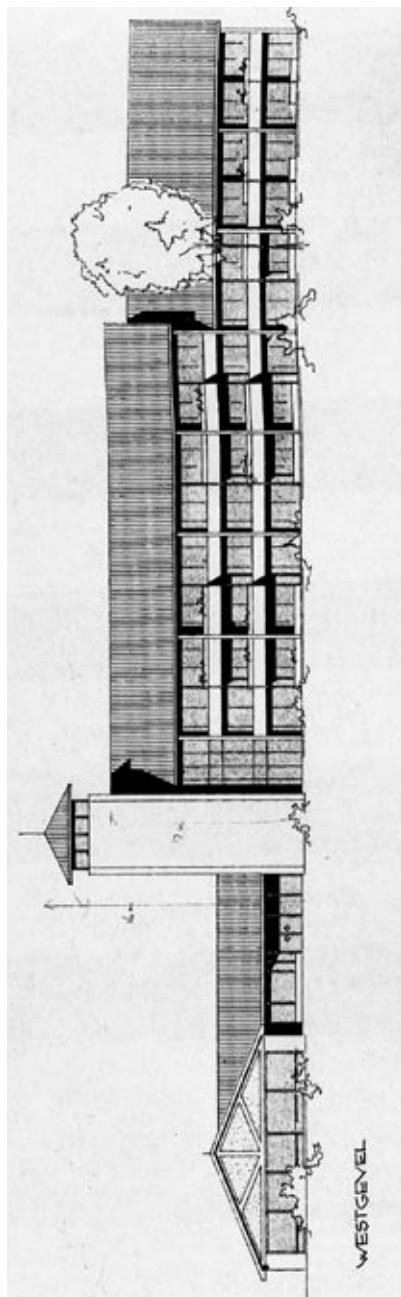

Het Koetshuis in 1985

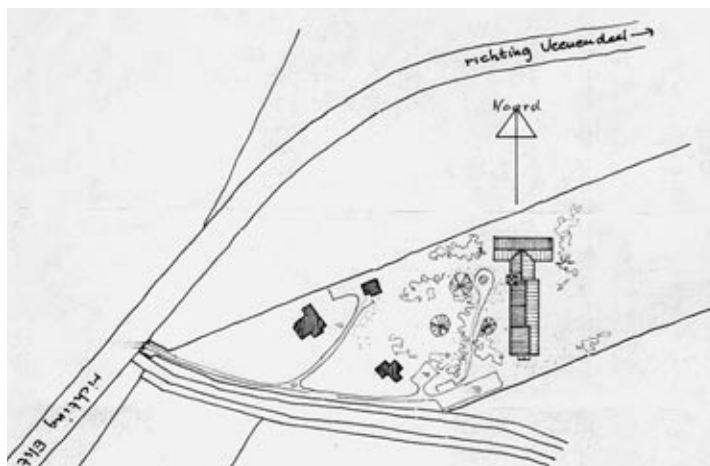
overeen met het overgangsrecht van de in behandeling zijnde partiële herziening ervan. Vandaar dat een artikel 19-procedure moest worden ingezet om goedkeuring te kunnen verkrijgen. Het restaurant werd in hetzelfde jaar 1982 als 'Residentie 't Koetshuis' heropend. Een aanvraag in 1984 voor het verbouwen van een garage tot woning, door H. van Wagensveld werd afgewezen en is ingetrokken.

Reeds in 1982 had Van Wagensveld aan de gemeente Rhenen een brief geschreven: 'Nu 't Koetshuis een aantal maanden als conferentie- en ontvangstcentrum en sinds september weer als restaurant heeft gefunctioneerd, doet zich steeds sterker de behoefte gevoelen aan logiesaccomodatie van behoorlijke allure. Vandaar dat ik mij beraad over de bouw van een hotel met ca. 30 kamers in een voor deze omgeving aanvaardbare prijsklasse'.

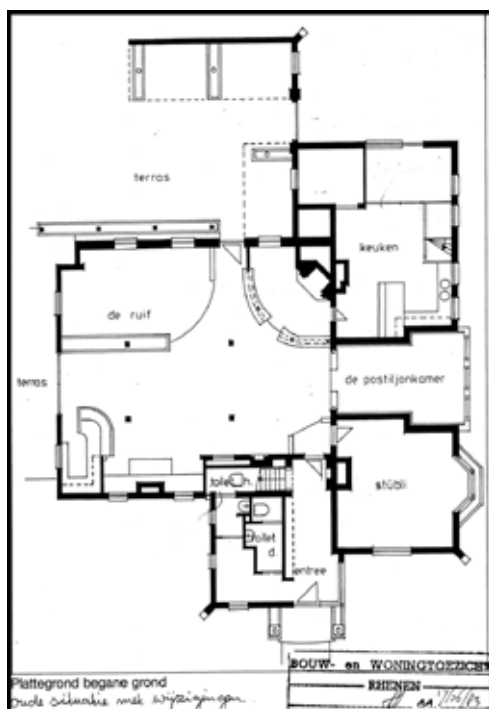
In 1984/85 diende Van Wagensveld een zeer uitgebreid dossier in met een bouw-aanvraag voor de bouw van een hotel en vergaderzalen. Bouwtekeningen waren afkomstig van de Architectengroep Van den Dikkenberg BNA. In een gedegen en uitgebreid rapport, mede opgesteld aan de hand van een marktonderzoek, uitgevoerd als stage-opdracht van een leerling van een hotelschool, werden de verwachtingen en ontwikkelingen op het gebied van economische ontwikkelingen, de horeca en de werkgelegenheid toegelicht. Een kostenberekening en een exploitatie-rapport waren toegevoegd. Men had een hotel voor ogen van ca. 50 eenheden. Hiervan waren er 30 gedacht te bestaan uit een woonkamer, een slaap-

Perspectieftekening van de geplande nieuwbouw in 1985

Situatieschets voor de nieuwbouw van 1985

Plattegrond van 't Koetshuis in 1983

Het Koetshuis in 1988

Het Koetshuis in 1988

Het Koetshuis in 1988

Het Koetshuis in 1988

Het Koetshuis in 1988

kamer, badkamer en afzonderlijk toilet. De overige 20 kamers zouden kleiner zijn, namelijk ongeveer 24 m² en het standaardprogramma van een hotelkamer moeten bevatten. Met dit hotel wilde hij zich richten op de regionale bedrijfsmarkt, het nationale bedrijfsleven en op de overheid voor het houden van meerdaagse bijeenkomsten. Het hotel zou een directe werkgelegenheid bieden aan 10 full time personeelsleden en een aantal parttimers, waarbij speciaal aan jeugdigen werd gedacht. Het restaurant 't Koetshuis beschikte toen over 4 full time medewerkers, een leerling, een vaste parttime medewerkster en enkele tijdelijke, meestal jeugdige hulpen. Wanneer ook het chalet in gebruik zou zijn genomen verwachtte men aan een 22-tal personeelsleden en enkele parttime medewerkers een baan te kunnen verschaffen.

Er werd een bezwaarschrift ingediend tegen de bouw van dit hotel, maar in een notitie van de gemeente werd als verweer gesteld, dat er eerder een hotel Berg en Bosch had gestaan, de hotelfunctie was verloren gegaan, maar het restaurant had zich echter tot voor enkele tientallen jaren onder invloed van de kundige eigenaar/restaurateur [i.e. H. Frisch] in een zekere faam mogen verheugen.

Van Wagenveld stelde dat de bouw en inrichting van het Koetshuis, alsmede de daarin geschapen ambiance naast een voortreffelijke keuken, aan het restaurant zijn exclusieve karakter hadden gegeven. De huidige eigenaar trachtte deze kwali-

teiten weer te doen herleven, maar gebleken was dat onder de veranderde economische omstandigheden er nog een duidelijke behoefte bestond aan aanvullende voorzieningen om de clientèle aan te kunnen trekken en te binden, waarbij een logiesgelegenheid voorop stond. Naast de gemeente bleek ook de Provincie geen bezwaar te hebben.

In 1985 bleek dat Van Wagenveld zonder toestemming een overkapping had geplaatst. De aanvankelijk met tentzeilen overkapte ruimte voldeed niet, vandaar dat hij tegen de noordzijde van het Koetshuis een stalen draagconstructie had gebouwd voor een overkapping met golfplaten. Deze werd op last van de gemeente afgebroken (07/04/1989). Het niet aanvragen van een bouwvergunning werd door Van Wagenveld toegeschreven aan het feit dat de architect Van den Dikkenberg geruime tijd ziek was geweest.

Knijnenburg

De plannen van Van Wagenveld, die door B&W en de Provincie reeds goedgekeurd waren, vonden uiteindelijk geen doorgang omdat de hotelmarkt intussen veranderd was. De vergunning werd in juni 1987 ingetrokken. Het terrein met gebouwen werd verkocht aan een nieuwe belangstellende.

In 1988 meldde zich namelijk de heer A. Knijnenburg, voormalig eigenaar van de bekende hotelgroep 'Bilderberg', die meteen datzelfde jaar een grootscheepse verbouwing doorvoerde. Er kwam een bouwvergunning voor de Exploitatie mij 'Het Schupse Bos' bv te Bennekom voor het uitbreiden van het restaurant 'Het Koetshuis'. Tekeningen waren van het architectenbureau Mans Hofhuis in Maastricht, en de opdrachtgevers waren de Heer en Mevrouw Knijnenburg. Zij hebben het Koetshuis-2 laten bouwen, de grote uitbreiding in zuidwestelijke richting, waarin onder meer grote recepties kunnen worden gehouden. Hiervoor moest de mooie put worden afgebroken, maar Geurt van de Haar, die daar toen werkte, heeft deze met een shovel in zijn geheel opgeschept en naar zijn huis gereden. De put staat sinds die tijd, compleet met dakje en al, in zijn tuin aan de Oude Veensegrindweg. De verschillende ruimtes in het Koetshuis werden grondig verbouwd, slechts het Arvenstübli bleef onaangeroerd. In de verdieping van het oude gebouw is nog slechts de Berg en Bosch-zaal het enige dat aan de vroegere inrichting doet denken.

Orangerie

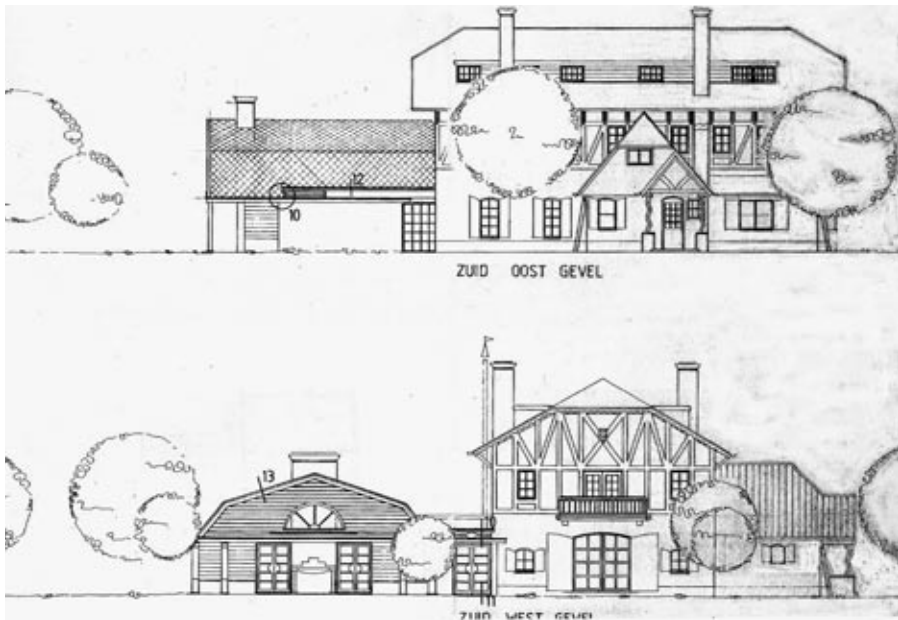
Over de orangerie van het Koetshuis circuleert een prachtig verhaal, waar je van kunt smullen. Ergens in Frankrijk ontdekte de familie Knijnenburg een interessante orangerie, die heel wel bruikbaar zou zijn voor hun nieuwe onderneming in Elst-Rhenen. Nadat in 1989 een bouwvergunning was afgegeven voor het bouwen

van een orangerie met tuinopslag berging, werd de ontdekte orangerie in Frankrijk steen voor steen afgebroken en even ten noorden van het Koetshuis weer opgebouwd.

Het voorgaande verhaal is echter niet waar, de realiteit is veel nuchterder. Architect Mans Hofhuis kreeg de opdracht van Knijnenburg een orangerie te tekenen. Vanuit zijn woon- en werkomgeving, Maastricht, kom je gemakkelijk in Luik en nog verder, waar bij vele villa's nog een orangerie staat. Op basis van de beschikbare plek bij het Koetshuis heeft hij toen een ontwerp gemaakt, de bijbehorende tekening ten behoeve van de bouwvergunning gemaakt en deze aangevraagd. Om te voldoen aan de technische bouwvoorschriften, met name met betrekking tot de lichte constructie van het glazen dak, moest hij speciale trekstangen toepassen, vanaf de fundering tot aan de dwarsbalken van de spanten. Deze zijn onzichtbaar weggewerkt in de gevelpanen. Bij sloperijen in het Waalse heeft hij met een vriend vier ramen gevonden, bij een andere sloperij een dubbele deur van een villa en weer ergens anders een passend baldakijn. Alles kon net worden ingepast vóór de officiële opening. De gevonden elementen hebben nooit in een orangerie gezeten. De orangerie waar we het over hebben is dus voor 100% nieuwbouw, en daarmee is het sprookje uit.

De officiële opening van het ingrijpend verbouwde koetshuis onder de naam *Restaurant 't Koetshuis Rhenen* vond plaats op 7 april 1990. Mevrouw Ine Droogh werd terzijde gestaan door chef de cuisine Jannis Brevet en maître d'hôtel Gert Jan den Hartog. Met deze equipage wist het restaurant uiteindelijk weer twee sterren te bemachtigen. Brevet is thans topkok in Interscaldis in Zeeland.

De wens een groots hotel te bouwen bleef bestaan, maar hiervoor was een milieuvergunning noodzakelijk. Deze werd uiteindelijk in juni 1990 verkregen. Architecten J. van den Dikkenberg en A. Piët hadden t.b.v. 'Het Schupse Bos' b.v. tekeningen gemaakt voor een Suites Hotel juni 1990 op de reeds eerder door Van Wagensveld voorziene lokatie aan het einde van het terrein. De aanvraag gold tevens voor 'het aanbieden van mogelijkheden van logies, gebruik van maaltijden en het houden van conferenties'. Het dossier van de bouwvergunning is ongeveer 10 cm dik. De omschrijving op de bestektekeningen luidde 'Grand Park Hotel Rhenen'. Het hotel zou 5 bouwlagen krijgen, waarvan de eerste ondergronds zou komen te liggen, waarboven de zalen, het zwembad en de beautyfarm gesitueerd zouden worden. Op de 2de bouwlaag waren de entree, receptie met kantoren, lounge, bar, restaurant, brasserie en shoppingcenter geprojecteerd. De hotelkamers tenslotte waren gepland op de derde, vierde en vijfde bouwlaag. De kamers konden worden samengevoegd tot riante suites en op de zolderverdieping waren drie royal-suites annex VIP-room gedacht. Bij de bouw zou worden geanticipeerd op de bijzondere stijl van het ernaast liggende chalet en het koetshuis: vakwerk-

Uitbreiding restaurant door de aanbouw van 't Koetshuis-2', de zuidwest zaal, 1988 nr. 191

Tekening bij de bouwaaanvraag voor de bouw van een orangerie, 1989 nr. 126

huizen met wit pleisterwerk. In aansluiting op het landschap was veel aandacht besteed aan de inrichting van het buitengebied: een boeiende parkaanleg door middel van nieuwe aanplant, wandelpaden en waterpartijen.

Er waren enkele bezwaarschriften tegen het verlenen van een bouwvergunning ingediend, die alle op de bedreiging van het natuurgebied wezen en vreesden voor de versterking van de rust. Het waren de Directie Landbouw, Natuur en Openluchtrecreatie van het Ministerie van Landbouw en Visserij, de Werkgroep

De opening van het verbouwde Koetshuis in 1990. Guus en Truus Knijnenburg, samen met Rhenens' burgervader J. Schoonderbeek, verrichten de officiële openingshandeling

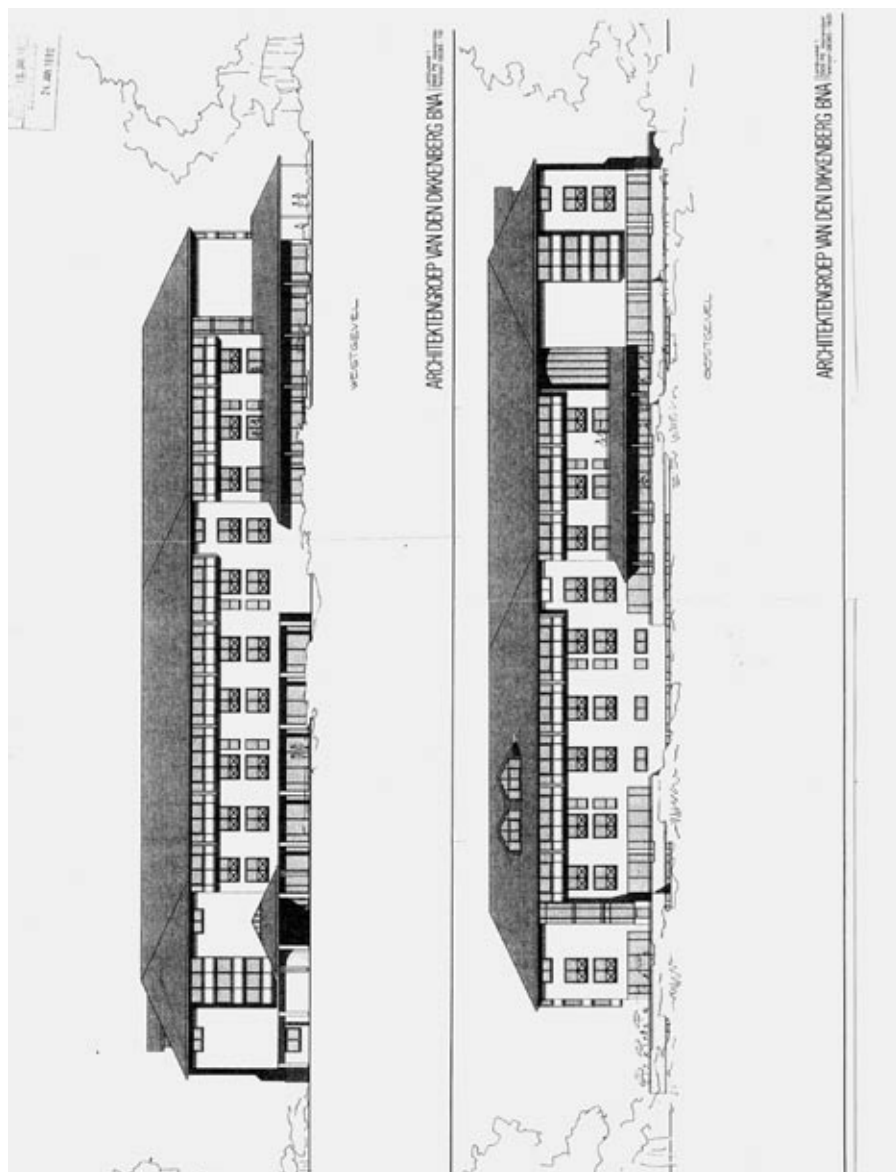

De orangerie in 2006. aan de vijver staat het bronzen beeld dat in 1990 bij de (her)opening werd geplaatst

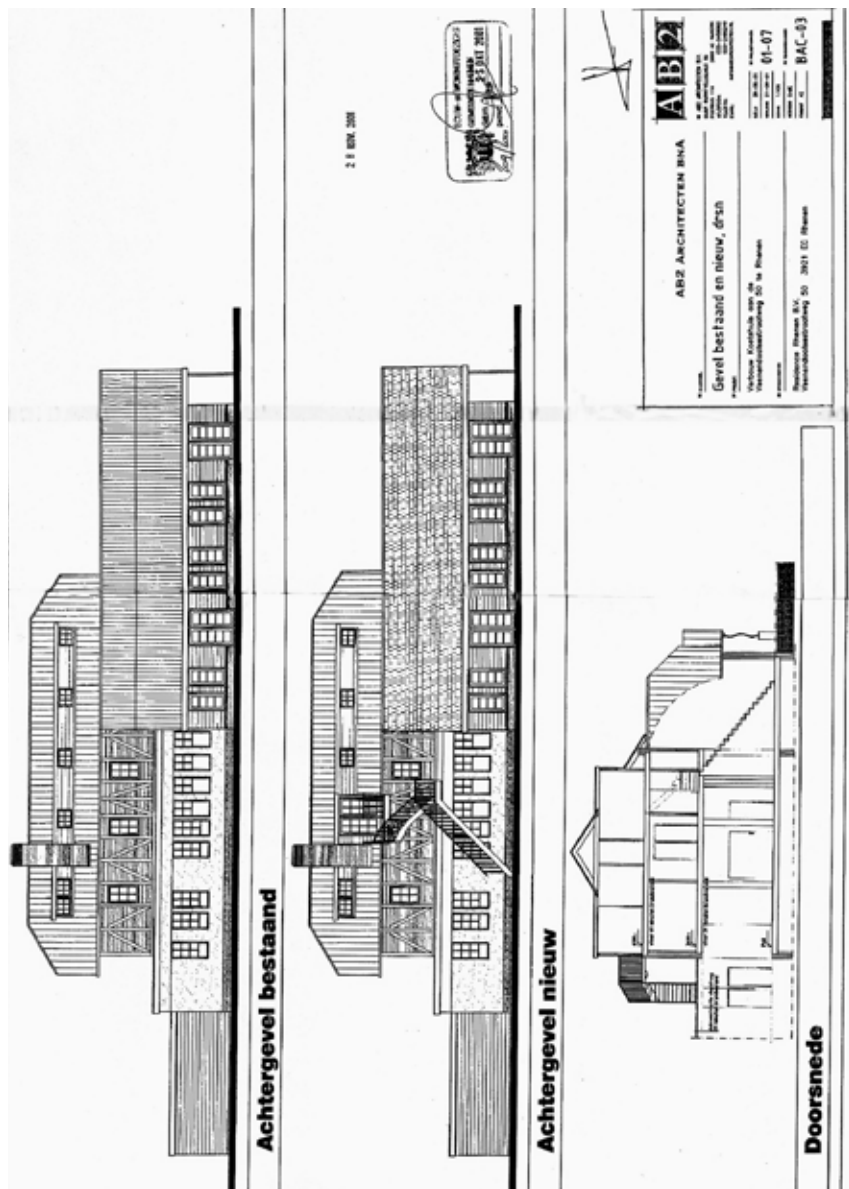
Milieubeheer Rhenen, de Stichtse Milieufederatie en de Kiesvereniging Regenboog Rhenen. De bezwaren werden door de gemeente terzijde geschoven, maar door de provincie gegrond verklaard, die dan ook in december 1989 weigerde een verklaring van geen bezwaar af te geven. De gemeente zag zich genoodzaakt de bouwvergunning wegens niet gebruik in te trekken, maar er bleken veelbelovende contacten te zijn gelegd met Grand Parc International Hotels BV en de Coöperatieve Vereniging Grand Parc, waarbij het te Rhenen te bouwen hotel als eerste in de nieuw gevormde formule zou kunnen worden ingepast. Aan de oostzijde van het terrein, bij de huidige parkeerplaats, waren diverse portakabines opgesteld, waarin kantoren, presentatieruimtes e.d. waren ingericht. Er was ook een landingsplaats voor helicopters gepland. Hoewel Knijnenburg in deze formule bleef geloven, kwam een realisatie toch niet van de grond, reden waarom in de loop van 1993 de contacten met de BV werden verbroken en de contracten werden ontbonden. Deze bouw is dus uiteindelijk niet doorgegaan, de bouw aanvraag werd ingetrokken.

Intussen bleek er behoefte aan een overdekte verbinding van het restaurant 't Koetshuis met de orangerie. Daartoe werd in 1991 een bouwvergunning aan de Exploitatiemaatschappij 'Het Schupse Bos' verleend voor een doorloopgang van het eigenlijke koetshuis naar de orangerie, getekend door Mans Hofhuis. Hij heeft dus de ontwerpen gemaakt voor de verbouwing en restauratie van het Koetshuis, de uitbreiding van het Koetshuis met de nieuwe vleugel, idem voor het chalet en de orangerie (volledige nieuwbouw) compleet met alle benodigde details, bouwvergunningentekeningen, de interieurontwerpen, ook voor de horecakeuken, technische installaties, kleurenschema's, verlichting, etc. Daarnaast werden de benodigde bouwvergunningen door hem verzorgd en is de uitvoering onder directievoering, door hem persoonlijk, tot een goed einde gebracht. De losse inrichting werd verzorgd door mevrouw Walda Perron, uit Antwerpen. De heer en mevrouw Knijnenburg waren fijne mensen zoals een ex werknemer zich herinnerde, hij had niet voor niets de bijnaam Guus Geluk. Het waren volgens Mans Hofhuis zeer bekwame, betrouwbare, maar vooral lieve mensen, die bij twijfel aan de vele voorstellen niet alleen de tijd namen om een en ander te laten bezinken, maar zich ook elders gingen oriënteren, waardoor het bouwen met hen een feest werd. Het resultaat was dan ook een, op elkaar afgestemd, ensemble van verschillende gebouwen van hoge kwaliteit. De Knijnenburgjes, waren in de omgang met iedereen op de bouwplaats zeer sociaal en zeker niet principaal, zij waren dus weer hun tijd vooruit.

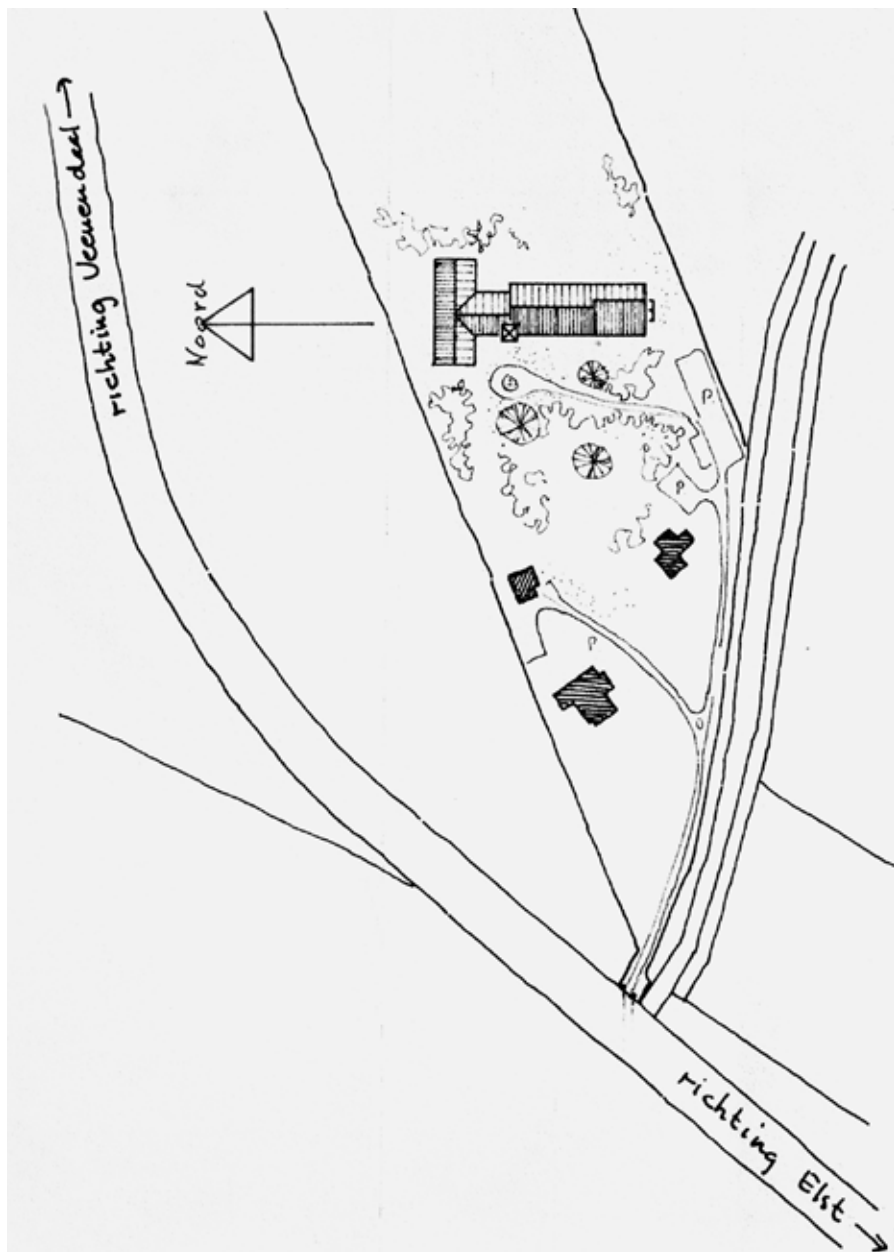
Zij hebben enorme investeringen in de locatie gestoken, ze hadden veel hart voor de zaak, en zij kregen met recht twee Michelin-sterren. Al jaren geleden zou 't Koetshuis onder hun leiding het eerste drie sterren restaurant van

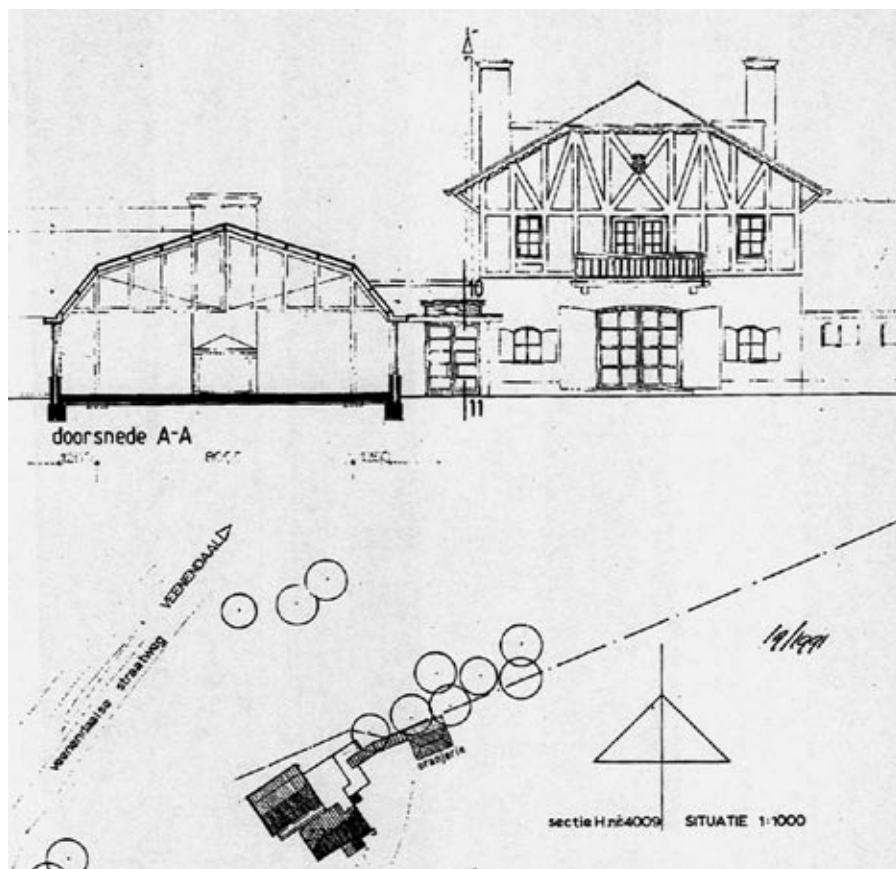
Aanvraag voor de bouw van het suites-hotel, 1990 nr. 26

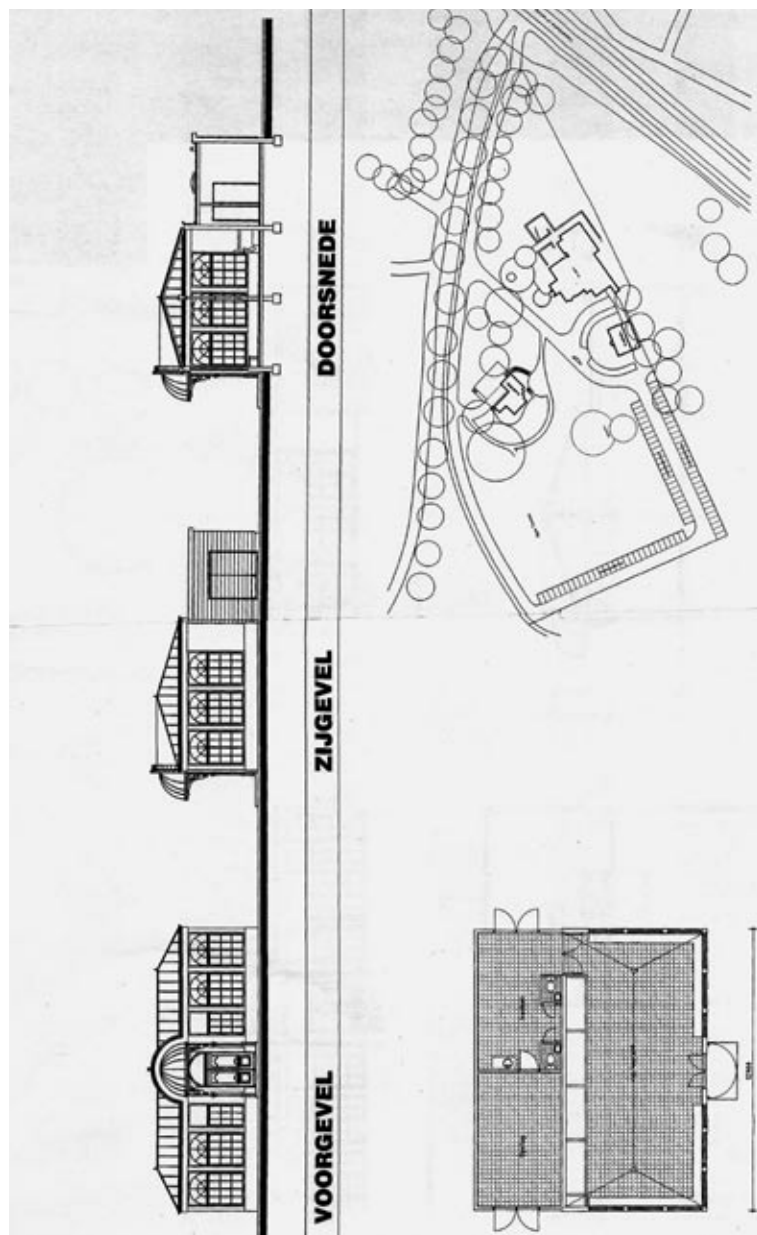
Inwendige verbouwing van 't Koetshuis en aanleg brandtrap, 2001 nr. 209

Situatieschets van de ligging van het suites-hotel, 1990 nr. 26

Bouwaanvraag voor een doorloopgang van het eigenlijke Koetshuis naar de Orangerie, 1991 nr. 19

Het Koetshuis in 2006, thans Residence Rhenen

Nederland geweest zijn. Wat was het goed! Helaas hebben fiscale maatregelen van de overheid een streep door de rekening gehaald, hetgeen mede de oorzaak was van het beëindigen van de onderneming. Het ging bovendien met de gezondheid van de familie Knijnenburg niet goed, en uiteindelijk moesten zij de exploitatie beëindigen.

Theo Jansen

In 1995 huurde de ondernemer Theo Jansen, eigenaar van de Residence Roosendaal te Rozendaal het complex, en in 1998 kocht hij het geheel. In 1995 was intussen Paul Roorda als bedrijfsleider bij Jansen in dienst getreden, en in 1996 werd Roorda general manager van alle drie de horecabedrijven van Jansen: de Hunting Lodge in Rozendaal, de Residence Roosendaal en tenslotte het Koetshuis in Rhenen.

In oktober 2000 werd een bouwvergunning verkregen voor het verbouwen van de orangerie: een interne verbouwing, waarbij het restaurant-gedeelte van de orangerie aanzienlijk werd vergroot en een sanitaire unit met garderobe werden toegevoegd, ten koste van het bestaande keuken- en opslag gedeelte. In 2001 werd door Residence Rhenen b.v. een bouwvergunning verkregen voor het verbouwen

De huidige hoofdingang van het voormalige Koetshuis met Paul Roorda, juli 2006

van 'een horecagebouw (verbouwen van het Koetshuis) met dienstwoning'. Dit betrof een inpanidige verbouwing, hoofdzakelijk gericht op een andere indeling van de bovenruimte van het Koetshuis en op de brandveiligheid daarvan. Het ontwerp was van AB2 Architecten BNA te Nijkerk. Hierbij werd een brandcompartimentering en rookcompartimentering ingesteld, en aan de westelijke gevel werd een brandtrap geplaatst.

Paul Roorda

In 1999 had Paul Roorda de groep verlaten om directeur te worden van een Horeca-uitzendbureau met 14 vestigingen over het gehele land. De leiding van 'Rhenen' werd toen opgedragen aan Hans Dinkla. Jansen verkocht een stuk van 4,5 ha van het terrein aan de beleggingsmaatschappij Vitalert bv. Op 7 mei

2002 werd echter het faillissement van de Associatie Vitalert bv uitgesproken. De afwikkeling kon in 2005, blijkens een verslag op Internet, nog niet worden afgerond. In elk geval is de grond door Van Hoogevest Beheer bv uit Amersfoort overgenomen.

Roorda kwam in 2003 terug bij Jansen, met een optie tot koop van de Rhenense onderneming. Deze koop heeft in september 2005 zijn beslag gekregen, waarmee Paul Roorda dus thans volledig eigenaar is van de Residence Rhenen.

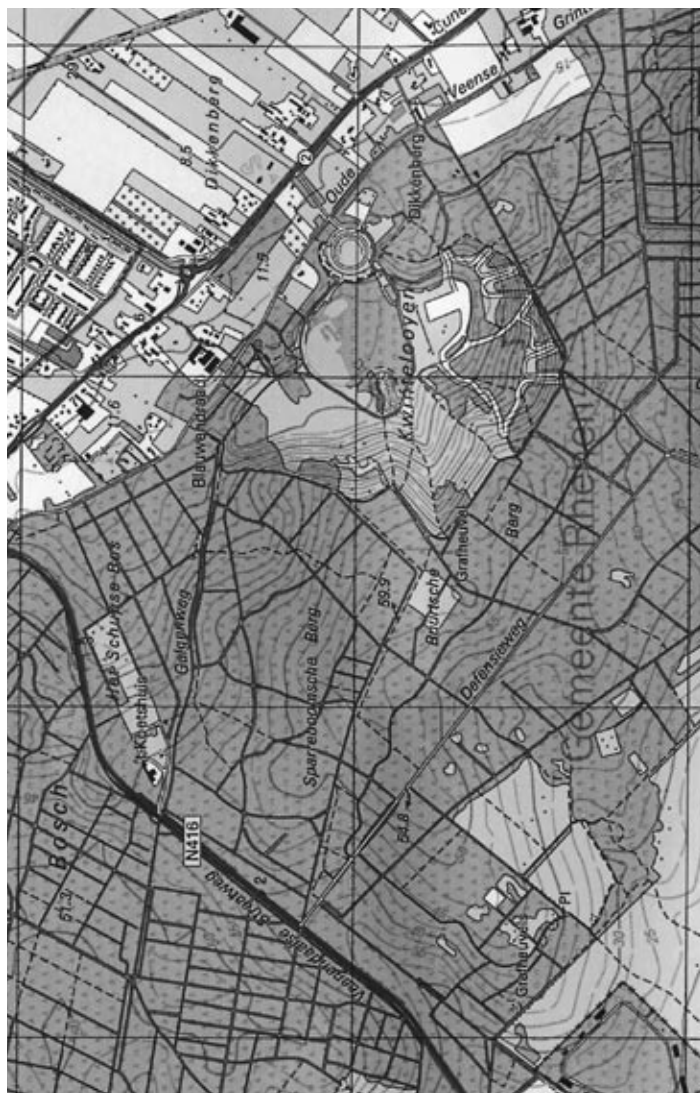
Hiermee is een nieuwe periode in de lange reeks wisselingen van eigenaar en kwaliteit aangebroken. Hopelijk zal de thans ingezette lijn een succesvolle blijken te zijn, zowel voor het publiek, de klanten dus, als voor de eigenaar en natuurlijk ook het onmisbare personeel.

Gegevens

Het bovenstaande overzicht werd samengesteld, voornamelijk met behulp van de volgende bronnen:

- Gemeentearchief Rhenen: notulen van B&W, bouw- en Hinderwetvergunningen, bevolkingsregister, fotoarchief (o.a. archief van pers-fotograaf Cord Otting: foto's m.b.t. Boltini), krantenarchief Joop Bovenschen
- Informatie en documenten van een dochter en kleindochter van Cornelis van Hardeveld en vooral van kleindochter mevrouw Hans de Ruiter, voorts Jan de Ruiter (Rhenen)
- Informatie en veel foto's en documentatiemateriaal van mevrouw Marianne Teitsma-Frisch
- Informatie van enkele koks en andere medewerkers, die in 't Koetshuis hebben gewerkt: Geurt van de Haar, Jan van Alfen, Frits van de Craats, Paul Roorda, voorts Erris van Ginkel
- Prentbriefkaarten van Hans de Ruiter, Ineke van Schuppen-Diepeveen, en vooral eigen collectie van de schrijver

Hier past tot slot een dankwoord aan de bereidwillige medewerking van alle hier genoemde informanten.

Detail van de topografische kaart 39E 1:25.000, anno 2000

R E S I D E N C E K H E N E N

Aangezicht hoofdgebouw (hoofd entree)

Terras bij Koetshuiszaal 2 (grote zaal)

Het Chalet

Restaurant de Rotisserie

Koetshuiszaal 1

Koetshuiszaal 2

Residence Rhenen & Restaurant de Rotisserie

Veenendaalsestraatweg 50 Elst / Rhenen

0318 – 542 888 www.residencerhenen.nl

Gezelschappen van 2 tot 350 personen zijn van harte welkom
Ons restaurant is 7 dagen in de week geopend voor lunch & diner